

НУМИЗМАТИЧАР

Број 32, БЕОГРАД 2014

YU ISSN 0350-9397

НАРОДНИ МУЗЕЈ У БЕОГРАДУ

НУМИЗМАТИЧАР

Број 32/2014

Главни и одговорни уредник
Бојана БОРИЋ-БРЕШКОВИЋ

Редакција

Милоје ВАСИЋ (*уредник*),
Вујадин ИВАНИШЕВИЋ,
Бојана БОРИЋ-БРЕШКОВИЋ,
Весна РАДИЋ,
Петер КОС,
Ернест ОБЕРЛЕНДЕР-ТАРНОВЕАНУ
Адам ЦРНОБРЊА (*секретар*)

БЕОГРАД 2014

NATIONAL MUSEUM IN BELGRADE

NUMIZMATIČAR

Volume 32/2014

Editor-in-Chief

Bojana BORIĆ-BREŠKOVIĆ

Editorial board

Miloje VASIĆ (*editor*),

Vujadin IVANIŠEVIĆ,

Bojana BORIĆ-BREŠKOVIĆ,

Vesna RADIĆ,

Peter KOS

Ernest OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU

Adam CRNOBRNJA (*secretary*)

BELGRADE 2014

Издавач

НАРОДНИ МУЗЕЈ У БЕОГРАДУ

Превод

Станислав ГРГИЋ

Лектура (енглески)

Тамара РОДВЕЛ-ЈОВАНОВИЋ

Графички уредник

Бранислав Л. ВАЛКОВИЋ

Фотографије

Небојша Н. БОРИЋ

Штампа

ПУБЛИКУМ, Београд

Тираж

300 примерака

Published by

NATIONAL MUSEUM IN BELGRADE

Translation

Stanislav GRGIĆ

Language Editor (English)

Tamara RODWELL-JOVANOVIĆ

Graphic design by

Branislav L. VALKOVIĆ

Photographs

Nebojša N. BORIĆ

Printed by

PUBLIKUM, Belgrade

Printing

300 copies

CONTENTS

Адам Н. ЦРНОБРЊА ОСТАВА ТЕТРАДРАХМИ ФИЛИПА II И ЊИХОВИХ ВАРВАРСКИХ ИМИТАЦИЈА ИЗ УШЋА КОД ОБРЕНОВЦА	7
Adam N. CRNOBRNJA A HOARD OF TETRADRACHMAE OF PHILIP II AND THEIR BARBARIC IMITATIONS FROM UŠĆE NEAR OBRENOVAC /SUMMARY/	24
<hr/>	
Душан Р. РАШКОВИЋ НОВИ НАЛАЗИ ГРЧКОГ НОВЦА И РИМСКИХ РЕПУБЛИКАНСКИХ ДЕНАРА НА ПОДРУЧЈУ КРУШЕВЦА И АЛЕКСИНЦА	31
Dušan R. RAŠKOVIĆ NEW FINDS OF GREEK COINS AND ROMAN REPUBLICAN DENARII IN THE REGION OF KRUŠEVAC AND ALEKSINAC /SUMMARY/	43
<hr/>	
Милоје Р. ВАСИЋ CONTRIBUTIONS TO THE STUDY OF DENARII FROM THE PERIOD OF THE REIGN OF GORDIANUS III	49
Милоје Р. ВАСИЋ ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ДЕНАРА У ВРЕМЕ ВЛАДЕ ГОРДИЈАНА III /РЕЗИМЕ/	84
<hr/>	
Бојана БОРИЋ–БРЕШКОВИЋ, Горан МИТРОВИЋ ОСТАВА БРОНЗАНОГ НОВЦА ВИМИНАЦИЈУМА И ПРОВИНЦИЈЕ ДАКИЈЕ ИЗ СЕЛА БУЈКОВАЦ КОД ВРАЊСКЕ БАЊЕ	87
Bojana BORIĆ–BREŠKOVIĆ, Goran MITROVIĆ A HOARD OF BRONZE COINS FROM VIMINACIUM AND THE PROVINCE OF DACIA FROM THE VILLAGE OF BUJKOVAC, NEAR VRANJSKA BANJA /SUMMARY/	120
<hr/>	
Мирјана Д.ВОЈВОДА, Славољуб Л. ПЕТРОВИЋ НАЛАЗИ РИМСКОГ ЦАРСКОГ НОВЦА ИЗ БАНОВОГ ПОЉА У МАЧВИ (ДЕНАРИ И АНТОНИНИЈАНИ)	135
Mirjana D. VOJVODA, Slavoljub L. PETROVIĆ FINDS OF ROMAN IMPERIAL COINS FROM BANOVO POLJE IN MAČVA (DENARII AND ANTONINIANS) /SUMMARY/	158
<hr/>	
Ивана М. ПОПОВИЋ ПРЕДСТАВА ПРЕБРОЈАВАЊА НОВЦА (KONTORSZENE) СА НАДГРОБНОГ СПОМЕНИКА ИЗ ВИМИНАЦИЈУМА: ЖАНР СЦЕНА ИЛИ РЕАЛНА АКТИВНОСТ ПОКОЈНИКА	161

Ivana M. POPOVIĆ

A PRESENTATION OF THE COUNTING OF MONEY (KONTORSZENE)
FROM THE TOMBSTONE IN VIMINACIUM:
A GENRE SCENE OR THE REAL ACTIVITY OF THE DECEASED /SUMMARY/..... 166

Вујадин ИВАНИШЕВИЋ, Соња СТАМЕНКОВИЋ

ИМИТАЦИЈА ПОЛУФОЛИСА ЈУСТИНА II СА ЦАРИЧИНОГ ГРАДА
(JUSTINIANA PRIMA)..... 169

Vujadin IVANIŠEVIĆ, Sonja STAMENKOVIĆ

IMMITATIONS OF SEMI-FOLLES OF IUSTIN II FROM CARIČIN GRAD
(IUSTINIANA PRIMA) /SUMMARY/ 175

Дубравка М. ПРЕРАДОВИЋ

ИКОНОГРАФСКИ ПРЕДЛОШЦИ ЗА ПРЕДСТАВУ ЖИЧЕ
НА ВИДОВДАНСКОЈ СПОМЕНИЦИ И СПОМЕН МЕДАЉИ
МИРОПОМАЗАЊА АЛЕКСАНДРА ОБРЕНОВИЋА 177

Dubravka M. PRERADOVIĆ

ICONOGRAPHIC TEMPLATES FOR THE PRESENTATION OF ŽIČA
ON THE VIDOVDAN MEMORIAL AND THE MEMORIAL MEDAL
OF THE ANOINTING OF ALEKSANDAR OBRENOVIĆ /SUMMARY/ 187

Марија МАРИЋ ЈЕРИНИЋ

ОДЛИЧЈА ЂЕНЕРАЛА ЈОВАНА МИШКОВИЋА 193

Marija MARIĆ JERINIĆ

DECORATIONS OF GENERAL JOVAN MIŠKOVIĆ /SUMMARY/..... 227

Рашко РАМАДАНСКИ

ОДЛИКОВАЊА СТЕВАНА СРЕМЦА
ИЗ ЗБИРКЕ ЗАВИЧАЈНЕ ФОНДАЦИЈЕ У СЕНТИ..... 229

Raško RAMADANSKI

THE DECORATIONS OF STEVAN SREMAC FROM THE COLLECTION
OF THE HOMELAND FOUNDATION IN SENTA /SUMMARY/ 233

Адам Н. ЦРНОБРЊА

Народни музеј у Београду

ОСТАВА ТЕТРАДРАХМИ ФИЛИПА II И ЊИХОВИХ ВАРВАРСКИХ ИМИТАЦИЈА ИЗ УШЋА КОД ОБРЕНОВЦА

Апстракт: Крајем 2012. године на античком локалитету Ушће крај Обреновца, пронађена је остава сребрног новца која је садржала 532 сребрне тетрадрахме Филипа II и њихових раних имитација. Остава је распарчана а у раду су обрађени примерци који се налазе у приватним колекцијама: 42 тетрадрахме Филипа II и три њихове ране келтске имитације. Оквирно датовање похрањивања оставе је 280-260. г. п.н.е. У питању је најсевернија евидентирана остава таквог састава, односно остава која припада том времену. У раду су разматрана и питања оптицаја новца на Балкану у III веку п.н.е. као и почетци израде најранијих имитација тетрадрахми Филипа II.

Кључне речи: остава новца, тетрадраhme, Филип II, келтски новац, Скордисци, Ушће

Налази остава античког новца на територији Србије далеко су чешћи него што би се могло закључити на основу броја оних које су публиковане. Изузетно жива активност дивљих трагача, непрепознавање тог проблема од стране истражних и органа гоњења али и непостојање јасне регулативе резултирали су стањем у коме за највећи број пронађених остава новца сазнајемо посредно, када су оне већ распарчане а најчешће и напустиле границе наше земље. Хроничан недостатак финансијских средстава такође иде у прилог таквом стању, јер музеји у Србији нису у могућности да обезбеде ни приближну своту да би могли да конкуришу за откуп скупних налаза новца.

Ипак, повремено се догоди да информација о налазу неке оставе и успе да се благовремено пробије до музејских стручњака. На жалост, и тада се, у највећем броју случајева, све заврши на голој информацији, а сасвим ретко неко од соп-

---

* E-mail: ancrcnbnrja@gmail.com

ственика налаза, или једног његовог дела, пристане да га стави на увид музејским стручњацима. Најчешћи разлог за такво поступање је страх да музеј од сопственика „не отме“ нумизматички материјал без финансијске надокнаде, као и опште позната чињеница да музеји немају новца за знатније откупе, те се сматра да би контакт са институцијама заштите био само непотребан ризик.

На сву срећу, када је у питању остава тетрадрахми о којој ће у овоме чланку бити речи, успео сам да дођем до особа које су биле раде да ми дозволе да прегледам и снимим мале делове оставе који су били у њиховом поседу.

За налаз оставе тетрадрахми чуо сам почетком 2013. године.¹ Са неколико страна до мене је доспела информација да је крајем 2012. године у селу Ушћу код Обреновца, на десној обали Саве, око 50 км западно од Београда, пронађена остава изузетно вредних сребрних новаца. Први информатори нису знали о каквом новцу се ради, нити колико их је било у остави. Количина од више стотина комада и високе појединачне цене новца које су спомињане деловали су ми мало вероватно, јер на простору римског насеља на Ушћу скупни налази сребрног новца те појединачне вредности нису били очекивани, те ми је све личило на не тако ретко претеривање. Ипак, будући да су до мене долазиле исте информације са више страна, и то од особа које се не баве ни трагањем ни колекционарством, одлучио сам да подробније испитам гласине. После више месеци успео сам да, преко посредника, ступим у контакт са лицима која су дошла у посед одређеног броја новаца који потичу из оставе, да сазнам неке ближе информације о месту и условима налаза, као и примарном саставу оставе.

Оставу је крајем 2012. године пронашла група трагача претражујући простор старог воћњака на Ушћу код Обреновца, на локалитету на коме се вероватно налазио римски *municipium Spodent(...)*² и са кога потиче велики број налаза античког новца.³ Остава је пронађена на дубини од око 0.80-1.20 м и налазила се у бакарном или бронзаном суду који је био рељефно украшен животињским, антропоморфним и флоралним мотивима, али се приликом вађења новца исти тај суд распадао на додир те од њега никакав део није сачуван. Остава је садржала 532 комада сребрних тетрадрахми. По информацијама које сам добио све тетрадрахме су биле ковања Филипа II а међу њима се налазио и мањи број примерака за које се могло претпоставити да су ране варварске имитације истог тог новца.

Осим новца који ми је стављен директно на увид (кат.1-5, 7, 9, 10, 12, 13, 15-39, 41-45)⁴ у каталогу се налазе и четири примерка чије ми је фотографије

1 Прва, некомплетна информација о овоме налазу cf. Црнобрња А. 2013а.

2 Crnobraj 2011.

3 О налазима античког новца у селу Ушће код Обреновца, на простору *municipium-a Spodent(...)* видети: Кондић 1967; Црнобрња Н. 1985; Шипуш 1986; Borić-Brešković and Crnobraj 2008; Црнобрња А. 2013б.

4 Од 40 примерака из једне приватне колекције, које сам имао прилику да снимим, четири сам већ раније успео да видим на домаћем сајту *kurijemprodajem*, где су били понуђени на продају. Након снимања примерака из приватне колекције упоређивањем фотографија установио сам да се ради о истим комадима.

послао непознати власник (кат. 6, 8, 11, 14) као и један новчић који је био попућен на продају преко домаћег сајта *kurijeprodamet*, одакле сам преузео његове фотографије (кат. 40).⁵

Детаљна разматрања о саставу оставе тешко је, и готово немогуће обавити на основу овако малог узорка каквим располажемо (45 од укупно 532 примерка, односно 8,45% од укупне количине тетрадрахми у остави). Ипак, чак и овако мали проценат новца из оставе, комбинован са наведеним штурим сазнањима о њеноме првобитном саставу, могу помоћи да се реконструишу њене основне карактеристике.

Посебно бих истакао наводе да су се у остави налазиле искључиво тетрадрахме Филипа II уз понеку имитацију истих. Лако препознатљив иконографски образац (Зевсова глава на аверсу и коњаник на реверсу) чине основно идентификовање новца Филипа II једноставним и поузданим, те верујем да је ту тешко могло да дође до грешке.⁶ Стога мислим да би информацију о униформном саставу ове оставе новца, у којој су се налазиле искључиво тетрадрахме Филипа II као и њихове ране имитације, могли узети као поуздану. Томе у прилог би могла да иде и склоност трагача да сваки уочени изузетак од познатих, или у одређеној скупини доминантних типова новца виде и као изузетну вредност, без обзира да ли је тај новац заиста и има, те је мало вероватно да неки други тип новца не би препознали и издвојили.

На основу тога можемо донети следеће закључке:

- остава је садржавала само сребрни новац
- у остави се нису налазили новци македонских владара пре или после Филипа II
- у остави су се налазиле само најраније, верне варварске имитације тетрадрахми Филипа II које припадају самим почецима њихове израде

Интересантно је да су у случајном узорку од свега 8.45% укупног састава оставе из Ушћа присутни новци из готово свих периода ковања тетрадрахми Филипа II, како за његовог живота тако и постхумних, те да су заступљене обе ковнице у којима је ова врста новца кована (Амфиполис и Пела).⁷

Најранији примерак кован је у Пели између 354/3-349/8. године п.н.е. (кат. 1) и једини је са реверсном представом Филипа који јаше коња на десно. Потом су ту тетрадрахме коване у Амфиполису између 348/7-343/2. године п.н.е. (кат.

5 За тих пет примерака нису ми познате тежине и пречници.

6 Ране имитације се релативно лако могу погрешно идентификовати као оригиналне Филипове тетрадрахме и обратно, али је то тешко могуће када су у питању касније имитације (нпр. типови Хушти-Вовриешти, Крчедин, Сремска и Српска група).

7 О ковањима тетрадрахми Филипа II cf. Le Rider 1977. О новим погледима на хронологију cf. Price 1991, 85-89; Le Rider 1996, 21-90. О постхумним ковањима видети и: Поповић 1980, 11; Поповић 1987, 35-36; Preda 1973, 27-29.

5-8), а последњим годинама Филипове владавине (342/1-336. г.п.н.е.) припадају две кованица из Пеле (кат. 2-3) и једна из Амфиполиса (кат. 9).⁸

Највећи део новца који нам је био стављен на увид, укупно 34 примерка, припада постхумним ковањима тетрадрахми Филипа II. Од тога, 14 комада потиче из периода 323/2-316/5 године п.н.е (кат. 4 и 10-22) а 20 из периода 315/4-295/4 године п.н.е. (кат. 23-43).

Посебну пажњу треба скренути на ране варварске имитације. Као поуздане имитације издвојио сам три примерка (кат. 43-45), и за сва три примерка су као предлошци послужиле тетрадрахме Филипа II које припадају постхумним емисијама IV групе ковнице у Амфиполису (315-294. године п.н.е.). У питању су квалитетне и верне имитације (тзв. „ропско подражавање“)⁹ и њихова разлика у односу на оригиналне предлошке препознатљива је пре свега у некомплетном реверсном натпису као и стилским карактеристикама представа на новцу. Тако код кат. бр. 43 можемо видети некомплетни реверсни натпис (ΦΙΛ-Υ), али су и на његовом аверсу и реверсу представе знатно грубље израђене но на оригиналном предлошку (лик Зевса, јахач, ознаке испод коња).

Код кат. бр. 44 приметни су неправилан натпис и атипична представа испод јахача на коњу. Највећа одступања могу се констатовати код кат. бр. 45: лик Зевса на аверсу знатно одступа од оригиналних предложака; облик бакље испод коња на реверсу је атипичан; испод предње ноге коња налазе се атипичне ознаке за које се не може поуздано рећи да ли се ради о О/Т (једно изнад другог) или је у питању поновљено ОΥ, али је у сваком случају у питању непозната комбинација ознака на реверсу.

Најраније имитације је приликом идентификације тешко раздвојити од послењих постхумних серија тетрадрахми Филипа II. Иако није искључено да се можда у још неколико случајева ради о имитацијама, као такве сам означио само оне новце за које се то сасвим поуздано може тврдити. Због тога сам том питању опрезно приступио и издвојио свега три наведена примерка. Скренуо бих зато пажњу и на још неколико примерака за које сам сумњао да би могли да буду и имитације, а не оригиналне постхумне тетрадрахме. У питању су примерци кат. бр. 31 (приметна диспропорција у испису слова Ф и О, Υ се не види; лик Зевса на аверсу са „локном“ у средини фризура јавља се током II периода ковања у Амфиполису,¹⁰ а ми га овде имамо у комбинацији са реверсом који се јавља искључиво у Амфиполису IV) и 38 (испод предње ноге коња је чудна ознака, подсећа на бич, мада може бити и оштећено Е).¹¹ Новчић под кат. бр. 41

8 Тетрадрахме из Амфиполиса попут наше кат. бр. 9, Le Rider (1977, Pl. 39/401) опредељује у период између 342/1-329/8. године, те она може припадати како самом крају Филипове владавине, тако и постхумном наставку ковања његових тетрадрахми током првих година владавине Александра III.

9 Поповић 1980, 8.

10 Le Rider 1977: 33/250; D117.

11 За ознаку испод предње ноге коња cf. Pecunem 2013, 2, no. 1; Lanz 2007, 10, no. 35.

својом изузетно малом тежином одударе од стандардних ковања (13.14 г), али га нисам укључио у имитације будући да је израђен из идентичног калупа као примерак код Le Rider 1977, Pl. 48/5. Просечне тежине новца у појединим периодима дате су у Табели 1.

Период	Пела ком.	Амфиполис ком.	Укупно	min/max T (g)	Просечна T
354-349 г.	1	-	1	14.45	14.45
348-336 г.	2	5	7	13.75 / 14.18	13.96
323-315 г.	1	13	14	13.72 / 14.15	13.96
314-294 г.	-	20	20	13.14 / 14.52	14.00
Укупно	4	38	42		13.99
Имитације	-	-	3	13.20 / 14.09	13.57
УКУПНО			45		13.96

Табела 1. Просечне тежине тетрадрахми из доступног дела оставе из Ушћа.

Неколико остава са Балкана које су као доминантну монету садржале тетрадрахме Филипа II, потом новце хеленистичких краљева из потоњих деценија али и мањи број раних варварских имитација филиповог новца, датовано је у сам крај IV и почетак III века п.н.е.¹² Питање је, међутим, да ли би и покопавање наше оставе могли да одредимо у тако рано време.

Најмлађи поуздано датован новац у нашој остави припада IV групи ковања у Амфиполису, оквирно датованој у период између 316/5-294. год. п.н.е., али је присутан и новчић са кадучејем испод предње ноге коња (кат. бр. 40), који Le Rider одређује у сам крај тог периода, 294. годину п.н.е.¹³ За три примерка варварских имитација такође би се могло претпоставити да су ковани у приближно исто или незнатно касније време. Њихово верно подражавање изгледа постхумних тетрадрахми Филипа II указује да припадају самим почецима израде имитација.

Наша остава по саставу у великој мери одговара претходно поменутих оставама, али њено похрањивање највероватније се догодило током неколико наредних деценија. У прилог таквој претпоставци говори и стање очуваности кованица. Готово сви новци, укључујући и варварске имитације, веома су из-

¹² Остава пронађена североисточно од Скопља, остава пронађена у Рајинцима око 50 км југозападно од Софије (cf. Le Rider 1977, 304; Поповић 1987, 36) и остава из Мечке у северној Бугарској (cf. Preda 1973, 37; Поповић 1987, 36-37).

¹³ Le Rider 1977, 399.

лизани од употребе, што указује да су се они већ известан, релативно дужи период налазили у оптицају.¹⁴

На основу тога би се време покопавања оставе могло померити за пар деценија доцније, те бих као временски оквир предложио распон између 280. и 260. године п.н.е. Сматрам и да датовање касније од 250. године п.н.е. такође не би требало узимати у обзир, будући да у првобитном саставу оставе нису примећене очигледне варварске имитације, са јачом стилизацијом, а које су коване након тог времена.¹⁵

Таквом датовању наше оставе у прилог би ишао и састав нешто доцнијих остава са наше територије, које садрже новац Александра III и потоњих хеленистичких краљева (мања остава из Крчедина, оставе из Баранде, Нарте код Бјеловара и једна за коју се претпоставља да је пронађена у Србији)¹⁶ и као најраније имитације тип Хуши-Вовриешти (Huši-Vovriešti).¹⁷ У оквиру тих остава јавља се још једна интересантна појава, карактеристична за имитације типа Хуши-Вовриешти, а то је засецање новца. Интересантно је да се усеци на имитацијама Филипових тетрадрахми јављају готово искључиво на реверсу, док је новац других владара засецаан и на реверсу и на аверсу. П. Поповић у засецању не види само проверу каквоће коvine, односно техничке разлоге, већ назире и могућност показивања извесног респекта према божанству на аверсу.¹⁸ У нашој остави пажљиво су засецаана, и то на реверсу, само два примерка Филиповог новца (кат. бр. 4 и 10).

Састав наше оставе кореспондира и са више пута изнетим мишљењем о разлозима за дуго ковање постхумних тетрадрахми Филипа II, као „појма за новац у варвара“ и омиљене варварске монете.¹⁹ Било да су у питању економски, политички или најбаналнији разлози „имања поверења“ у тај тип новца, ова остава доноси још једну потврду да су тетрадрахме Филипа II биле омиљени тип новца у „варвара“. То нарочито долази до изражаја ако њен састав упоредимо са саставом остава из истог периода које су проналажене у Македонији. Мала остава тетрадрахми која је откривена унутар рушевинског хоризонта у

14 На једном новчићу (кат. бр. 26) аверс и реверс су упадљиво различито истрошени. Може ли се у таквим случајевима претпоставити да се заправо ради о коришћењу различито похабаних калуца? Интересантно је приметити да је један од најбоље очуваних управо најстарији новчић (кат. бр. 1).

15 Налази имитација из каснијег периода нису непознати у Посавини. Једна тетрадрахма Сремског типа пронађена је у Рватима код Обреновца, око 15 км западно од Ушћа. До сада је била незапажена у стручној литератури, будући да се појавила само у једној публикацији као успутна илустрација, и то наопако окренута *cf.* Аноним 1963, 38 и 40-41.

16 За Крчедин *cf.* Поповић 1983; Баранда *cf.* Поповић 1980а, 171; Нарта *cf.* Brunšmid 1895, 96; претпостављен налаз из Србије *cf.* Wartenberg, Kagan 1999.

17 Ковање овога типа новца датује се у другу половину III и прву половину II века п.н.е. *cf.* Preda 1973, 126; Поповић 1980, 15. Примерци новца типа Хуши-Вовриешти у наведеним оставама знатно су слабије имитације Филипових тетрадрахми у односу на оне у нашој остави, и тешко их је помешати са њиховим узорима.

18 Поповић 1983, 17; Wartenberg, Kagan 1999, 401.

19 Le Rider 1977, 436-437; Preda 1973, 30; Поповић 1983, 11; Поповић 1987, 35. О употреби македонског новца код Келта *cf.* Ujes 2002, 9/43.

објекту страдалом у пожару на локалитету Вардарски Рид,²⁰ имала је упадљиво различит састав у односу на нашу оставу.

Та остава похрањена је оквирно у исто време када и наша (убрзо након 280-е године п.н.е.) и садржала је 51 тетрадрахму: 47 постхумних ковања Александра III, две Лисимаха (306-281. год. п.н.е.) и две Селеука I Никатора (312-280. год п.н.е.).²¹ Ову малу оставу власник је похранио у глинени суд и сакрио је пред непосредном опасношћу која је уништила насеље у коме је живео и, вероватно, однела и његов живот. Стога можемо сматрати да њен састав верно показује који новац се у то време налазио у оптицају на тлу које је имало устаљен монетарни промет.²²

Тако са једне стране имамо забележено неколико ситуација (остава) на основу којих видимо да у свакодневном оптицају у Македонији потпуно изостају тетрадрахме Филипа II. У њима нема чак ни примерака из IV периода ковања у Амфиполису (316/5-294. год п.н.е.) који у узорку из наше оставе, похрањене у исто или незнатно касније време, чине највећи део њенога садржаја. Новац Филипа II је очигледно био најпожељнији апоен међу „варварима“ на простору између Македоније и Дунава али, у исто време, из неког разлога изостаје из оптицаја на матичном тлу.²³ Може ли се разлог томе тражити у „непопуларности“ филипових тетрадрахми у Македонији, или можда разлог томе пре може бити њихово свесно повлачење из употребе ради обезбеђивања неопходних количина за трансакције са „варварима“ (Келтима, Трачанима, Илирима) у њиховој омиљеној „валути“?

Међутим, намеће се и питање због чега тетрадрахми Филипа II, очигледно омиљеног новца Келта и других „варварских“ суседа Македонаца, нема ни у оставама истих тих „варвара“ већ свега неколико деценија након покопавања наше оставе, док се истовремено наставља са израдама имитација и њиховим даљим развојем? Мислим да у претходно изнетом постоје трагови који би могли да помогну у тражењу одговора на ово питање:

- Разлог за дуготрајно ковање постхумних тетрадрахми Филипа II може лежати не у потребама снабдевања матичне територије (Македоније), већ у обезбеђивању одговарајуће „валуте“ за трансакције са све моћнијим суседима на северу.
- Урези на новцу показују да келтске заједнице доцније пажљиво избегавају да оштете лик божанства само на аверсу филипових тетрадрахми и њихових имитација.

20 Mitreski 2011, 203-204.

21 Husenovski 2005.

22 Рушевински хоризонт у Вардарском Риду доводи се у везу са походом Келта на Делфе 279. године п.н.е. (Mitreski 2011, 204), а и на многим другим локалитетима у Македонији бележи се слична ситуација или сличне оставе које увек садрже као најмлађи новац датован око 280. год п.н.е. (Прилепец *cf.* Vučković-Todorović 1958; Букри *cf.* Микулчиќ 1973, 157; Фурка-Гевгелија *cf.* Петачки 1994, 39-49). У свим тим оставама потпуно изостаје новац Филипа II.

23 Слична ситуација уочава се и у оставама сребрног новца III века п.н.е на територији Бугарске, *cf.* Rousseau 1990, 21-25.

Био бих слободан да изнесем претпоставку како би се разлог за нестанак филипових тетрадрахми из оптицаја на територијама Келта већ у другој половини III и почетком II века п.н.е. (иако се у оставама из тог времена налази и новац других владара кован у исто време као и филипове постхумне емисије) могао тражити у њиховом наменском претапању ради поновног коришћења за ковање локалних имитација.²⁴ Такав поступак би могао објаснити и „посебан“ третман приликом засецања новца који су имале имитације филипових тетрадрахми у односу на ковања других владара, а који су наследиле од „оригинала“, од кога можда потиче и сама ковина.

На први поглед се чини да више горенаведених чињеница иде у прилог претпоставци по којој новац међу „варварима“ има пре свега функцију комадног сребра, а не монете у пуном смислу. Ипак, један други новчани налаз са Ушћа можда може допринети размишљању на ту тему. Пре неколико година за Музеј града Београда откупљен је случајни налаз римског републиканског *aes grave sextans*-а, пронађеног у непосредној близини места налаза наше оставе.²⁵ Ради се о бронзаном/бакарном? номиналу кованом између 280-276. год п.н.е., и то је једини такав новац из Србије са поузданим местом налаза.²⁶ Тај новчић нам указује на неколико важних ствари. Најпре на чињеницу да се у Посавину, у првим деценијама III века п.н.е. слива и новац са запада, и то од неплеменитих материјала. Његова појава упозорава да и поред неоспорне омиљености филипових сребрних тетрадрахми постоји могућност да су коришћени (или само у размену примани) и други номинали, а што је у овом случају посебно инетересантно, номинали од бронзе. Најинтересантнија је ипак чињеница да на локалитету на Ушћу имамо случај да се на једном месту сустичу новци са два краја Медитерана, из два света који у то време још нису имали континуираних економских или политичких (ратних) контаката. Са једне стране је то Рим преко северног Јадрана, а са друге Македонија, док се као медијум преко кога они долазе у посредни контакт појављује келтска (варварска) популација у средњем Подунављу и Посавини.

Крајем IV и почетком III века п.н.е. у античким литерарним изворима присутна је избледела и искривљена слика о Подунављу, у којој је у први план искрснуло веровање о два дунавска крака, од којих један (Сава) води ка северном Јадрану. Таква слика настала је као одраз искривљеног сећања на стварне правце речних комуникација (Дунав-Сава-Љубљаница), заосталог из ранијих периода када су дрвени истраживачи и трговци грчкога света њима заиста путовали.²⁷

24 О проблематици обезбеђивања довољних количина сребра за ковање, као и о повременом карактеру скордистичког ковања новца cf. Поповић 1987, 67-69. О демонетаризацији сребрног новца и његовом претапању cf. Ujes 2002, 10.

25 Crnobrnja A. 2011, 377, fig. 3. Пронађен је свега 150-200 м југозападно од места налаза наше оставе.

26 У збиркама Народног музеја у Београду налази се свега осам примерака из тог периода, међу њима један секстанс попут нашег (Borić-Brešković, Popović 2006, 81, no. 8). Пет од осам примерака потиче из оставе из Башке (оток Крк, Хрватска), а за наведени секстанс није познато место налаза.

27 Domić-Kunić 2006, 67-68. Ауторка претпоставља да су и каснијем губљењу исправне представе о северним деловима Балкана допринели и Келти који су их већ крајем IV века п.н.е. запосели.

Могу ли се налази новца на локалитету Ушће код Обреновца схватити и као показатељ о наставку коришћења већ столећима познатих трговачких путева који су спајали северни Јадран и грчки свет, Солунски залив и Црно море?

Локалитет код Ушћа налази се на десној обали Саве, готово на самој средини пута између Тршћанског и Солунског залива. Иако малобројни, уз саму Саву су забележени налази ране латенске провенијенције који указују на келтско присуство крајем IV и током III века п.н.е.²⁸ У то време Келти заузимају практично читав тај путни правац: од подножја Алпа на западу, преко Подравине и Посавине, ушћа Саве у Дунав до трачких и скитских предела на истоку. Ситуација у којој је највећи део тока реке Саве, главне комуникационе артерије тог широког предела, у рукама сродних заједница које познајемо под називом Келти,²⁹ отварала се могућност брзог протока робе и новца. Судећи по налазима новца из Ушћа овај правац је већ почетком III века п.н.е. био двосмерно коришћен. Роба и новац у те крајеве путовали су са запада (италско тло и северни Јадран) и југа (Македонија), а можда и са истока (доње Подунавље).³⁰

Одговори на питања која су неизоставна када се ради о оставама новца: ко је могао бити њен сопственик, односно којој је популацији могао припадати, као и који су разлози њенога похрањивања, могу бити само у домену претпоставки.

Сами артефакти нам ту мало могу помоћи, јер њихово порекло је разнородно. Филипове тетрадрахме долазе са југа, из Македоније. Као место израде њихових раних имитација (какве смо у остави затекли) најчешће се узима простор између Старе планине и Карпата,³¹ иако не треба искључити ни могућност да су настале управо у широј зони ушћа Саве у Дунав. Опис суда у коме се остава налазила не даје довољно података чак ни за оквирно културно или хронолошко опредељење.³² Сви ти предмети заједно, доспели са различитих страна, чинили су не мало благо (око 7,5 кг сребра) у рукама тадашњег житеља Посавине.

Имајући у виду место налаза и оквирно време похрањивања оставе, са великом поузданошћу се може претпоставити да је власник те позамашне своје новца, и вреднога суда у коме се налазила, припадао заједници Скордиска. Иако је време покопавања оставе јако блиско „официјелном датуму“ форми-

28 cf. Todorović 1968, 118-119. О раним налазима који се могу везати за Келте cf. Jovanović 1992.

29 Од 279. године п.н.е. у доњој Посавини и уз ушће Саве у Дунав знамо их и као Скордиске (о генези Скордиска cf. Papazoglu 1969, 209-218).

30 Уколико је тачна претпоставка да су најраније варварске имитације филипових тетрадрахми настале у Тракији и Дакији, односно ако нису израђиване и у средњем (српском) Подунављу и Посавини.

31 Preda 1973, 403; Поповић 1987, 37. О другачијим претпоставкама, где се израда раних имитација претпоставља и на тлу Србије cf. Wartemberg, Kagan 1999, 401.

32 У прилог поузданости информације да је остава била похрањена у бронзаној/бакарној посуди говори јака корозија на 18 од 45 новчића. На четири примерка (кат. бр. 20, 29, 43, 44) су приметне интензивне малахитне насlage, које на сребрним предметима настају услед дуготрајног контакта племенитог (сребро) са неплеменитим (бакар и легуре) металима у влажној средини, процес познат као tzv. катодна заштита. На неколико новчића видљиви су и трагови структуре која подсећа на неку врсту ткања (кат. бр. 4 и 5) те би се тамне насlage на новцу могле објаснити и као последица њиховог примарног депоновања у амбалажи од органских материјала (кесе, умотавање?).

рања заједнице Скордиска,³³ морамо узети у обзир и аргументе који упућују на њено постојање у овим крајевима већ последњих деценија IV века п.н.е.³⁴ О самим разлозима за похрањивање оставе тетрадрахми из Ушћа излишно је говорити, будући да о дешавањима на овим просторима немамо података у писаним изворима, а и археолошки подаци из тог периода више су но оскудни.

За крај, треба нагласити да је остава тетрадрахми Филипа II и њихових раних варварских имитација из Ушћа по свом саставу и времену покопавања без аналогија на нашем тлу, као и да је, уопште гледано, најсевернија позната остава која се може датовати у прву половину III века п.н.е.

На жалост, њен највећи део остао нам је непознат, и мала је вероватноћа да ћемо икада имати прилике да се и са њим упознамо. Распарчавањем ове оставе неповратно је изгубљена јединствена прилика да се макар за корак приближимо решавању питања места и времена настанка најранијих варварских имитација тетрадрахми Филипа II, да обогатимо сазнања о оптицају новца у то време или да се боље упознамо са коришћеним комбинацијама калупа. Већ хронично трагична ситуација када је у питању заштита археолошких налазишта и артефаката у Србији, односно њихово уништавање и препродаја, само је још једном узела данак.

---

33 Након пропаста келтског похода на Делфе, 279. године п.н.е., и њиховог повратка на Дунав.

34 Jovanović 1984, 46-48; Jovanović 1990, 31-32.

КАТАЛОГ

У каталожном делу коришћене су следеће скраћенице:

Скраћенице описа аверсне представе

Зевс 1 – Глава Зевса са ловоровим венцем на десно

Зевс 2 – Глава Зевса са ловоровим венцем на десно, околу кружница од тачака

Зевс 3 – Глава Зевса са ловоровим венцем на десно, околу кружна линија

Скраћенице описа реверсне представе

Филип – Филип II јаше на лево, левом руком држи узде, десна му је уздигнута изнад главе коња, околу кружна линија.

Јахач 1 – Млади јахач на коњу, јаше на лево, Левом руком држи узде а у десној му је палмина грана.

Јахач 2 – Млади јахач на коњу, јаше на лево. Левом руком држи узде а у десној му је палмина грана, околу кружница од тачака.

Јахач 3 – Млади јахач на коњу, јаше на лево. Левом руком држи узде а у десној му је палмина грана, околу кружна линија.

Реверсне ознаке

Раздвојене косом цртом (/) дате су ознаке које се налазе испод коња (лево) и испод предње ноге коња (десно).

Новац је одређен по каталогу Le Rider 1977 (G. Le Rider, *Le monnayage d'argent et d'or de Philippe II frappé en Macédoine de 359 à 294*, Paris 1977)

Pella I B

354/3-349/8 BC

Кат. бр.	Аверс	Реверс	Рв. ознаке	T	R	↕	Le Rider 1977
1	Зевс 1	ΠΟΥ- ΦΙΛΙΠ Филип	Α, или Δ? / глава Хелиоса	14.45	25.1	NE	Pl. 5/108 (avers D62)

Pella II A 2

342/1-337/6 BC

2	Зевс 1	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ Јахач 1	хоризонтална муња / -	14.00	25.2	E	Pl. 8/196
3	Зевс 3	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ Јахач 3	- / -	14.11	25.2	NE	Pl. 9/217 ¹

¹ Иако је реверс излизан, те се на њему не може распознати никаква ознака или представа испод коња, овако сам га одредио на основу идентичног аверса (из истог калупа као Le Rider 1977: 9/217)

Pella III
323/2-315 BC

4	Зевс 1	ΦΙΛΙΠ-[ΠΟΥ] Јахач 1	? / беотски штит ²	14.02	23.5	NE	cf. Pl. 22/532-534 ³
---	--------	------------------------	-------------------------------	-------	------	----	---------------------------------

Amphipolis II A
348/7-342/3 BC

5	Зевс 1	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ Јахач 1	- / скакавац	13.92	26.2	N	Pl. 31/193
6	Зевс 2	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ Јахач 1	- / скакавац	-	-	SE	Pl. 31/193
7	Зевс 1	ΦΙΛΙΠ-[ΠΟΥ] Јахач 1	- / амфора	13.75	24.9	NE	Pl. 33/243
8	Зевс 1	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ Јахач 1	- / амфора	-	-	NW	Pl. 33/244

Amphipolis II B
342/1-329/8 BC

9	Зевс 1	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ Јахач 1	крма на лево / -	14.18	22.7	SE	Pl. 39/396-397 (avers D203), 39/401 (revers R354) ⁴
---	--------	----------------------	------------------	-------	------	----	--

Amphipolis III
323/2-316/5 BC

10	Зевс 2	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ Јахач 3	П са тачком у средини / - ⁵	14.08	24.1	NE	Pl. 45/5
11	Зевс 2	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ ⁶ Јахач 2	П са тачком у средини / Λ	-	-	E	Pl. Pl. 45/6
12	Зевс 2	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ Јахач 1	Венац / T	13.81	25.1	N	Pl. 45/7
13	Зевс 1	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ Јахач 1	Λ у кругу / Λ	14.03	23.3	SW	Pl. 45/12
14	Зевс 1	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ ⁷ Јахач 1	Λ у кругу / Λ	-	-	N	Pl. 45/12
15	Зевс 2	ΦΙΛΙΠ-Π[ΟΥ] Јахач 1	- / Λ	14.10	25.0	SE	Pl. 45/13

2 Испод коња се налазила нека представа која је уништена када је новчић засечен.

3 cf. http://www.coinproject.com/coin_detail.php?coin=236111 и http://www.coinproject.com/coin_detail.php?coin=282813

4 Аверс Le Rider D203 је идентичан са аверсом на нашем новчићу, али се на његовој реверсној представи испод коња налази прамац, док је на нашем крма. Овакву комбинацију калупа аверса и реверса он не бељежи.

5 Уколико је и било представе испод предње ноге коња, она се не може идентификовати јер је на том месту новчић засечен ради провере.

6 О у натпису изгледа као куглица.

7 О у натпису изгледа као куглица.

ОСТАВА ТЕТРАДРАХМИ ФИЛИПА II И ЊИХОВИХ ВАРВАРСКИХ ИМИТАЦИЈА...

16	Зевс 2	ΦΙΛΙΠ-[ΠΟΥ] Јахач 1	нејасна предста- ва / Λ	13.72	23.5	SW	Pl. 45/11-16
17	Зевс 2	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ Јахач 2	венац / Α	14.00	26.0	NW	Pl. 45/24
18	Зевс 1	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ Јахач 1	месечев срп / Π	13.90	24.1	SE	Pl. 46/4
19	Зевс 1	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ ⁸ Јахач 1	клас жита / Π	13.73	23.9	NW	Pl. 46/10 (av.), Pl. 46/12 (rv.)
20	Зевс 2	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ Јахач 2	грана / Π	14.08	24.6	E	Pl. 46/12
21	Зевс 1	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ ⁹ Јахач 2	(клас жита / Π)	14.15	24.7	NW	Pl. 46/12
22	Зевс 1	ΦΙΛΙΠΠ-ΟΥ Јахач 1	делфин? / ? пред- става	13.86	26.3	SE	Pl. 49/19

Amphipolis IV

315/4-295/4 BC

23	Зевс 1	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ Јахач 2	букранион?, из- над Λ / Ε	14.21	24.2	W	Pl. 47/7
24	Зевс 2	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ ¹⁰ Јахач 1	Ε / једно из- над другог Λ/Τ/ бакља	14.01	23.4	SE	Pl. 47/10
25	Зевс 2	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ ¹¹ Јахач 1	бакља, изнад ње Λ / ?	14.32	26.9	NE	Pl. 47/17, 18
26	Зевс 2	ΦΙΛΙΠ-ΠΟΥ ¹² Јахач 1	бакља, изнад ње Λ / ?	13.69	25.1	SE	Pl. 47/17-19
27	Зевс 1	ΦΙΛΙΠΠ-ΟΥ Јахач 1	бакља, изнад ње Λ / монограм	14.06	25.5	NE	Pl. 47/23
28	Зевс 2	[ΦΙΛΙΠΠ]-ΟΥ Јахач 2	бакља, изнад ње Λ / монограм	14.26	26.4	SE	Pl. 47/23
29	Зевс 2	ΦΙΛΙΠΠ-ΟΥ Јахач 1	вертикална муња / монограм ¹³	14.25	25.8	SE	Pl. 47/23
30	Зевс 2	ΦΙΛΙΠ-ΠΟ[Υ] Јахач 1	бакља, изнад ње Λ / -	14.00	24.5	SE	Pl. 47/18-28
31	Зевс 2	ΦΙΛΙΠ-ΠΟ[Υ] Јахач 2	бакља, изнад ње Λ / -	13.77	25.4	SE	Pl. 47/27
32	Зевс 2	ΦΙΛΙΠΠ-ΟΥ Јахач 1	бакља, изнад ње Λ / делфин	14.36	26.1	E	Pl. 48/1
33	Зевс 2	ΦΙΛΙΠΠ-ΟΥ Јахач 2	бакља, изнад ње Λ / делфин	14.05	25.2	S	Pl. 48/5 (av.), 48/1 (rv.)

8 О у натпису изгледа као куглица.

9 О у натпису изгледа као куглица.

10 О у натпису изгледа као куглица.

11 О у натпису изгледа као куглица.

12 О у натпису изгледа као куглица.

13 Атипична представа испод коња, можда се ради и о неком астралном симболу?

34	Зевс 2	ΦΙΛΠΠΙ-ΟΥ Јахач 1	бакља, изнад ње Λ / делфин	14.24	26.3	S	Pl. 48/1
35	Зевс 2	ΦΙΛΠΠΙ-ΟΥ Јахач 2	бакља, изнад ње Λ / делфин	14.02	25.1	SW	Pl. 48/1
36	Зевс 2	[ΦΙ]ΛΠΠΙ-ΟΥ Јахач 2	бакља, изнад ње Λ / делфин	14.52	25.3	NE	Pl. 48/1
37	Зевс 2	ΦΙΛΠΠΙ-ΟΥ Јахач 2	бакља, изнад ње Λ / делфин	14.03	25.9	NE	Pl. 48/1
38	Зевс 2	ΦΙΛΠΠΙ-ΟΥ Јахач 1	бакља, изнад ње Λ / монограм, бич?	13.35	23.5	SE	Pl. 48/2
39	Зевс 2	ΦΙΛΠΠΙ-ΟΥ Јахач 2	бакља, изнад ње Λ / ?	13.71	26.5	W	Pl. 48/2
40	Зевс 2	ΦΙΛΠΠΙ-ΟΥ Јахач 1	бакља, изнад ње Λ / кадуцеј	-	-	E	Pl. 48/2
41	Зевс 2	ΦΙΛΠΠ-ΠΟΥ Јахач 1	I, изнад је хори- зонтална муња / делфин	13.14	25.0	E	Pl. 48/5 ¹⁴
42	Зевс 1	ΦΙΛΠΠ-ΠΟΥ Јахач 1	бакља, изнад ње Λ / монограм	14.05	24.2	E	Pl. 48/20

Ране келтске имитације

43	Зевс 1	ΦΙΛ-Υ Јахач 1	бакља, изнад ње Λ / E	13.20	23.8	NW	-
44	Зевс 2	ΦΙΛΠΠΙ-Ο[Υ] Јахач	бакља, изнад ње Θ? / ?	14.09	26.2	SW	-
45	Зевс 1	ΦΙΛΠΠΙ-ΟΥ Јахач 1	бакља, изнад ње Λ / Ο/Τ или ΟΥ?	13.42	25.0	N	-

14 Наш и наведени примерак из каталога Le Rider-а ковани су из идентичног калупа.

ЛИТЕРАТУРА

Аноним 1963

Аноним, *Обреновац и околина*, Београд.

Borić-Brešković, Crnobrnja 2008

B. Borić-Brešković, N. Crnobrnja, The first and second century denarii hoard from Ušće near Obrenovac, *Numizmatičar* 26/27 (Beograd), 9-82.

Borić-Brešković, Popović 2006

B. Borić-Brešković, P. Popović, *Coins of the Roman Republic: Collections of the National Museum in Belgrade and Belgrade University*, Belgrade.

Brunšmid 1895

J. Brunšmid, Nekoliko našašća novaca na skupu u Hrvatskoj i Slavoniji, *Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva n.s.* 1, 96-107.

Vučković-Todorović 1958

D. Vučković-Todorović, Ostava grčkog novca iz sela Prilepec kod Bitolja, *Glasnik na Muzejsko-konzervatorsko društvo na NR Makedonija* 12 (Skopje), 213-255.

Domić-Kunić 2006

A. Domić-Kunić, Poslednja faza osvajanja južne Panonije, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s., XXXIX, 59-164.

Jovanović 1992

B. Jovanović, Celtic Settlements of the Balkans, in: *Scordisci and the Native Population in the Middle Danube Region*, N. Tasić (ed.), Belgrade, 19-33.

Кондић 1967

V. Кондић, Налаз римских златника код Ушћа близу Обреновца, *Сѣаринар* (н.с.) 18 (Београд): 207-212.

Lanz 2007

Lanz, *Auktion 138 Münzen der antike*, montag 26. November 2007, Numismatic Lanz München. <http://www.lanzauctions.com/catalogs/138/lanz138.pdf> (приступљено 28.09.2014. године)

Le Rider 1977

G. Le Rider, *Le monnayage d'argent et d'or de Philippe II frappé en Macédoine de 359 à 294*, Paris.

Le Rider 1996

G. Le Rider, *Monnayage et finances de Philippe II: un état de la question*, МЕΛΕΤΗΜΑΤΑ 23, Athenès.

Микулчиќ 1973

И. Микулчиќ, Една нова остава на тетрадрахми и преглед на монетните наоди од VI-II ст.е. во Македонија, *Годишен зборник, Филозофски факултет на Универзитетот Скопје* 24, 157-171.

Mitreski 2011

D. Mitreski, The treasure from Tremnik and some trace of the Celts in the Vardar valley, in: *The Eastern Celts – the Communities between the Alps and the Black Sea*, M. Guštin and M. Jevtić (eds.), Ljubljana, 199-206.

Papazoglu 1969

F. Papazoglu, *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*, Sarajevo.

Pekunem 2013

Pekunem - Auction 2 https://www.pecunem.com/catalog/pecunem_auction-2_catalog.pdf (приступљено 28.09.2014. године)

Петачки 1994

Г. Петачки, Хеленистички колективен наод со тетрадрахми од село Фурка-Гевгелија, *Македонски нумизмајички гласник* 1 (Скопје), 39-49.

Поповић 1980

П. Поповић, Тетрадрахме Филипа II и њихове најраније имитације из збирке Народног музеја у Београду, *Нумизмајичар* 3, 7-19.

Поповић 1980а

П. Поповић, Остава варварског новца из Баранде, *Сџаринар* XXI, 171-177.

Поповић 1983

П. Поповић, Остава сребрног новца из Крчедина, *Нумизмајичар* 6, 11-28.

Поповић 1987

П. Поповић, *Новац Скордиска: Новац и новчани њромей на Централном Балкану од IV до I века њре н.е.*, Београд/Нови Сад.

Preda 1973

C. Preda, *Monedele Geto-Dacilor*, București.

Price 1991

M.J. Price, *The Coinage in the Name of Alexander the Great and Philip Arrhidaeus*, Zurich-London.

Rousseva 1990

B. Rousseva, La circulation monétaire en Thrace pendant la haute époque hellénistique d'après un certain nombre de trésors trouvés en Bulgarie, *Revue numismatique*, 6e série - Tome 32, 17-27.

Todorović 1968

J. Todorović, *Kelti u jugoistočnoj Evropi*, Beograd.

Ujes 2002

D. Ujes, Dubravka Ujes, « Coins of the Macedonian Kingdom in the Interior of Balkans », *Histoire & mesure* [En ligne], XVII - 3/4 | 2002, mis en ligne le 17 novembre 2006, consulté le 16 octobre 2014.

URL : <http://histoiremesure.revues.org/880> ; DOI : 10.4000/histoiremesure.880

Husenovski 2005

B. Husenovski, A Hoard of Silver Tetradrachmas from the third century BC, in: *Vardarski Rid* vol. 1, D. Mitreski (ed.), Skopje, 323-345.

Crnobrnja A. 2011

A. Crnobrnja, Roman Settlement at Ušće near Obrenovac – municipium Spodent( )?, *Zbornik Narodnog muzeja* 20 (Београд): 373-388.

Црнобрња А. 2013а

А. Црнобрња, Три фрагмента из праисторије Београда, *Српско археолошко друштво XXXVI скупишћина и годишњи скупи*, Нови Сад, 48-49.

Црнобрња А. 2013б

А. Црнобрња, Налази римског новца са археолошких истраживања 1967. године на локалитету Ушће код Обреновца (municipium Spodent?), *Нумизматичар* 31, 197-238.

Црнобрња Н. 1985

Н. Црнобрња, Антички новац из Ушћа код Обреновца, *Годишњак рада Београда* 31, 51-77.

Шипуш 1986

Н. Шипуш, Римски новци из села Ушћа код Обреновца, *Годишњак рада Београда* 32, 5-23.

Wartemberg, Kagan 1999

U. Wartemberg, J.H. Kagan, Some comments on a new hoard from the Balkan Area, in: *Travaux de numismatique grecque: offerts a Georges Le Rider*, M. Amandry, S. Hurter et D. Berend (eds), London, 395-407, Pl. 40-45.

Adam N. CRNOBRNJA
National Museum in Belgrade

A HOARD OF TETRADRACHMAE OF PHILIP II AND THEIR BARBARIC IMITATIONS FROM UŠĆE NEAR OBRENOVAC

SUMMARY

At the end of 2012, illegal diggers with metal detectors discovered a hoard of tetradrachmae of Philip II and their early imitations, at a depth of 0.8-1.2 metres, on the well-known ancient archaeological site of Ušće near Obrenovac (the right bank of the Sava river, about 50 km west of Belgrade). The hoard consisted of 532 coins, deposited in a bronze vessel, decorated with relief presentations and, according to the finders, it contained only silver tetradrachmae of Philip II and a small number of their imitations. Soon after discovery, the hoard was dispersed and, in this paper, I covered 45 specimens from private collections, the composition of which corresponds to the description of the overall composition of the hoard.

The earliest specimen in the preserved part of the hoard was minted in Pella between 354/3 and 349/8 BC (cat. 1). After that, the tetradrachmae were minted in Amphipolis between 384/7 and 343/2 BC (cat. 5-8), while two coins from Pella (cat. 2-3) and one from Amphipolis (cat. 9) belong to the final years of Philip's reign (342/1-337/6 BC). The majority of coins, a total of 34, belong to the posthumous coinage of tetradrachmae of Philip II. Of these, 14 pieces originate from the period between 323/2-316/5 BC (cat. 4 and 10-22) and 20 from the period 315/4-295/4 (BC) (cat. 23-43). Three tetradrachmae (cat. 42-45) belong to the earliest Celtic imitations of money of Philip II, although it is possible that some of the coins which I determined as originals (cat. 31-38) are also faithful copies of Philip's money.

When considering the time in which the hoard was deposited, I paid attention to the three horizons of depositing tetradrachmae in the Balkans: 1) hoards dominated by the silver coins of Philip II, where early Celtic imitations are also present, dated in the end of the 4th and start of the 3rd century BC (*cf.* note 12); 2) hoards from Macedonia which are connected with the Celts' campaign against Delphi in 279 BC, which contain the coins of Alexander III and subsequent Hellenic kings until 280 BC, but contain no Celtic imitations (*cf.* note 22); 3) hoards which contain later Celtic imitations of the type Huși-Vovriești, the coins of Alexander III and subsequent Hellenic kings, but no coins of Philip II, and are dated in the period from the second half of the 3rd to the middle of the 2nd century BC (*cf.* note 16). The absence of coins of Philip II in hoards from Macedonia around 279 BC indicates that his posthumous coinage was being produced intentionally, for securing enough of this money for transactions with the Celts and other „barbarians“, considering that this was their „favourite money“. It is an interesting fact that the coins of Philip II are no longer found in hoards in the „barbarian“ territories, starting already from the second half of the 3rd century BC, and are almost completely substituted by their imitations, while the coins of Alexander III and other Hellenic kings remained present.

Several years ago, one Roman republican *aes grave sextans* (caduceus/shell, *cf.* note 25), minted between 280 and 276 BC, was discovered on the archaeological site of Ušće. At that time, the Celts already occupied practically the whole area from the foot of the Alps in the West, through the Drava and Sava river valleys, the confluence of

the Sava and the Danube, to the Thracian and Scythian territories in the East. The situation in which most of the Sava river course, the chief communication route of this region, was controlled by related communities which we know by the name of Celts, opened the way for the swift movement of goods and money. Judging by the finds of money from Ušće, this route was already being used in both directions at the start of the 3rd century BC. Goods and money arrived in this area from the West (Italic lands and northern Adriatic) and the South (Macedonia).

I proposed the period between 180 and 250 BC as the time frame in which our hoard was deposited. It must be noted that the hoard from Ušće has no analogy on our soil in terms of its composition, and that it is the northernmost hoard that can be dated in this period.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

Душан С. РАШКОВИЋ
Народни музеј Крушевац

НОВИ НАЛАЗИ ГРЧКОГ НОВЦА И РИМСКИХ РЕПУБЛИКАНСКИХ ДЕНАРА НА ПОДРУЧЈУ КРУШЕВЦА И АЛЕКСИНЦА

Апстракт: Протоисторијски период и почетак антике у подручју Крушевца и Алексинца сведоче налази новца македонских владара. Налази римског републиканског новца и новца грчких градова под римском влашћу, потврђује рани римски интерес за Поморавље. Налази овог новца потичу са вишеслојних локалитета смештених на речним терасама и важним прометним раскршћима у моравској долини. Новац везујемо за каснолатенски слој насељавања чији су носиоци Скордисци.

Кључне речи: Филип II, Александар Велики, Дирахсион, римски републикански новац, Скордисци

Простор који је у средишту пажње овог рада је сплет речних долина југа Централне Србије, у области којом доминирају крушевачка и алексиначка котлина.¹ То је и подручје почетка равнице Велике Мораве, где се на месту Саставци, Јужна Морава и Западна Морава спајају у Велику Мораву. Неоспорна важност овог плодног равничарског али и стратешког подручја разлог је континуитета живота човека у овом крају од периода дубоке праисторије, па је тако и разлог постојања бројних вишеслојних археолошких налазишта.² Наша тема у овом раду усмерена је према налазима новца из протоисторијске прошлости овог краја, односно самог почетка историје у Поморављу.

Поморавље улази у сферу ратних збивања нарастањем македонске државе у IV веку пре Христа. Мета војних похода Александра Великог 335. године пре Христа био је север Балканског полуострва, као и трибалска земља, односно шире окружје Поморавља.³

---

* raskovic.dusan@gmail.com

1 Милојевић 1948, 5-30; Костић 1969, 454-458.

2 Стојић, Чађеновић 2006, 124-126.

3 Mirković 1977, 812-845.

У каснијим историјским превирањима, према добро познатим анализама историјских извора, почетком III века пре Христа, према Поморављу се померају Аутаријати, а нешто касније, 279. године, Келти крећу у свој познати поход према Делфима. То је време када у Поморављу почиње нова епоха, млађе гвоздено доба, чији су носиоци углавном келтска племена.

Након делфског пораза келтска племена, ослабљена и неорганизована, готово су уништена. Једно од келтских племена је преживело делфски пораз и страдање током повлачења. То су Скордисци, који су се под водством Батаната успели вратити и учврстити у Подунављу. Потчинивши, крајем II века пре Христа, домаће Аутаријате и Дарданце, заузели су и Моравску долину. Сматрамо да су у оквиру њихове власти улазили и крушевачко и алексиначко подручје.

Дакле Келти-Скордисци су током II века пре Христа заузели најважније домородачке дарданске опидуме, на главним комуникацијама и на речним терасима Западне и Јужне Мораве. Келтска, или тачније речено каснолатенска насеља у равничарским просторима Поморавља су у своје време били центри одвијања живота о чему говоре археолошки налази.

О свим тим историјским догађајима и процесима, од времена Филипа II и Александра Великог до коначне успоставе римске власти, сачувани су ретки историјски извори, а спорадични налази новца служе нам понајвише као потврда историјских извора, нарочито када је о Поморављу реч. Поменимо познате налазе из археолошке литературе. Налазе драхми локализованих на шире подручје Левча,⁴ потом налазе драхми Филипа II и Александра Македонског са локалитета Глождар у самом Параћину,⁵ као и налаз драхми са локалитета Атиште недалеко Параћина.⁶ Ту је и, за нашу тему најважнији, заједнички рад Д. Ујес и Д. Рашковић у коме су приказани налази новца Народног музеја у Крушевцу, до средине деведесетих година XX века. Међу закључцима тог рада била су запажања о недостатку старије датованог новца, из времена Филипа II и Александра Великог, као и да зачудо нема новца Дирахиона и Аполоније. Такође је била истакнута чињеница да врло мало новца потиче са познатих налазишта.⁷

У последњих неколико година десило се да је слика понешто другачија, односно да су се појавили примерци ковања Филипа II и Александра Великог, као и примерци Дирахиона, и то са познатих налазишта, а један примерак ковања Дирахиона пронађен је и током археолошких ископавања. Налази новца које ћемо показати у овом раду чувају се у депоима музеја у Београду, Крушевцу, Трстенику, Алексинцу као и у приватним збиркама. Налазе ћемо приказати по издвојеним географским подручјима: Крушевачки крај, подручје саставака Западне и Јужне Мораве и Алексиначко Поморавље.

---

4 Ујес 1996, 31-37.

5 Поповић 1996, 5.

6 Ветнић 1999, 18.

7 Ујес, Рашковић 1996, 140-148.

**НАЛАЗИ ГРЧКОГ И РИМСКОГ РЕПУБЛИКАНСКОГ НОВЦА
У КРУШЕВАЧКОМ КРАЈУ**

Под Крушевачким крајем подразумевамо територију од Трстеничког теснаца, низводно Западном Моравом, до Мрзеничког теснаца, односно саме уже околине Крушевца и дела долине реке Расине која гравитира Крушевцу. Управо из долине Расине потичу налази два примерка бронзаног новца, ковања која нас највише занимају. Реч је о налазима из села Наупаре (Карта 1/6). Село Наупаре није непознато у нумизматичком свету. У Народном музеју у Београду налазе се три примерка римских републиканских денара, ковања М. Iunius D. Filius Silanus, датованог у 145. годину пре Христа, С. Calpurnis Piso L. F. Frugi, датованог у 67. годину пре Христа и L. Valerius Acisculus, датован у 45. годину пре Христа.⁸ Један примерак ковања Аполоније, пронађен такође у селу Наупаре, чува се у Народном музеју у Нишу.⁹ Наупара је локалитет одакле потичу занимљиви случајни налази материјалне културе датоване у период старијег гвозденог доба. Занимљива је и белешка проф. Александра Јовановића која нам можда открива тајну Наупаре: “Налази неколиког римског републиканског новца у Наупари, указују на економски значај овог простора, где се могао налазити трачки трг на шта упозорава суфикс - пара”.¹⁰ Управо негде са подручја села Наупаре, Народни музеј Крушевац током 2013. године дошао је у посед две тетрадрахме македонских владара, Филипа II и Александра Македонског.¹¹

Филип II (Налазиште Наупаре)

Ав. Глава младог Херакла, који носи лављу кожу, са лављом главом.

Рв. Тронежац, са палмином граном изнад, лево грозд грождја. На десној страни вертикално ΦΙΛΙΠΠΩ(N)¹²

Промер 15,5 мм, тежина 5,4 грама.

(Табла 1/1)

Александар Македонски (Налазиште Наупаре)

336-323. година пре Христа

Ав. Глава Херакла који носи лављу кожу, са лављом главом.

Рв. Батина и корпа за стрелице

Између ΒΑ = (ΒΑΣΙΛΕΩΣΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ)

Испод палмина гранчица¹³

Промер 15,8 мм, тежина 5.7 грама.

(Табла 1/2)

8 Borić-Brešković i Popović 2006, kat. br. 165, 1183, 1565.

9 Јанковић-Михалчић 1984, 35.

10 Јовановић 2007, 258.

11 Откриће за које захваљујемо Љ. Миленковићу из Здравина код Крушевца.

12 Poole 1879, 97 (ковница Philippi, 13 време ковања владавина Филипа II).

13 Price 1991, 385.

Ова два примерка су најстарији примерци новца крушевачког музеја, а и најстарији познати примерци пронађени у овом крају. Крушевачки музеј чува више примерака новца македонских владара из нешто млађих периода, међутим они су углавном, осим у једном случају, без познатог места налаза.¹⁴

На подручју долине Западне Мораве, које смо дефинисали Трстеничким и Мрзеничким теснацом, налазишта новца су у правилу локалитети на речним терасама, погодним за живот и заштићени од високих водостаја. За налазе два примерка новца не знамо тачно место налаза, само је познато оквирно географско одређење. У Трстенику је пронађена Тасоска тетрадрахма, из периода ковања новца под римском влашћу, датована око 148. године пре Христа (Карта 1/1), а у Љубостињи је пронађен римски денар из 92. године пре Христа (Карта 1/2).¹⁵ Ова два налаза, посебно Тасоска тетрадрахма, уводе нас у историјски период када се римска држава шири севером Балканског полуострва и диктира циркулацију новца.

Први у низу локалитета, који се од Трстеника нижу на исток низ моравску долину, а да нам је познато тачно место налаза новца, је локалитет „Грабак“ у селу Почековина. Налази у Почековини потврдили су да су вишеслојна археолошка налазишта, са археолошким слојем самог краја каснолатенског периода и првих контаката са Римљанима, места где можемо очекивати налазе римског републиканског новца, или бар новца из круга Хеленистичких градова под римском управом. Управо је „Грабак“ у Почековини такав локалитет (Карта 1/3).

Реч је о два примерка сребрног новца, драхми ковања Дирахиона.¹⁶ Примерци новца су релативно добро сачувани, али реверс једног је готово цело оштећен. На аверсу наших примерака је класична представа ковнице Дирахион, крава која доји теле, на десно. Изнад је име магистрата. У једном случају је то име ΜΕΝΙΣΚΟΣ на аверсу, а на реверсу, по свему судећи, ΑΓΑΘΙΩΝΟΣ. Промер 17 мм, тежина 3,10 грама (Табла 2/1). То је једна од уобичајених комбинација имена магистрата, пронађених у оставама у Срему, на пример у великој остави пронађеној у Пећинцима.¹⁷ На другом комаду Дирахиона из Почековине на аверсу читамо име магистрата ΠΕΡΙΓΕΝΗΣ, док је реверс оштећен. Промер 18 мм, тежина 3 грама (Табла 2/2). Код оба примерка реверсни натпис је више или мање излизан или оштећен, али се разазнаје сферни квадрат са флоралним мотивом. Лошији је отков примерка са натписом на аверсу који треба да буде ΠΕΡΙΓΕΝΗΣ. Оштећење је на реверсној страни, преко којег видимо да је реч о бронзаној језгри, или изузетно лошем сребру.¹⁸

14 Ујес и Рашковић 1996, 140-148.

15 Борић-Брешковић 1995, 55-56.

16 Новац је пронашао Н. Митровић из Почековине, а сада се чува у Завичајном музеју Трстеник.

17 Поповић 1978, 9.

18 Можда је овде реч о варварској имитацији драхме Дирахиона, што није редак случај ни у оставама у Подунављу?

Захваљујући етнолошком истраживању крушевљанина др Велибора Лазаревића, сазнајемо и за његово успутно откриће, налаз једног примерка драхме ковнице Дирахсион у суседном селу Бела Вода (Карта 1/4). Лазаревић је приликом свог теренског рада прецртао примерак новца и на основу те скице потпуно је јасно да је реч о ковању Дирахциона. На жалост, налазач није спреман рећи тачно место налаза, али претпостављамо да би то могла бити околина познате беловодске чесме, где су забележени налази керамике гвозденог доба и уломци античке керамике.¹⁹

Низводно од Почековине на подручју села Мачковац, на локалитету „Гробљански поток“, недалеко од Крушевца, налазимо два примерка већ публиковног новца (Карта 1/5). Реч је о ковању римске републике М. Fouri M. F. Philius, датованом у 119. год. пре Христа (Табла 3/1) и налаз ковања македонског краља Антигона Гоната датованог у 227-239. год. пре Христа.²⁰

Ако говоримо о Крушевачком крају, морамо знати да у оквиру крушевачке општине улази и брдски крај Јастребца. То је подручје географски удаљено од самог Крушевца, па тај крај гравитира све развијенијем лечилишту Рибарска бања. Недалеко од Рибарске бање, на локалитету „Чукар“, у атару села Бољевац, пронађен је денар римске републике (Карта 1/12). Како је локалитет „Чукар“ опредељен као каснолатенски опидум и једно од висинских упоришта Скордиска, јасно је да налаз денара морамо везати за период њихове доминације у Поморављу.²¹ Дакле на простору опидума пронађен је денар датован у 101. годину пре Христа.²² Реч је о ковању М. Lucius Rufusa са главом Роме на десно с натписом PV на аверсу и Викторији у биги на реверсу, с натписом RVF M LVCILL, промера 20 мм, тежине 4 грама (Табла 3/2).²³

НАЛАЗИ ГРЧКОГ И РИМСКОГ РЕПУБЛИКАНСКОГ НОВЦА У ПОДРУЧЈУ „САСТАВАКА“ ЗАПАДНЕ МОРАВЕ И ВЕЛИКЕ МОРАВЕ

Стратешки једно од најважнијих подручја на простору Централне Србије је подручје „Саставака“, терен на коме се састају долине Западне Мораве и Велике Мораве. У данашњем смислу речи то је окружје Сталаћа. У археолошком смислу то је подручје археолошких налазишта Кула Тодора од Сталаћа, Укоса, Бошњане, Бедем у селу Маскаре и Пресидиум Дасмини у селу Нови Брачин. То је и подручје занимљивих нумизматичких налаза.

19 Др В. Лазаревић је најупорнији и најпоузданији истраживач прошлости Левча и Темнића, тако да се у његове податке може безрезервно веровати.

20 Ујес и Рашковић 1996, 143.

21 Стојић и Ћађеновић 2006, 270-275.

22 Налаз је лечилишту Рибарска Бања поконио Радислав Раша Аксентијевић, из села Каоник.

23 Crawford 1974, 324/1.

Једно од најзанимљивијих вишеслојних налазишта у нашем кругу „Саставака“ је локалитет „Бедем“ у селу Маскаре (Карта 1/7). Током ископавања овог налазишта у каснолатенском слоју, у сонди 8, у четвртом откопном слоју, пронађена је сребрна драхма Дирахiona, која на аверсу има представу краве на десно, која доји теле. На аверсу је име магистрата Менискос, а на реверсу Архипа, односно, ΜΕΝΙΣΚΟΣ и ΑΡΧΙΠΠΟΥ. Промера 17,5 мм и тежине 3,15 грама (Табла 4/2).

У наш замишљени круг „Саставака“ смештамо и Praesidium Dasmini римско насеље које убицирамо у простор на самом југу Великоморавске котлине, на ивици плодне терасасте долине села Витошевац и Смиловац, где протиче Јовановачка река и где се спушта тзв. „бањски пут“, који преко села Јошаница овај део Поморавља спаја са Сокобањском долином и Тимочком регијом (Карта 1/8).²⁴

Налази два примерка римског републиканског новца, говоре о животу у овом насељу у преломним временима II-I века пре Христа.²⁵ Реч је о ковању Марка Фаниуса и Гнеја Мамилиуса Лиметануса.

Први сребрни денар, ковање Марка Фанија (Fannius), датује се у 123. годину пре Христа. Наш примерак је промера 18 мм и тежине 3,90 грама. На аверсу је представаROME на десно, испод X. На реверсу је Викторија у квадриги и натписом M FAN CF (Табла 5/1).²⁶

Други примерак сребрног денара, ковање Мамилиуса Лиметануса, датује се у 82. годину пре Христа. Новац је промера 19,5 мм, тежине 4,10 грама. На аверсу је представа Меркура десно, са крилатим шлемом и кадуцејем иза леђа. На реверсу је Одисеј, на десно, са штапом, који пружа руку према свом псу Аргосу, и натпис који иде усправно, C MAMIL иза стојеће фигуре Одисеја и LIMETAN испред представе Одисеја (Табла 5/2).²⁷

НАЛАЗИ ГРЧКОГ И РИМСКОГ РЕПУБЛИКАНСКОГ НОВЦА У ПОДРУЧЈУ АЛЕКСИНАЧКЕ КОТЛИНЕ

Пространу Алексиначку котлину на северу ограничава побрђе које гравитира Ражњу, данашњем општинском центру. У окружју Ражња више је археолошких налазишта. Најзанимљивије је вишеслојно налазиште „Друговац“. Тај широки потез од села Рујиште, до потеза „Слатина“ и села Црни Као, мало је

24 Насеље Пресидијум Дасмини је дуго одолевало трагачима за старинама. Наиме, веровало се да оно заузима простор око месне заједнице у центру села. Међутим они (трагачи), како су упорни и не пате од проблема дневница, путних трошкова и слободних дана, пре неколико година су успели да лоцирају ово римско насеље у њивама јужно од села, на левој обали реке. У потпуно неистраженом римском насељу, где нпр. никада није био ни један археолог, откривене су велике количине археолошких предмета, међу којима више хиљада примерака римског новца. До Народног музеја Крушевац доспело је педесетак примерака, између осталог и два примерка републиканског новца.

25 Рашковић, Чађеновић 2013, 142-143.

26 Crawford 1974, 275/1.

27 Crawford 1974, 362/1.

познат у археолошким круговима. Изузетак је праисторијски локалитет Црнокалачка бара на „Слатини“, одакле потиче налаз оставе римског сребрног новца. Из овог круга налазишта, односно потеза „Селиште“, потиче занимљив налаз сребрног новца (Карта 1/9). Примерак је у великој мери оштећен и деформисан па га је немогуће тачно одредити. Ипак, на основу опште слике као и облика слова, може се претпоставити да је реч о римском републиканском новцу или примерку келтске имитације истог. На аверсу се назире лик окренут на лево. По облику косе која се јасно назире, подсећа на ковање L. Hostilius Saserna, са ликом галског ратника, можда Венцигенторикса на аверсу и галском бигом на реверсу, из 48. године пре Христа. Међутим, новац је толико оштећен да се не може ништа са сигурношћу тврдити (Табла 6/1).

Јужно од „Друговца“, у атару села Ћићина, је централно римско насеље Алексиначког Поморавља, Пресидијум Помпеји (Карта 1/10).²⁸ Бројни су налази на простору који је заузимало ово римско насеље, између осталог и новца римске републике.²⁹ Наш најважнији извор података је приватна колекција Саше Ристића из села Рутевца и колекција Завичајног музеја у Алексинцу. У збирци Ристића налазимо један примерак ковања Дирахиона и три примерка новца из времена римске републике, док у збирци Завичајног музеја Алексинач налазимо један примерак ковања римске републике и један примерак ковања Маронеје.

Тако у збирци код Ристића налазимо ковање Дирахиона, са једном од уобичајених комбинација каква је уосталом виђена на већ поменутом примерку пронађеном на локалитету у селу Почекovina. Име на аверсу је опет ΜΕΝΙΣΚΟΣ, а на реверсу ΑΓΑΘΙΩΝΟΣ, промера 18,8 мм и тежине 3,10 грама (Табла 4/1).

Денар D. Iunius Silanus-a, из збирке Ристић, датује се у 91. год пре Христа, промера је 18 мм, тежине 3,75 грама. На аверсу је Рома са шлемом, на десно, иза М. На реверсу је Викторија у биги, на десно; изнад ХХХ, испод у одсечку D SILANVS L F/ROMA (Табла 7/1).³⁰

Денар Q. Antonius Balbus-a из збирке Ристић, датује се у 83-82. године пре Христа, промера 19 мм и тежине 3,85 грама. На аверсу је овенчана глава Јупитера, на десно, иза које стоји S C, испод В. На реверсу је Викторија у квадриги, на десно. Q ANT BALB/PR (Табла 6/2).³¹

Денар Марка Антонија из збирке Ристић, датује се у 32-31. године пре Христа, промера 18 мм, тежине 3,55 грама. Овај новчић је доста излизан, али се ипак могу назрети основне контуре аверсне и реверсне представе. На аверсу се назире представа галије на десно, натпис је нечитак. На реверсу се назире представа легијског орла који стоји између два војничка стандарда. Такође се назире

28 Рашковић 2007, 210.

29 Рашковић, Чађеновић 2013, 144.

30 Crawford 1974: 337-3.

31 Crawford 1974: 364-1b.

ре и део натписа LEG XXII, што нам је довољно да одредимо о којем је тачно типу новца реч (Табла 7/2).

У збирци Завичајног музеја Алексинац, са подручја Пресидијум Помпеји, налазимо денар са представом Диоскура и натписом MN CORDIVS RVFVS III VIR, датованог у 46. године пре Христа. На реверсу Венус Вертикордија, стоји окренуте на лево, држећи вагу и скиптар. На десној страни натпис MN (у лигатури) • CORDIUS.³² Промера 19 мм, тежине 3,98 грама (Табла 6/3).³³

Музеј у Алексинцу чува још један, за нашу тему занимљив, налаз са локалитета у Тићини. Реч је о ковању Маронеје. Примерак је лоше очуван, али се ипак распознају карактеристичне представе, глава Диониса и, претпостављамо, стојећи Дионис са грођем.

Може се рећи да су се у окружју Пресидијум Помпеји, које је доминирало широком долином Алексиначке котлине, налазила развијена римска насеља. Пример за то је већ поменути „Друговац“ на северу, али и „Селиште“ у селу Трњане западно од Пресидијум Помпеја. Римски моравски друм код Пресидијум Помпеја скретао је према Јужној Морави и прелазу преко реке, највероватније негде у висини села Трњане, тачније речено у висини потеза „Селиште“. „Селиште“ се налази на високој речној тераси полукружног облика попут полуострва (Карта 1/11). Реч је о вишеслојном локалитету са континуитетом насељавања од праисторије до средњег века. Наиме, велике количине керамичких одломака, од периода бронзаног доба до средњег века, могу се сакупити по површини овог налазишта. Судећи по броју сакупљених уломака керамике локалитет поседује и богат каснолатенски слој. За каснолатенски слој везујемо налаз драхме Дирахциона. Драхма је пронађена у средишњем делу локалитета, готово на самој површини налазишта.³⁴ Примерак је у највећој мери излизан, али се препознаје име магистрата ΚΤΙΤΟΣ на аверсу, и име магистрата ΚΛΕΙΤΟΡΙΟΥ на реверсу, комбинација која се проналази међу примерцима овог новца са налазишта у Срему.³⁵ Промер 18,2 мм, тежине 3 грама (Табла 7/3).

ЗАКЉУЧАК

Можемо закључити да се, углавном игром случаја, током првих деценију и по XXI века на подручју Крушевца и Алексинца, повећао број налаза ковања римске Републике, па и налаза ковања Дирахциона. Такође су у селу Наупаре пронађени примерци новца Филипа II и Александра Македонског. Новац који је поменут у овом раду налази се у више установа и у приватном поседу. Тако су

32 Crawford 1974, 463/1b.

33 Завичајни музеј Алексинац, редни бр. 229, инв.бр. Н-56.

34 Податке о овом налазу и налазишту захваљујемо колекционару и љубитељу старина И. Тутулићу из Крушевца.

35 Димитријевић 1982, 41-43.

примерци из Наупара у Народном музеју у Београду, Народном музеју у Нишу и Народном музеју у Крушевцу. Примерци из Трстеника и Љубостиње у Народном музеју у Београду. Примерци са локалитета „Грабак“ у Почековини у Завичајном музеју у Трстенику, а примерак из Беле Воде у приватном поседу. Примерци са локалитета Бедем у селу Маскаре, локалитета Пресидијум Дасмини и оштећени примерак са „Друговца“ код Ражња су у Народном музеју у Крушевац, а примерак са локалитета „Чукар“ у селу Бољевац на Јастребцу је у поседу лечилишта Рибарска Бања. Примерци пронађени на локалитету Пресидијум Помпеји у селу Ћићина налазе се у приватном поседу као и у поседу Завичајног музеја Алексинац, док је примерак пронађен на локалитету „Селиште“ у селу Трњане у приватном поседу.

Ако прегледно сагледамо места налаза видећемо да је реч о налазиштима насеља на високим речним терасама, са богатим слојевима из каснолатенског периода. Типични примери су локалитети „Грабак“ у Почековини, „Бедем“ у селу Маскаре и „Селиште“ у Трњану. Налази новца потичу и са терена римских централних насеља на траси моравског друма, Пресидијум Дасмини и Пресидијум Помпеји. Један примерак новца римске републике потиче са простора на коме је убициран каснолатенски висински опидум на Јастребцу, што подржава нашу претпоставку о повезаности налаза овог новца са каснолатенским насељима. То нас доводи до закључка да су носиоци каснолатенске културе били Скордисци, племе које је умногоме било умешано у догађања везана за римска освајања Балкана током I века пре Христа.

Налази 30 остава новца, драхми Дирахиона и Аполоније, са бројним примерцима ковања Дирахиона, а међу којима су и примерци тачно датованог римског републиканског ковања, на простору средњег Подунавља, којим су доминирали управо Скордисци, говори о интензитету контаката Скордиска са јужним областима Балкана. Када томе додамо и 72 места налаза појединачних примерака истог новца на подручју Скордиска, добијамо слику раширености циркулације драхми на подручју севера Србије, какве смо нашли и на налазиштима Крушевца и Алексинца. Реч је о пет нових налазишта новца Дирахиона, „Грабак“-Почековина, Бела Вода, „Бедем“-Маскаре, Ћићина-Пресидијум Помпеји и „Селиште“-Трњане. Можемо рећи да ови налази смештају и долину Западне Мораве и Јужне Мораве у исти историјски контекст, као и остала подручја којима доминирају Скордисци.³⁶ Занимљива је теза да ове налазе треба везати за циркулацију новца у првој половини I века пре Христа или конкретно баш у средину I века пре Христа,³⁷ и то везано за прилив новца због подршке Скордиска Помпеју, у римском грађанском рату 49. године пре Христа.³⁸ Као

36 Ujes-Morgan 2012, 378-382.

37 Поповић 1990, 5-18.

38 Ујес 2002-2003, 168.

што смо и истакли, идентични примерци као на нашем терену су констатовани у оставама из Пећинаца и Костолца као и у другим оставама у Срему и Подунављу.³⁹

Налази римског републиканског новца су један од најважнијих историјских извора овог периода. Иако су они спорадични, ипак указују на комуницирање, трговачке и друге везе између заједница у овом делу Србије, односно Поморавља и грчког света под влашћу Рима, севера и југа Балкана. Контакти, међусобна трговина, али и ратна привреда, имали су за последицу и монетаризацију економије на територији под влашћу Скордиска, што потврђују и налази римског новца пронађени на налазиштима домородачких насеља, у селима Мачковац, Наупаре и Нови Брачин (Praesidium Dasmini), у околини Крушевца и на локалитету у селу Ђићина (Praesidium Pompei), код Алексинца.

---

39 Поповић 1978, 10.

ЛИТЕРАТУРА/BIBLIOGRAPHY

Борић-Брешковић 1995

Б. Борић-Брешковић, Тасос: предложак, масовни тип или копије и имитације, у: *Радионице и ковнице сребра*, ур. И. Поповић, Т. Цвјетићанин и Б. Борић-Брешковић, Београд, 55-56.

Borić-Brešković, Popović 2006

В. Borić-Brešković, Р. Popović, *Novac rimske republike, Zbirke Narodnog muzeja u Beogradu i Beogradskog univerziteta*, Beograd.

Ветнић 1999

С. Ветнић, Нови прилози о Петрусу, у *Петрушка област у средњевековној Србији*, ур. Ђ. Петковић, Параћин, 10-11.

Димитријевић 1982

Т. Димитријевић, Драхе Аполоније и Драча, *Нумизмаџичар* 5, 41-43.

Јанковић-Михалцић 1984

Д. Јанковић-Михалцић, Збирка грчког новца у Народном музеју у Нишу, *Зборник Народног музеја у Нишу* 1, 33-44.

Јовановић 2007

А. Јовановић, Дијанин одсјај: Бојана Борић-Брешковић, Петар Поповић, Новац Римске републике – Збирка Народног музеја у Београду и Београдског универзитета, *Зборник Маџице Српске за Класичне студије* 9, 256-258.

Костић 1969

М. Костић, Алексиначка котлина, Друштвеногеографска проучавања, *Зборник радова Географског института Јован Цвијић*, 5-30.

Милојевић 1948

Б. Ж. Милојевић, *Долине Зајадне Мораве, Мораче и Треске*, Београд.

Mirković 1977

М. Mirković, *Bevolkerung und Romische stadt in Obermoesien, Aufstig und Niedergang der Romischen Welt*, II, 6, Berlin, 812-845.

Poole 1879

Р. S. Poole, *Catalogue of Greek coins in the British Museum: Macedonia*, London.

Поповић 1978

П. Поповић, Остава драхми Аполоније и Дирахмона из Пећинаца, *Нумизмаџичар* 1, 9-10.

Поповић 1990

П. Поповић, Остава из Костолца и осврт на један предлог хронологије драхми Аполоније и Дирахмија, *Нумизмаџичар* 13, Београд, 5-18.

Поповић 1996

П. Поповић, Остава новца града Киме, *Нумизмаџичар* 18/19, 5-12.

Price 1991

M.J. Price, *The Coinage in Name of Alexander the Great and Philip Arrhidaeus*, Zurich-London.

Рашковић 2007

Д. Рашковић, Римско насеље Praesidium Pompei – Римљани у Алексиначкој котлини, *Ниш и Византија* 5, 205-226.

Рашковић, Чађеновић 2013

Д. Рашковић, Г. Чађеновић, Каснолатенска и раноримска налазишта у крушевачком крају и суседним областима, у: *Резултати нових археолошких истраживања у северозападној Србији и суседним областима*, ур. В. Филиповић, Р. Арсић и Д. Антоновић, Београд-Ваљево, 142-144.

Стојић, Чађеновић 2006

М. Стојић, Г. Чађеновић, *Крушевац: културна историографија праисторијских локалитета у зони спава Западне Мораве и Јужне Мораве*, Крушевац.

Ујес 1996

Д. Ујес, Остава хеленистичког бронзаног новца из Левча у завичајном музеју у Јагодини, *Нумизматичар* 18/19, Београд, 31-37.

Ујес, Рашковић 1996

Д. Ујес, Д. Рашковић, Грчки новац и римски републикански денари из збирке Народног музеја у Крушевцу, *Гласник Српској археолошкој друштва* 11, 140-148.

Ујес 2002-2003

Д. Ујес, Каснокласични и хеленистички новац на територији Србије, *Зборник Машице Српске за класичне студије* 4-5, 165-171.

Ujes-Morgan 2012

D. Ujes-Morgan, 1st Century BC Drachms of Apollonia and Dyrrhachium in the Territory of the Scordisci. A Prologue to the Roman Conquest of the Balkans, in: *Studia in honorem Iliae Prokopov sexagenario ab amicis et discipulis dedicata*, E. Paunov and S. Filipova (eds.), Veliko Trnovo, 367-387.

Crawford 1974

M. Crawford, *Roman republican coinage*, Cambridge.

Dušan S. RAŠKOVIC
National Museum Kruševac

**NEW FINDS OF GREEK COINS AND ROMAN REPUBLICAN DENARII
IN THE REGION OF KRUŠEVAC AND ALEKSINAC**

SUMMARY

Testimony of the proto-historic period and the beginning of Antiquity in the region of Kruševac and Aleksinac are the finds of coins of the Macedonian rulers Philip II and Alexander of Macedonia, discovered on the archaeological site in the village of Naupare. The money of the Greek cities under Roman rule, especially of Dirachion, and Roman republican coins, confirm the Romans' early interest in the Morava river valley. The finds of this money originate from the multi-layered archaeological sites on the river terraces of the Western Morava and the Southern Morava and on important road junctions in the Morava valley. We have connected the coins with the late La Tène layer of settlements, the bearers of which were the Scordiscs, and their contacts with the Romans, particularly during the events in the middle of the 1st century BC.

Карта 1. Локалитети који се помињу у тексту:

- 1) Тртеник; 2) Љубостиња; 3) Грабак-Почековина; 4) Бела Вода; 5) Гробљански поток-Мачковац; 6) Наупаре; 7) Бедем-Маскаре; 8) Нови Брачин- Praesidium Dasmini; 9) Селиште-Црни Као; 10) Ћићина- Praesidium Pompei; 11) Селиште-Трњане; 12) Чукар-Бољевац.

Т-1

Табла 1. 1) Наупаре, ковање Филипа II, 2) Наупаре, ковање Александра Великог.

Т-2

Табла 2. 1) Драхма Дирахиона, „Грабак“-Почековина, ΜΕΝΙΣΚΟΣ / ΑΓΑΘΙΩΝΟΣ, 2) Драхма Дирахиона, „Грабак“-Почековина, ΠΕΡΙΓΕΝΗΣ / ?

Т-3

Табла 3. 1) Денар, ковање, М. Fouri M. F. Philius, „Гробљански поток“-Мачковац, 2) Денар, ковање, М. Lucius Rufus, „Нукар“-Бољевац.

Напомена: Однос величине новчића у свим таблама у односу на оригиналну величину је 1,5 : 1

Т-4

Табла 4. 1) Драхма Дирахиона, Бићина-Пресидијум Помпеји, ΜΕΝΙΣΚΟΣ / ΑΓΑΘΙΩΝΟΣ, 2) Драхма Дирахиона, „Бедем“-Маскаре, ΜΕΝΙΣΚΟΣ и ΑΡΧΙΠΠΟΥ

Т-5

Табла 5. 1) Денар, ковање, Марка Фаниуса, Нови Брачин-Пресидијум Дасмини, 2) Денар, ковање, Гнеј Мамиус Лиметануса, Нови Брачин-Пресидијум Дасмини.

Т-6

Табла 6. 1) Денар, ковање, L. Hostilius Saserna ?, „Селиште“ - Црни Као, 2) Денар, ковање, Q Ant Balb, Ђићина-Пресидијум Помпеји, 3) Денар, ковање, Mп Cordius Rufus, Ђићина-Пресидијум Помпеји.

Табла 7. 1) Денар, ковање, D. Iunius Silanus, Ђићина-Пресидијум Помпеји, 2) Денар, ковање, Марка Антонија, Ђићина-Пресидијум Помпеји, 3) Драхма, Дирахциона, „Селиште“-Трњане, ΚΤΙΤΟΣ/ΚΛΕΙΤΟΡΙΟΥ

Т-7

Miloje R. Vasić

Beograd

CONTRIBUTIONS TO THE STUDY OF DENARII FROM THE PERIOD OF THE REIGN OF GORDIANUS III¹

Abstract: Based on the significant number of denarii minted during the period of Gordianus III, which were discovered in hoards in Moesia Superior, a dossier has been compiled of all the finds of denarii that are accessible to us, from Britannia to Oriens. Research proceeded in several directions. First, is a discussion about the chronology of these denarii, then, about the issue of the rareness of these denarii in the provinces of the Empire and their ratio against the antoninians in the hoards. Finally, an analysis has been performed of the various cuts of the reverse dies, which show that the minting of denarii was not so insignificant. It is probable that the appearance of larger quantities of denarii in this province can be linked to the military and the historical events on the Danube limes during the time of Gordianus III.

Key words: denarii, Gordianus III, 3rd century, dies

The period until Gordianus III is characterised in the hoards of money in Moesia Superior by the larger concentration of denarii, because the antoninian, introduced during Caracalla, lost its initial significance and was practically not minted right until 238, when Pupienus and Balbinus re-introduced it. Only with Gordianus III did the antoninian become the sole denomination in circulation. However, Gordianus III did not completely abandon the minting of the denarius and continued to mint series of this denomination within the issues of 240 and 241 AD. According to some researchers, these series bore no particular significance in the overall circulation, so they are marked as rare in the manual *Roman Imperial Coinage* IV/3. While analysing the hoards from Moesia Superior, I observed a significant quantity of Gordianus' denarii, which led me to make a more detailed comment of their minting and presence

---

* vmiloje.323@gmail.com

1 The article results from the project funded by Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia: "Romanization, urbanization and transformation of urban centres of civil, military and residential character in Roman provinces on territory of Serbia" (No 177007).

in the hoards. I shall attempt to discuss the denarii coinage of Gordianus III from several aspects,² on the basis of a series of hoards from various provinces of the Roman Empire. First, we shall have to deal with a more precise chronology of the series of denarii because new studies have shown that the dating proposed in R.I.C. IV/3 can be determined even more closely. Another question is whether these denarii are truly as rare as they are believed to be. Thirdly – what was the distribution of these denarii within the provinces, but the shortcomings mentioned in note 2 will be the clearest in connection with this issue. The next question is the ratio between the denarii and antoninians of Gordianus III in hoards from different chronological horizons. The last question is about the series of dies within one reverse type.

1. CHRONOLOGY OF THE SERIES OF DENARII

The series of denarii of Gordianus III appear in two issues – the third and the fourth. The series with the reverse LIBERTALITAS AUG II is known from issue 3a, and it can be dated as of January 1st, 240 AD.³ However, I have not encountered this series in any of the finds.⁴ The next series that would belong to the third issue according to RIC IV/3 is the denarius with the reverse legend P M TR P III COS P P, the emperor on horseback, facing left.⁵ Xavier Loriot⁶ links the minting of these denarii, as well as the aureii and bronze (RIC IV/3, Nos. 80; 295 a, b) with the return of Gordianus III from Antioch, where he was inspecting the troops and the frontier towards Persia. The ending of Antioch issues between 239 and 242 AD would mean the return of Gordianus III to Italy. The reverse presentation of these denarii depicts *Adventus*, the emperor's triumphant return to the capital. For this festive occasion, the central mint stopped making antoninians and only minted the denarii in silver, which had been abandoned in 238. We could add to this the minting of bronze pieces which represent Gordianus escorted by soldiers, receiving a globe from the hands of Roma (RIC IV/3, No. 296). X. Loriot⁷ believes that this can be used for defining the period of Gordianus' sojourn in Syria: he left Rome in the spring of 239 (between January 7th according to *CIL* VI, 37165 and April 1st) and was absent for about a year, because the coin alluding to his return still does not have the designation of the second consulate and, thus, must have been issued earlier than the month of July 240 AD. Therefore, these denarii were minted **before July 240**.

---

2 I have attempted to collect as many hoards that contained denarii of Gordianus III as possible. It is quite certain that this will not be the final number, since I encountered several insurmountable obstacles. The first is the fact that I did not have at my disposal all the literature in which these finds have been published. The second – a large number of finds, particularly those discovered before World War II, were described in a completely summary fashion, without the determination of pieces by catalogue, so we cannot accurately establish their types. Still, it seems to me that the number of denarii I did gather can be a representative sample, on the basis of which an overall picture can be formed.

3 Mattingly, RIC IV/3, 3; No. 45.

4 This series of denarii is neither mentioned by Pink, 1935, 26.

5 RIC IV/3, No. 81.

6 Loriot 1971/2, 18. Loriot 1975, 733, not. 586.

7 *Loc. cit.*

The next dated series of Gordianus' denarii bear the reverse legend P M TR P III COS II P P (RIC IV/3, Nos 114, 115, 139A). X. Loriot⁸ reconsidered the problem of the connection between TR P III and COS II and proved that COS II is actually the designation of the second consulate, which is dated from July to the end of the year 240. The real second consulate of Gordianus III fell between January 1st, 241 and the end of his reign (244 AD). Therefore, the denarii with the legend P M TR P COS II could have been minted in the interval July - end of 240, and represent the sequel to the series with the legend PM TR P III COS P P (RIC IV/3, No. 81). The series of denarii RIC IV/3, Nos 114, 115 and 139A do not possess the festive character *processus consularis* in the reverse presentations like, for example, RIC IV/3, Nos 50B, 137, 276A, B, 284; 135, 139, 320. The series of denarii RIC IV/3, Nos. 114, 115 and 139A accompany the series with the reverse legends AETERNITAS AUG (RIC 111), IOVIS STATOR (RIC 112), LAETITIA AUG N (RIC 113) and VIRTUTI AUGUSTI (116) and were certainly minted in the same time frame. These series of denarii are parallel with the series of aureii, antoninians, sestericii, dupondii and aes with the same reverse legends, which means that the series of denarii of this issue belong to the regular coinage of all these denominations.

A bigger problem is the separate issue of aureii and denarii (which was not minted in other denominations) with the series DIANA LUCIFERA (RIC 127), FELICITAS PUBLICA (RIC 128), PIETAS AUGUSTI (RIC 129), SALUS AUGUSTI (RIC 129A), SECURITAS PUBLICA (RIC 130) and VENUS VICTRIX (RIC 131), which is considered to be a special issue, minted on the occasion of the marriage of Gordianus III to Sabinia Tranquilina, the daughter of the praetorian prefect Timesitheus.⁹ The marriage was celebrated in early 241, not later than May 12th.¹⁰ It would proceed from this that the entire issue was minted in the first half of the year 241. Karl Pink already expressed a certain reserve, in the paper quoted above, about whether this issue was truly minted on the occasion of the wedding or for some other reason, about which we do not possess data, although he cited the opinion of Otto Voetter, that the types DIANA LUCIFERA and VENUS VICTRIX could be connected with the act of marriage. Loriot¹¹ also expressed such a reservation, quoting K.J.J. Elks.¹² Elks' principal argument is the statistic of one find,¹³ on the basis of which he connected the series RIC 81 with the series of the special issue, because the number of pieces corresponds with the number of pieces of the series RIC 127-131. It is a fact, as one shall

8 Loriot 1970/7, 558 sq.

9 Cf. Mattingly, RIC IV/3, p. 7; 27-28. Pink 1935, 25; 27.

10 See argumentation with Loriot, *ANRW* II/2, 738. not.

11 Loriot 1975, 733, not. 586.

12 Elks 1972, 309-310.

13 In the said place, Elks mentioned the find in which there were 255 of Gordianus' denarii, which was published in the *Numismatic Chronicle* for 1996. It is this very issue that is missing in the library of the National Museum in Belgrade, which is the only one in Serbia that possesses this magazine, so I was unable to consult the original article. Unfortunately, Elks did not mention either the locality, or the country where this find was discovered.

see later, that the series RIC 81 is present in the observed finds in a high percentage (9.33%); it is a fact that the series of the „special” issue are more numerous than the series of the issue July-end of 240; but this in no way represents proof that the series RIC 81 should be connected with the „special” issue. The second argument presented by Elks is that the denarii with the reverse FELICITAS PUBLICA have not been attested. However, three denarii with this reverse are known; thus, there was one piece in the Kruševac-Jagodina find and two pieces in the individual finds from Carnuntum. It is hard to say why they are so rare and why they are not found in the parallel issue of aureii; still, Elks’ argument does not hold. Until some new evidence is found, on the basis of which the „special” issue would be connected with another important event and not Gordianus’ wedding, I would adhere to the latter possibility and date this issue in the first half of the year 241.

On the basis of these results, the issues of denarii would have been minted in three successive time periods:¹⁴

1. RIC 81 - before July 240;
2. RIC 111/116; 138A - July-end of 240;
3. RIC 127-131 - first half of 241 (around May)

2. THE ISSUE OF RARENESS OF THE DENARII OF GORDIANUS III

The rareness of particular coins is usually an elusive category. The question arises about which statistical threshold should be taken as an accurate indicator of how rare a piece is. Even the publishers of a manual such as Roman Imperial Coinage have been faced with this problem, as Mattingly stated in volume IV/3.¹⁵ Gordianus’ denarii are marked here with „R”, i.e. as the most frequent of the rare pieces. On the basis of the material I managed to gather, the overall picture of distribution, by province and hoard, would be as follows:

Table 1: BRITANNIA

Reverse / hoard*	Cu	E	D	M	El	C-b-J	S	LS	C	N.n.	Tot..
P M TR P III COS P P RIC 81	3	0	0	0	3	0	0	1	0		7
AETERNITATI AUG RIC 111	0	1	0	0	0	0	0	0	0		1
IOVIS STATOR RIC 112	0	0	0	0	0	0	1	0	0		1
LAETITIA AUG N RIC 113	0	0	0	1	0	0	0	0	0		1
P M TR P III COS II P P RIC 114	0	0	0	1	0	0	0	0	0		1
P M TR P III COS II P P RIC 115	0	1	0	0	0	0	0	0	0		1
VIRTUTI AUGUSTI RIC 116	1	0	0	0	0	0	0	0	0		1

¹⁴ Cf. Le Gentilhomme 1946, 38.

¹⁵ RIC IV/3, p. XVII-XVIII.

CONTRIBUTIONS TO THE STUDY OF DENARII FROM THE PERIOD OF THE REIGN...

DIANA LUCIFERA RIC 127	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
FELICITAS PUBLICA RIC 128	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
PIETAS AUGUSTI RIC 129	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
SALUS AUGUSTI RIC 129A	1	1	0	1	2	1	0	1	0	1	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	8
SECURITAS PUBLICA RIC 130	2	0	1	0	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7
VENUS VICTRIX RIC 131	3	0	1	1	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9
Undetermined	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	3
Total:	12	3	2	5	9	4	1	2	2	2	2	2	2	2	3	3	3	3	3	3	43

* Cu = Cunetio; E = Edlington Wood; D = Dorchester; M = Matishall (Norfolk); C-b-J = Caister by Jarmouth; S = Sully; LS = Lime Street; C = Chesterfield; N.n = Unknown location (British Museum)¹⁶; Tot. = Total

Table 2: GALLIA, GERMANIA, RAETIA, NORICUM, ITALIA

RIC/hoard*	N	St	Cl	El	Th	Gu	Rou	Va	SaM	M	Köl	Bo	Co	Kö	Ma	Al	Tot..
RIC 81	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	5
RIC 111	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
RIC 112	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	3
RIC 113	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
RIC 114	1	0	3	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5
RIC 115	1	0	3	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	5
RIC 116	2	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0	6
RIC 127	0	1	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	1	7
RIC 128	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
RIC 129	3	0	2	0	0	0	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	8
RIC 129A	0	0	3	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	6
RIC 130	1	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	2	0	6
RIC 131	3	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	5
Total:	14	2	17	1	1	1	4	2	1	1	1	1	1	1	8	1	57

* N = Nanterre; St = Stellata; Cl = Clavier III; El = Ellignies-Sainte-Anne; Th = Thuin; Gu = Gunzenhausen; Rou = Rouvroy-les-Merles; Va = Vannes; SaM = Stokstadt am Main; M = Miltenberg; Köl = Köln; Bo = Borskamp (Freie Germanien); Co = Comagenae (Tulln); Kö = Kösching; Ma = Mainz; Al = Alzey

¹⁶ See Bibliography of hoards for literature about hoards.

Table 3

	Gallia	Germania	Raetia	Noricum	Italia	Free Germania	Total
RIC 81	3	1	0	1	0	0	5
RIC 111	1	0	0	0	0	0	1
RIC 112	2	0	0	0	0	1	3
RIC 113	0	0	0	0	0	0	0
RIC 114	4	0	1	0	0	0	5
RIC 115	5	0	0	0	0	0	5
RIC 116	4	2	0	0	0	0	6
RIC 127	2	4	0	0	1	0	7
RIC 128	0	0	0	0	0	0	0
RIC 129	7	1	0	0	0	0	8
RIC 129A	4	2	0	0	0	0	6
RIC 130	3	2	0	0	1	0	5
RIC 131	4	1	0	0	0	0	5
Total:	39	13	1	1	2	1	56

Table 4: PANNONIA

RIC/hoard*	Ki	OL	C	L	S	G	In	Ba	Br	Bal	Be	Sz	Go	W	Total
RIC 81	0	0	1										0	0	1
RIC 111	0	0	1										1	0	2
RIC 112	0	0	1										1	1	3
RIC 113	1	0	0										0	0	1
RIC 114	0	0	0										1	0	1
RIC 115	0	0	1										0	0	1
RIC 116	1	0	0										0	0	1
RIC 127	0	1	0										0	0	1
RIC 128	0	0	1										0	0	1
RIC 129	0	0	1										0	0	1
RIC 129A	1	0	0										0	0	1
RIC 130	1	0	0										0	0	1
RIC 131	0	0	2										0	0	2
Undetermined	0	0	0	7	4	6	1	2	6	9	4	1	0	0	40
Total:	4	1	8	7	4	6	1	2	6	9	4	1	3	1	57

* Ki = Kistormás; OL = Oštra Luka I; C = Carnuntum (individual finds); L = Lauriacum (individual finds); S = Sopron (individual finds); G = Győr (individual finds); In = Intercisa (individual finds); Ba = Bajót; Br = Brigetio; Bal = Balogszameggyes; Be = Berndorf; Sa = Szalaczka IV; Go = Gorsium; W = Wien (individual finds)

Table 5: DALMATIA

RIC/hoard	Podastinje	Dvorska	Donje Crniljevo	Goračići	Total
RIC 81	0	1	0	0	1
RIC 111	0	1	0	0	1
RIC 112	0	1	0	0	1
RIC 113	0	0	0	0	0
RIC 114	0	0	0	0	0
RIC 115	0	0	0	0	0
RIC 116	0	0	0	0	0
RIC 127	0	1	0	0	1
RIC 128	0	0	0	0	0
RIC 129	1	1	0	0	2
RIC 129A	0	1	0	0	1
RIC 130	0	0	1	1	2
RIC 131	0	1	0	0	1
Total:	1	7	1	1	10

Table 6: MOESIA SUPERIOR

RIC/hoard*	U	B	Sm	DD	G	VB	Pa	S I	K-J	J	NK	K	Po	Sk	NM	Tr	Č	Ko	Total
RIC 81	0	2	0	6	0	0	0	1	0	0	9	0	1	1	1				21
RIC 111	0	0	1	2	0	0	0	1	3	0	15	2	2	2	0				28
RIC 112	0	1	0	4	0	0	0	4	0	0	10	5	0	2	0				26
RIC 113	0	8	0	4	0	0	0	1	0	0	6	2	0	3	0				24
RIC 114	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	11	2	0	0	0				15
RIC 115	0	3	1	3	0	1	0	1	0	0	8	3	2	0	1				23
RIC 116	0	3	0	2	0	1	0	0	0	0	0	5	0	2	0				13
RIC 127	0	1	0	4	0	0	0	2	0	0	16	9	0	4	0				36
RIC 128	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0				1
RIC 129	0	2	0	6	0	0	0	2	0	0	11	1	2	2	0				26
RIC 129A	0	0	0	3	0	0	0	2	0	0	14	3	1	0	1				24
RIC 130	0	2	1	3	1	1	0	2	0	0	9	2	2	1	1				25
RIC 131	1	3	0	6	1	0	0	1	0	1	8	7	0	2	0				30
RIC 139A	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0				2
Undetermined	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	1	3	7
Total:	1	25	3	44	2	3	1	17	4	1	119	41	10	19	4	3	1	3	301

* U = Ušće; B = Belgrade; Sm = Smederevo; DD = Dobri Do; G = Glibovac; VB = Vlajića Brdo; Pa = Paraćin; S I = Sikirica I; K-J = Kruševac - Jagodina; J = Jablanica; NK = Niška Kamenica (Vinik); K = Klisurica; Po = Podrimce; Sk = Skopje; NM = National Museum, Belgrade (individual finds) Tr = Trgovište (Bulgaria); Č = Čuprene (Bulgaria); Ko = Kosovo (Bulgaria)

Table 7: DACIA

RIC/hoard*	Te	Bi II	Ol	Br	Bi I	Bi III	Bi IV	Por	Pot	Total
RIC 81	0	0	0	1	0					1
RIC 111	0	1	0	1	0					2
RIC 112	0	0	0	1	0					1
RIC 113	0	0	0	0	0					0
RIC 114	0	0	0	0	0					0
RIC 115	0	0	0	0	0					0
RIC 116	0	0	0	0	1					1
RIC 127	0	0	1	0	0					1
RIC 128	0	0	0	0	0					0
RIC 129	4	0	0	0	0					4
RIC 129A	0	0	0	0	0					0
RIC 130	0	0	0	0	1					1
RIC 131	0	1	0	1	0					2
Undetermined	0	0	0	0	0	31	1	2	7	41
Total:	4	2	1	4	2	31	1	2	7	54

* Te = Timișoara; Bi II = Bîrca II; Ol = Olteni; Br = Brașov (museum); Bi I = Bîrca I; Bi III = Bîrca III; Bi IV = Bîrca IV; Por = Porolissum (individual finds); Pot = Potaissa (individual finds)

Table 8: MOESIA INFERIOR

RIC/hoard*	RD	Pl	Ru	Ni	Be	Mi	DK	Pi	Ju	TT	T	Vi	Sl	Pr	PH	Tot..
RIC 81	1	4	7	1												13
RIC 111	7	2	6	5												20
RIC 112	2	0	4	0												6
RIC 113	1	0	6	0												7
RIC 114	6	2	2	1												11
RIC 115	0	4	6	1												11
RIC 116	4	2	4	0												10
RIC 127	7	5	5	5												22
RIC 128	0	0	0	0												0
RIC 129	5	3	3	0												11
RIC 129A	3	2	4	5												14
RIC 130	5	4	6	1												16
RIC 131	4	1	7	5												17
Undetermined	0	0	0	0	10	8	4	1	40?	1	1	5	1	1	1	158
Total:	45	29	60	24	10	8	4	1	40?	1	1	5	1	1	1	316

* RD = Reka Devnija; Pl = Plevna; Ru = Ruščuk (Ruse); Ni = Nikolajevo; Be = Berkovica; Mi = Mikre; DK = Dolna Kabda; Pi = Pirne; Ju = Judanik; TT = Taš Tepe; T = Terzijsko; Vi = Vinica; Sl = Sliven; Pr = Provadijsko; PH = Panajot Hutovo.

Table 9: THRACIA

RIC/hoard*	O-I	Pl	Bo	V	Ra	Dr	Le	Total
RIC 81	0	0						0
RIC 111	0	0						0
RIC 112	23	0						23
RIC 113	1	0						1
RIC 114	33	0						33
RIC 115	15	0						15
RIC 116	0	0						0
RIC 127	0	0						0
RIC 128	0	0						0
RIC 129	0	0						0
RIC 129A	46	0						46
RIC 130	0	1						1
RIC 131	0	0						0
Undetermined	0	0	9	1	1	7	4	22
Total:	118	1	9	1	1	7	4	141

* O-I = Ognen-Iskra; Pl = Plovdiv; Bo = Boljarcj; V = Veličkovo; Ra = Radinovo; Dr = Dripčevo; Le = Levka

Table 10: ORIENS

RIC/hoard*	DE	S	Total
RIC 81	1	0	1
RIC 111	1	0	1
RIC 112	0	0	0
RIC 113	0	0	0
RIC 114	0	0	0
RIC 115	1	0	1
RIC 116	0	0	0
RIC 127	0	0	0
RIC 128	0	0	0
RIC 129	4	1	5
RIC 129A	2	0	2
RIC 130	1	0	1
RIC 131	0	0	0
Total:	10	1	11

* DE = Dura Europos VII; S = Smyrna

Table 11: JOINT TABLE

RIC/province	Br	Ga	Ger	Sl. Ger.	Rec	Nor	It	Pan	Dal	GM	Dac	DM	Tr	Or
RIC 81	7	3	1	0	0	1	0	1	1	21	1	13	0	1
RIC 111	1	1	0	0	0	0	0	2	1	28	2	20	0	1
RIC 112	1	2	0	1	0	0	0	3	1	26	1	6	23	0
RIC 113	1	0	0	0	0	0	0	1	0	24	0	7	1	0
RIC 114	1	4	0	0	1	0	0	1	0	15	0	11	33	0
RIC 115	1	5	0	0	0	0	0	1	0	23	0	11	15	1
RIC 116	1	4	2	0	0	0	0	1	0	13	1	10	0	0
RIC 127	1	2	4	0	0	0	1	1	1	36	1	22	0	0
RIC 128	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0
RIC 129	2	7	1	0	0	0	0	1	2	26	4	11	0	5
RIC 129A	8	4	2	0	0	0	0	1	1	24	0	14	46	2
RIC 130	7	3	2	0	0	0	1	1	2	25	1	16	1	1
RIC 131	9	4	1	0	0	0	0	2	1	30	2	17	0	0
RIC 139A	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0
Undetermined series	3	0	0	0	0	0	0	40	0	7	41	33	22	0
Total:	43	39	13	1	1	1	2	57	10	301	54	191	141	11

In the following table, I provide the percentages by province, on the basis of the total number of Gordianus' denarii which I have managed to collect:

Table 12

Province	Frequency	Percentage
Britannia	43	4.97
Gallia	39	4.5
Germania	13	1.5
Free Germania	1	0.11
Raetia	1	0.11
Noricum	1	0.11
Italia	2	0.23
Pannonia	57	6.59
Dalmatia	10	1.16
Moesia Superior	301	34.8
Dacia	54	6.24
Moesia Inferior	191	22.08
Thracia	141	16.3
Oriens	11	1.27
Total:	865	99.97

If we add to this number the 255 pieces mentioned by Elks, we obtain the number of 1120 pieces which, on the one side, shows that these pieces are truly rarer, but not that rare, and on the other, that the coinage of issues of denarii of Gordianus III was not voluminous and that they were minted more as honorary issues and less as a real means of payment. Naturally, this is best reflected in the series of the „special issue.“ The majority of Gordianus' denarii were discovered in hoards and only 49 (5.58%) were individual finds, discovered in Roman archaeological sites, which quite clearly confirms the conclusion above, that they did not participate much in circulation. The state of preservation of the pieces also testifies to this, because all are in excellent condition, as are the antoninians in the hoards, which only had rust on the reverse side.

According to the table above, they are the most frequent in Moesia Superior and Inferior (a total of 73.18%); Britannia, Gallia, Pannonia and Dacia have approximately similar percentages, while the Free Germania, Raetia, Noricum, Italia and Dalmatia have the lowest percentages (slightly higher in Germania; I did not take Oriens into consideration because I studied only two finds). It cannot be excluded that the rather low percentage in Britannia led Harold Mattingly to view Gordianus' denarii as rare specimens, particularly since some finds were discovered after the publication of RIC IV/3.

Still, despite the denarii having probably been minted in smaller quantities than antoninians during the time of Gordianus III, perhaps there is another reason why they were found in smaller numbers, especially in the western provinces. I must go back to the large find from Dorchester, in which 25 pieces of antoninians were most certainly re-minted from the denarii in the period from Septimius Severus to Gordianus III. The re-minting of the denarii was performed during the reign of Trajan Decius and Trebonianus Gallus.¹⁷ Among these 25 pieces is one that was certainly re-minted over the denarius of Gordianus III, but it cannot be determined over which type.¹⁸ Mattingly suggested that there are perhaps many more re-minted denarii in the Dorchester find, but that this cannot be proven with certainty. He also thought that the situation is similar within the find from Plevna, although no re-minted pieces were found in it.¹⁹ Still, Mattingly was unable to explain whether these re-minted coins came from the central mint, or if the dies, with which the re-minting of a larger quantity of collected denarii into antoninians was performed, were sent from Rome. If we accept this stand, then a secondary mint would have had to exist in Britannia where this re-minting was carried out, which has not been found to be true. It is quite clear, however, that the denarius had lost all significance in financial transactions by the time of Trajan Decius, and was found only in hoards. Judging by the Dorchester hoard alone, which is among the largest from the territory of the province of Britannia, the number of antoninians of Trajan Decius and his family dropped significantly

¹⁷ Mattingly 1936, 41.

¹⁸ *Ibid.*, 43.

¹⁹ *Ibid.*, 44.

during his reign, compared with the time of Gordianus III and Philip I (with family). This is also the conclusion we obtain from the statistics of J.-P. Callu,²⁰ and from the statistically processed hoards from Pannonia provided by K. Birò-Sei.²¹

Table 13: Table according to Callu 1969:

	I v.	II v.	193-217.	217-218.	218-222.	222-235.	235-238.	238-244.	244-249.	249-251.	251-253.	253.	253-260-269.	260-269.	270.
GIII*	3507	41670	21902	443	6639	9429	1967	473	-	-	-	-	-	-	-
F I	37	486	2215	67	1281	1799	492	3678	1543	-	-	-	-	-	-
TD	9	449	1515	40	664	920	222	1879	1594	2972	-	-	-	-	-
TG-E	5	47	391	6	221	723	101	2705	1946	1363	455	3	-	-	-
V-G	44	328	3085	114	1249	1527	488	21287	17598	8458	6488	236	6541	-	-
P	28	164	1831	74	858	1217	246	6535	4914	2131	2721	122	44446	12558	-
K II	0	16	126	2	58	62	24	172	182	110	182	14	10965	6263	-
Total:	3630	43160	31065	746	10970	15677	3540	36729	27777	15034	9846	375	61952	18821	-

* Hoards deposited at the time of: G III = Gordianus III ; F I = Philip I; TD = Trajan Decius; TG-E = Trebonianus Gallus – Emilianus; V-G = Valerianus – Galienus; P = Postum; K II = Claudius II.

Table 14: Table according to Birò-Sei 1971:

1 st century	11
2 nd century.	60
193 – 217.	209
217 – 218.	5
218 – 222.	202
222 – 235.	304
235 – 238.	125
238 – 244.	1819
244 – 249.	1810
249 – 251.	1043
251 – 253.	1734
253.	43
253 – 260.	4054

²⁰ Callu 1969, *passim*.

²¹ Birò-Sei 1971/72, 8.

There are also fewer coins of Decius than those of Gordianus and Philip I in the large hoard from Smederevo²²:

Table 15: Table for Smederevo

1 st century	0
2 nd century.	0
193 – 217.	37
217 – 218.	0
218 – 222.	57
222 – 235.	4
235 – 238.	5
238 – 244.	2391
244 – 249.	2081
249 – 251.	2148
251 – 253.	1440
253.	22
253 – 254.	553

These examples show that there really was a shortage of money in the European provinces of the Empire during the reign of Decius, so it is acceptable to believe that the denarii were re-minted into antoninians at the time of Decius, and then during that of Trebonianus Gallus. P. Le Gentilhomme put forward a hypothesis that Trajan Decius minted the series „*Divi*” as a memorial one, in honour of those emperors whose denarii were re-minted, like the emperor Trajan did when he re-minted the republican denarii.²³ P. Le Gentilhomme dismissed all connections between the DIVI-series and the religious policy of Decius and his persecution of the Christians. Mattingly accepted the thesis of P. Le Gentilhomme about the re-minting and restoration of the images, but regretted the fact that Le Gentilhomme dismissed the elements of the religious policy of Trajan Decius²⁴. It is really hard to believe that the re-minting of the denarii alone was the reason for the minting of consecration antoninians, especially because we know from the Dorchester find that, for instance, the coins of Gordianus III was also re-minted, and yet we do not find this emperor in the DIVI series because he, as far as we know, had not been deified.²⁵ As I presumed, the minting of the DIVI series might have been just one segment of Decius’ religious policy, and the recollection of the famous and victorious imperial predecessors should have elevated the morale of the army in the dif-

22 Петровић 1931.

23 Le Gentilhomme 1946, 35.

24 Mattingly 1949, 70.

25 Vasić 2012, 60ff. A somewhat broader discussion of Decius’ religious policy is found here.

ficult war with the Goths.²⁶ This hypothesis is plausible exactly because the series was minted in the secondary mint in Viminacium, which was opened principally for the needs of the war.²⁷ Still, as Callu claimed, the re-minting in 251 – 253 marked the end of the history of the denarius.²⁸

It is quite certain that Decius needed a large amount of money because of the war he had been waging against the Goths in Moesia Inferior and Thrace since the end of 250 AD. For this reason, the production of the imperial mint in Viminacium increased significantly, which minted antoninians including, among others, the issue „*Divi*”, and the bronze money minted in the colonial mint in Viminacium is quasi-imperial in character.²⁹ Bearing this in mind, it would be normal to expect to find the fewest denarii of Gordianus III on the territory of Moesia Superior, as well as Moesia Inferior and Thrace. However, this is not the case. On the contrary, as we see, a great many of Gordianus’ denarii were discovered within hoards and as individual finds, unlike in the western provinces, where far fewer pieces of this denomination were found. It is quite certain that the need for fresh money was significant in the western provinces between 251 and 253 AD, i.e. that the central mint in Rome did not produce a sufficient number of antoninians, and those antoninians were primarily delivered to the Danube river valley, so the re-minting of the denarii was a recourse. It is still unusual, while observing the table made according to Callu’s research, to see that the number of denarii was on the decline in the period from 193 and 238 AD, while the number of denarii of the said interval increased in the finds from the period of Valerianus-Galienus (253 to 260 AD).

Therefore, the main question is whether the denarii of Gordianus III were minted in relatively small numbers compared with his antoninians, or if their rareness in the present day is the result of their re-minting. I am prone to accept both reasons for the relative scarcity of Gordianus’ denarii, as unusual as this may seem. To continue, I am providing tables with ratios between Gordianus’ denarii and antoninians in hoards, by province.

Table 16: BRITANNIA

Hoard	Denarii	Percentage of denarii	Antoninians	Percentage of antoninians	Time of depositing of the hoard
Chesterfield	2	100%	0	0	Gordianus III
Elveden	9	7.76	107	92.24	248. g.
Lime Street	2	1.24	159	98.76	Trajan Decius
Dorchester	2	0.02	8888	99.98	257. g.

26 Ibid., 61.

27 Ibid.

28 Callu 1969, 257

29 Vasić 2012, *passim*.

Unknown locality	3	6.25	45	93.75	257. g.
Edlington Wood	3	4.6	62	95.4	259. g.
Mattishall	5	3.27	148	96.73	260. g.
Caister-by-Jar-mouth	6	6.52	86	93.48	270. g. ?
Cunetio	12	52.17	11	47.82	274/5. g.
Sully	1	2.27	43	97.73	Diokletianus-M. Herkulius
Total	45	0.47	9549	99.53	-

Table 17: GALLIA

Hoard	Denarii	Percentage of denarii	Antoninians	Percentage of antoninians	Time of depositing of the hoard
Ellignies-Sainte-Anne	1	100	0	0	Gordianus III
Thuin	1	5.88	16	94.12	249. g.
Nanterre	14	2.08	663	97.93	255. g.
Clavier III	17	4.83	335	95.17	around 255/6
Rouvroy-les-Merles	4	3.57	108	96.43	Postum
Vannes	2	13.33	13	86.67	Postum
Total	39	3..32	1135	96.68	-

Table 18: GERMANIA

Hoard	Denarii	Percentage of denarii	Antoninians	Percentage of antoninians	Time of depositing of the hoard
Köln	1	100	0	0	individual find
Stockstadt am Main	1	100	0	0	individual find
Miltenberg	1	100	0	0	individual find
Alzey	1		5		individual find
Kösching	1	100	0	0	Gordianus III
Mainz	8	1.52	517	98.48	Postum
Total:	13	2.43	522	97.57	

Table 19: RAETIA

Hoard	Denarii	Percentage of denarii	Antoninians	Percentage of antoninians	Time of depositing of the hoard
Gunzenhausen	1	33.33	2	66.67	Gordianus III – 244

Table 20: NORICUM

Hoard	Denarii	Percentage of denarii	Antoninians	Percentage of antoninians	Time of depositing of the hoard
Comagenae	1	0.34	294	99.96	Valerianus I

Table 21: ITALIA

Hoard	Denarii	Percentage of denarii	Antoninians	Percentage of antoninians	Time of depositing of the hoard
Stellata	2	4.54	42	95.45	244. g.

Table 22: PANNONIA

Hoard	Denarii	Percentage of denarii	Antoninians	Percentage of antoninians	Time of depositing of the hoard
Lauriacum	7	50	7	50	individual find
Carnuntum	8	10.39	69	89.61	individual find
Sopron	4	12.9	27	87.1	individual find
Győr	6	12	44	88	individual find
Intercisa	1	25	3	75	individual find
Bajót	2	3.22	60	96.77	Trebonianus Gallus
Brigetio	6	4.44	129	95.56	Trebonianus Gallus
Oštra Luka I	1	2.63	37	97.37	253/4
Kistormás	4	4.12	93	95.88	259
Balozsamegyes	9	90	1	10	Valerianus
Berndorf	4	14.29	24	85.71	Valerianus
Szalacska IV	1	0.84	118	99.16	Valerianus
Gorsium	3	0.57	524	99.43	Valerianus
Wien	1		0		individual find
Total:	57	4.78	1136	95.22	-

Table 23: MOESIA SUPERIOR

Hoard	Denarii	Percentage of denarii	Antoninians	Percentage of antoninians	Time of depositing of the hoard
Paraćin	1	50	1	50	Gordianus III ?
Podrimce	10	21.74	36	78.26	247
Sikirica 1	17	23.61	55	76.39	247
Klisurica	41	13.18	270	86.82	247
Dobri Do 2	44	11.37	343	88.63	247

Nička Kamenica (Vinik)	119	27.48	314	72.52	Philip I?
Skoplje	19	7.57	232	92.43	249
Glibovac	2	2.2	89	97.8	Trebonianus Gallus -253
Kruševac-Jagodina	4	6.06	62	93.94	Emillianus – 253
Belgrade	25	2.71	896	97.29	Valerianus – 254
Smederevo	3	0.13	2388	99.87	Valerianus – 254
Jablanica	1	0.32	314	99.68	Valerianus – 254
Trgovište	3	5.26	54	94.74	Valerianus – 254
Vlajića Brdo	3	1.26	235	98.74	Valerianus – Galienus 260
Total	292	5.23	5289	94.86	-

Table 24: DACIA

Hoard	Denarii	Percentage of denarii	Antoninians	Percentage of antoninians	Time of depositing of the hoard
Birca II	2	11.11	16	88.89	Gordianus III – 241 [244 – 249 ?]
Temišvar	4	36.36	7	63.64	Philip I
Birca III	31	52.54	28	47.46	Philip I
Birca I	2	10.53	17	89.47	Trajan Decius
Birca IV	1	2.04	48	97.96	Trajan Decius
Olteni	1	1.82	54	98.18	Valerianus – 257
Braşov (museum)	4		0		individual find
Porolissum	2	20	8	80	individual find
Potaissa	7	31.82	15	68.18	individual find
Total	54	21.86	193	78.14	-

Table 25: MOESIA INFERIOR

Hoard	Denarii	Percentage of denarii	Antoninians	Percentage of antoninians	Time of depositing of the hoard
Judenik					Gordianus III
Taş - Tepe	1		0		Gordianus III
Reka Devnija	45	16.07	235	83.93	Gordianus III
Dolna Kabda	4	11.43	31	88.57	Philip I
Pirne	1	0.77	129	99.23	Philip I
Nikolajevo	24	8.16	270	91.84	248/9

Vinica	5	11.11	40	88.89	Philip I
Sliven	1	20	4	80	Philip I
Terzijsko	1	11.11	8	88.89	Philip I
Provadijsko	1	1.69	58	98.3	Philip I
Plevna	29	4.93	559	95.07	250/1
Ručuk (Ruse)	60	60	40	40	250/1
Berkovica	10		0		Trajan Decius
Panajot Hitovo	1	25	3	75	Trajan Decius
Mikre	8	2.74	284	97.26	Galienus – 254 ?
Total	191	10.31	1661	89.69	-

Table 26: THRACIA

Hoard	Denarii	Percentage of denarii	Antoninians	Percentage of antoninians	Time of depositing of the hoard
Veličkovovo	1		0		Gordianus III
Radinovo	1		0		Gordianus III
Boljarci	9	13.64	57	86.36	Philip I
Dripčevo	7	28	18	72	Philip I
Levka	4	23.53	13	76.47	Philip I
Ognen - Iskra	118	5.13	2180	94.87	Philip I
Plovdiv	1	20	4	80	Trajan Decius
Total	141	5.84	2272	94.16	-

Table 27: DALMATIA

Hoard	Denarii	Percentage of denarii	Antoninians	Percentage of antoninians	Time of depositing of the hoard
Dvorska	7	6.03	109	93.96	254
Podastinje	1	1.72	57	98.27	258
Donje Crniljevo	1	0.37	270	99.63	260
Goračići	1	9.09	10	90.90	266/7
Total	10	2.19	446	97.81	-

Table 28: ORIENS

Hoard	Denarii	Percentage of denarii	Antoninians	Percentage of antoninians	Time of depositing of the hoard
Doura Europos VII	10	12.99	67	87.01	Gordianus III – 243/4
Smyrna	1	0.15	662	99.85	254
Total	11	1.49	729	98.51	-

Table 29: RATIO BETWEEN DENARII AND ANTONINIANS OF GORDIANUS III IN HOARDS

Hoards deposited at the time of:	Denarii	Percentage of denarii	Antoninians	Percentage of antoninians
Gordianus III – (by 244)	67	0.29	319	1..36
Philip I – (by 249)	488	2.08	4253	18.18
Trajan Decius – (by 251)	106	0.45	830	3..55
Trebonianus Gallus – (by 253)	10	0.04	278	1.19
Emillianus – 253	4	0.02	62	0.26
Valerianus – 254	51	0.22	5038	21.53
Valerianus – (by 260)	62	0.26	10864	46.43
Postum - Diocletian	38	0.16	926	3..96
Total	826	3..53	22570	96.47

Let us go back to the finds of Moesia Superior. When we analyse the table with the ratios between the denarii and antoninians of Gordianus III in the hoards of Moesia Superior, antoninians are represented with less than 90% only in six of 15 hoards; all these hoards were deposited at the time of Philip I, which means before the presumed re-minting at the time of Decius and Gallus. However, the antoninians' high percentage compared with that of the denarii in the finds from the period of Philip I speaks in favour of the proposition that the denarii of Gordianus III were minted in much lesser numbers. The percentage of denarii in all hoards after 249 AD is quite small, even in the hoard from Belgrade, where 25 denarii of Gordianus III were found, against 896 antoninians (2.72% : 97.28%). This, on the other hand, would be in favour of the hypothesis about the re-minting of Gordianus' denarii. This analysis shows that both factors which we mentioned could have resulted in the smaller number of Gordianus' denarii, and that they are indeed rare, but still not that rare. Within the issue of the scarcity of Gordianus' denarii, I shall compare the ratio between the different series of the denarii:

Table 30

RIC series	Number of pieces	Percentage
before July 240		
81	92	9.33
July - end of 240		
111	69	7
112	78	7.91
113	53	5.31
114	79	8.02
115	68	6.9
116	47	4.77
139A	2	0.2
first half of 241		
127	97	9.84
128	2	0.2
129	83	8.42
129A	139	14.1
130	84	8.52
131	93	9.43
Total:	986	100%

It stems from this table that the series SALUS AUGUSTI (RIC 129A) is the most numerous with 14.1%, while the series FELICITAS PUBLICA (RIC 128) and P M TR P III COS II P P (RIC 139A) are the rarest with 0.2%. The series VIRTUTI AUGUSTI (RIC 116) with 4.77% and LAETITIA AUG N (RIC 113) with 5.31% would belong among the rarer ones, while others range between 6.9 and 9.84% and are relatively frequent in finds.

3. SERIES OF DIES WITHIN ONE REVERSE TYPE

I obtained the most reliable data about the reverse legends and reverses from the hoards of Moesia Superior, which is quite natural. This analysis shows that pieces with differently divided reverse legends can be separated in all issues and series within them. According to my interpretation, this testifies to the fact that several dies were cut within one series. Although the dies deteriorated relatively quickly, a larger number of different reverses within one series shows that the minting was more sizeable.

Table 31

Denarii of Gordianus III in finds from Moesia Superior			
Number in RIC	Type of division of reverse	Hoards and collections where they appear and the number of pieces	Total pieces
81	P M TR P III COS II P P	B=2; DD=6; Si1=1; NK=9; Po=1; Sk=1; NM=1	21
111	AETERNITATI AUG	DD=2; K-J=3; NK=6; K=1; Sk=2;	14
	AETERN-ITATI AUG	K=1	1
	AETER-N-ITATI AUG	NK=5; Sm=1; W*=1	7
	AETER-NI-TATI AUG	NK=4; Si I=1; Po=2;	7
112	IOVIS-STATOR	B=1; DD=4; Si1=4; NK=10; K=5; Sk=2	26
113	LAETITIA AUG N	B=8; DD=3; Si 1=1; K=1; Sk=3	16
	LAETITI-A AUG	NK=6; DD=1; K=1	8
114	P M TR P III COS II P P	NK=6; Pa=1	7
	P M TR-P III COS II P P	NK=5; DD=1; K=2	8
	P M T-RP III COS II P P	W=1	1
115	P M TR P III COS II P P	B=3; Sm=1; DD=3; VB=1; Si1=1; NK=3; K=1; Po=2; NM=1	16
	P M TR P III-COS II P P	NK=2; K=2	4
	P M TR P III-C-OS II P P	NK=3	3
116	VIRTUTI AUGUSTI	B=3; DD=2; VB=1; K=5; Sk=2;	13
127	DIANA LUCIFERA	B=1; NK=6; K=5; Sk=4	15
	DIANA L-UCIFERA	R*=1	1
	DIANA LUCI-FERA	NK=4; Si 1=1; DD=2; K=1	8
	DIANA LU-CIFERA	NK=1; K=1	2
	DIANA LU-CI-FERA	NK=5; Si 1=1; DD=2; B=1;	9
	DIANA LUC-IFERA	K=1	1
	DIANA L-UCI-FERA	K=1	1
128	FELICITAS PUBLICA	K-J=1	1
129	PIETAS AUGUSTI	B=2; DD=6; Si1=2; NK=11; K=1; Po=2; Sk=2	26
129A	SALUS AUGUSTI	DD=2; NK=12; K=2; Po=1; NM=1	18
	Two dies SALUS AU- GUSTI	Si 1 = 2	2
	SALUS A-UGUSTI	NK=1; DD=1	2
	SALUS A-U-GUSTI	NK=1; K=1	2

130	SECURITAS PUB- LICA	B=2; Sm=1; DD=3; G=1; VB=1; S11=2; NK=6; K=1; Po=1; Sk=1; NM=1	20
	SECURITAS PUBLI- CA. Chair without a back	NK=2	2
	SECURITA-S PUB- LICA	NK=1	1
	SECURITAS-PUB- LICA	Gor=1	1
	SECUR-ITAS PUB- LICA	K=1	1
	SECU-RITAS PUB- LICA	Po=1;	1
131	VENUS VICTRIX	U=1; B=3; DD=6; G=1; S11=1; NK=8; K=6; Sk=2;	28
	VENUS -VICTRIX	K=1	1
	VENUS VIC-TRIX	J=1	1
139A	P M TR P III COS II P P	NK=2	2
			298

* W = Weifert collection; R= Reims (hoard)

Besides the different division of the reverse legends, two of Gordianus' denarii belonging to the type SALUS AUGUSTI (RIC 129A) were found in the hoard from Sikirica 1 the obverses of which are different, and the serpents holding the presentations of Salus are positioned differently. This is also an indication of the fact that several dies were cut for the series and that the minting of Gordianus' denarii was by no means insignificant. Unfortunately, I was only able to use the material that was available to me, because no attention was paid to this phenomenon in the publications, so this table is not complete, either.³⁰ Undoubtedly, it would be necessary to perform a more precise analysis of the obverse and reverse dies and of how they alternated, which would provide a clearer picture about the system of minting.

³⁰ The table includes the pieces from the hoards in Reims (Gallia) and Goračići (Dalmatia), and from the Weifert Collection, which is kept in the National Museum in Belgrade, because they deviate from the usual ones according to the division of reverse legends.

CONCLUSION

All the research performed here leads to the conclusion that Gordianus' denarii were minted as normal money for circulation, either as regular coinage or as „special issues“. It is shown that they were preserved in a greater measure in the hoards of Moesia Superior, Moesia Inferior and Thrace, but it is more difficult to answer the question about why the denarii were sent to the Balkans in larger quantities during the time of Gordianus III. Still, one should not forget that the colonial mint in Viminacium was opened during his reign, which would testify to the importance of the military units and of the defence of the limes in this area.³¹ The barbarians were already becoming restless on the Danube limes by 238 AD, during the short reign of Balbinus and Pupienus, because of the Goths settling on the shores of the Black Sea. These emperors appointed M. Tullius Menophilus, the defender of Aquileia, as governor of Moesia Inferior.³² Menophilus remained in this post in the time of Gordianus also and succeeded in pacifying the Carps in 241 AD, but he was recalled in that year. The Carps, the Goths and the Sarmatians renewed their attacks but, on the way to Persia in 242, the praetorian prefect Timesitheus turned the army around and cleared the lower Danube of the barbarians.³³ Gordianus arrived in Mesopotamia in 242.³⁴ As we have seen, the issues of denarii were minted from before July 240 until May 241, that is at the time of Menophilus' campaign and a little before the Roman army passed through on its way to Persia. Both Timesitheus and Gordianus had to cross through Moesia Superior, and it was then that they led the vexillations from the legions VII Claudia and IV Flavia to the Persian front.³⁵ These events certainly influenced the increase in the amount of money in circulation in this province, because the military had to pay for the provisions they bought from the local farmers. I think that all the hoards of money in Moesia Superior, except the hoard from Belgrade, were linked with farms and that the money in them represented the savings of the farm owners. Thus, we found Gordianus' denarii, in small percentages, in hoards in this province right until the start of the reign of Diocletian. However, the question remains open as to whether the soldiers accepted the denarii more readily, so they reached the private farmers together with the antoninians, and whether this is the reason why we found this denomination in larger quantities in the Danube river valley.

Several parameters indicate that the minting of Gordianus' denarii was not as rare as some researchers claim. Still, they were minted far less than the antoninians, which

31 I recollect that a Mytra relief was found in Ćuprija (Horreum Margi) on which the member of a legion is mentioned (the name of the legion has not been preserved), which bore the honorary name Gordiana: Васић 1991 (1992), 384.

32 САН XII2, 33; 225.

33 For these events, see САН XII2, 35.

34 САН XII2, 468.

35 Душанић 1961, 147

assumed the dominant role in financial transactions and the denarii were no longer minted after Gordianus III. The general conclusion that can be drawn from the entire analysis is that, at the time of Gordianus III, money from the mint in Rome was distributed equally to the provincial officium, from where it was again distributed, more or less equally, onto the market in the territory of the province of Moesia Superior or, more precisely, to the farmers who sold their produce to the military, if our hypothesis about it being possible to link all the hoards to farms, is correct.

BIBLIOGRAPHY OF HOARDS

Abbreviations and acronyms:

AÉrt = Arheologiai Értesítő

AV = Arheološki Vestnik, Ljubljana

BSNR = Buletinul societății numismatice române

Fitz 1978 = J. Fitz, *Der Geldumlauf der römischen Provinzen im Donaugebiet Mitte der 3. Jahrhunderts*, Budapest/Bonn 1978, Teil I und II

FMRD = Fundmünzen der römischen Zeit in Deutschland

FMRÖ = Die Fundmünzen der römischen Zeit in Österreich

FA = Folia Archaeologica

Gerov 1977 = Ostbalkanraum im Lichte der Münzschatzfunde, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II.6, Berlin 1977

ИБАИ = Известия на българския археологически институт

JfA = Jahrbuch für Altertumskunde

Марић 1956 = Р. Марић, Оставе старог новца у нумизматичкој збирци Народног музеја у Београду (Hoards of Ancient Money in the Numismatic Collection of the National Museum in Belgrade), *Саопштења Завода за заштитију сѐменика културе НР Србије*, књ. 1, 1956, 179-180.

NC = Numismatic Chronicle

NK = Numismatikai Közlönyei

NNM = Numismatic Notes and Monographs

NZ = Numismatische Zeitschrift

RIN = Rivista italiana di numismatica e scienze affini

RN = Revue Numismatique

RBN = Revue belge de numismatique

SCIV = Studii și cercetări de istorie veche

SCN = Studii și cercetări de Numismatică

BRITANNIA

Caister-by-Jarmouth

G. K. Jenkins, The Caister-by-Jarmouth Hoard, *NC* 1947, 175 – 179.

Chesterfield

W. Wade, A Hoard of Roman Coins from Chesterfield, N. Derbyshire, *NC* 1939, 284 – 289.

Cunetio

E. Besly and R. Bland, *The Cunetio Treasure: Roman Coinage of the Third Century AD*, London 1983.

Dorchester

H. Mattingly, The Great Dorchester Hoard of 1936, *NC* 1939, 21 – 61.

Edlington Wood

A. Robertson, The Edlington Find, *NC* 1935, 202 – 207.

Elveden

R. A. G. Carson, The Elveden (Suffolk) Treasure Trove, *NC* 1954, 204 on.

Lime Street

R. Merrifield, An Unpublished Portion of the Lime Street Hoard Found in 1882, Reconstruction from the Collection and Records of the Guildhall Museum, *NC* 1956, 247- 254.

Mattishall

R. A. G. Carson, Mattishall (Norfolk) Treasure Trove of Roman Imperial Silver Coins, *NC* 1969, 129 – 142.

Unknown locality

in H. Mattingly, Dorchester, *NC* 1939, 32 – 33 (kept in the British Museum in London).

Sully

H. A. Grueber, Find of Roman Coins and Gold Rings at Sully, near Cardiff, *NC* 1900, 27 – 65.

GALLIA

Clavier III

J. Lallemand, Le trésor de Clavier III: deniers et antoninians de Commode à Valériens – Gallien, *RBN* 115, 1969, 263-331.

Ellignies-Sainte-Anne

J. Lallemand, Le trésor d' Ellignies-Sainte-Anne: deniers de Marc-Aurèle à Gordien III, *RBN* 114, 1968, 138-168.

Nanterre

P. Le Gentilhomme, La trouvaille de Nanterre, *RN* 1946 (1947), 15-141.

Reims

H. Huvelin, Le trésor des “Carmes” à Reims (200-258), *Mélanges de numismatique offerts à Pierre Bastien*, Wetteren 1987, 73-83.

Rouvroy-les-Merles

G. Fabre et M. Mainjonet, Trouvailles des monnaies romaines: 1. Trésor de Rouvroy-les Merles, *RN* 1954, 183-187.

Thuin

J. Lallemand, Le trésor de Thuin (1846): deniers et antoniniens de Septime Sévère à Philippe, *RBN* 113, 1967, 124-137.

Vannes

Cl. Brenot, Le trésor de Vannes (Morbihan), *RN* 1963, 159-163.

GERMANIA

Alzey

FMRD IV, 1 Rheinhessen, 1002, no. 205 (individual finds).

Köln

FMRD VI (Nordheim-Westfalen), 1/1 Stadt Köln, 478, no. 1009, 3/1.

Kösching

FMRD I, 1/1 Oberbayern, 1115.

Mainz

FMRD IV, 1 Rheinhessen, 1164 (Satzfund II – Erthalstraße).

Miltenberg

FMRD I, 6, 6074/14.

Stockstadt am Main

FMRD I, 6 Bayern, 6015, no. 166.

GERMANIA LIBERA

Borskamp

FMRD VII/4-9 (Niedersachsen und Bremen), 5024.

RAETIA

Comagenae

R. Göbl, Römischer Münzhort Tulln 1966, *NZ* 83, 1969, 7-57.

ITALIA

Stellata

L. Rizzoli jun., Tesoretto monetale rinvenuto a Stellata (Ferrara), *RIN* XXV, 1912, 517-544.

PANNONIA

Bajót

Fitz 1978, 137/8.

Balozsameggyes

AÉrt 98, 1971, 109-204.

Berndorf

W. Kubitschek, *JfA* 3, 1909, 231-234

Brigetio

Fitz 1978, 139.

Carnuntum

FMRO III/1, Carnuntum

Gorsium

Fitz 1978, Teil II, 685-800.

Győr

Fitz 1978, 43.

Intercisa

Fitz 1978, 56

Kistormás

K. Biróné-Sey, A Kistormási éremlet (Le trésor de monnaies de Kistormás), *FA* XV, 1963, 55-68.

Lauriacum

Fitz 1978, 28

Oštra Luka I

Ž. Demo, Münzfunde aus der Zeit Gallienus im Gebiet zwischen den Flüssen Sava und Drava, *AV* XXXIII, 1982, 398-402.

Sopron

Fitz 1978, 37.

Szalacs IV

M. R. Alföldi, A IV. Szalacsikai éremlelet, *NK* 50/1, 1951/2, 7-19.

Wien

FMRO IX, Wien, 38, no. 621.

MOESIA SUPERIOR

Ušće

H. Црнобрња, Антички новац из Ушћа код Обреновца (Ancient Coins Found at Ušće near Obrenovac), *Годишњак прага Београда* XXXII, Београд 1985, 51 – 77.

Belgrade

V. Kondić, *Beogradski nalaz denara i antoninijana* (The Belgrade Find of Denarii and Antoninians), Belgrade 1969.

Smederevo

J. Петровић, Римско благо из Смедерева (Roman Treasure from Smederevo), *Старинар* VI (1930), Београд 1931, 32-63.

Dobri Do (Mezul 2)

Partially published: M. Vasić, *Ostave* 247 i 254 godine u Narodnom muzeju u

Beogradu (Hoards of the Years 247 and 254 in the National Museum in Belgrade), *AV XXIII*, 1972, 66. Kept in the National Museum in Belgrade and, partly, in the National Museum in Smederevo.

Glibovac

J. Петровић, Римско благо из Глибовца код С. Паланке (Roman Treasure from Glibovac near Smederevska Palanka), *Сџаринар V* (1928, 1929, 1930), Београд 1930, 88-115.

Vlajića Brdo I

M. Арсенијевић, Остава римског новца са Влајића Брда из Смедервске Паланке (A Hoard of Roman Coins from Vlajića Brdo in Smederevska Palanka), *Нумизмајичар 20*, Београд 1997, 43- 108.

Paraćin

Марић 1956, 179-180. Inv. No. VII/1374-1383.

Сикирица I

Марић 1956, 180; M. Vasić, Ostave 247 i 254 godine u Narodnom muzeju u Beogradu (Hoards of the Years 247 and 254 in the National Museum in Belgrade), *AV XXIII*, 1972, 57.

Крушевац – Јагодина

W. Kubitschek, Ein Fund römischer Antoniniane aus Serbien, *NZ 1900* (1901), 185-194.

Јабланица

M. Васић, Остава из Јабланице (Купци) (Le dépôt de monnaies de Jablanica), *Сџаринар Н. С. XVIII* (1967), Београд 1968, 63 – 82.

Niška Kamenica (Vinik)

Марић 1956. Listed in the numismatic inventory of the National Museum in Belgrade VII/1402-1404; 1406-2602. V. Mihailović, The “Niš Hoard” of Roman Silver Coins, *Naissus I*, Niš 2008, 125 – 143.

Klisurica

Unpublished, but M. Vasić processed the coins. Kept in the National Museum in Belgrade.

Podrimce

C. Стаменковић, Остава римског сребрног новца из Подримца (Hoard of Roman Coins from Podrimce), *Нумизмајичар 24 – 25*, Београд 2005, 143 – 191.

Skoplje

W. Kubitschek, Ein Denarfund aus der Gegend von Üsküb (Albanien), *NZ 1908*, 37-47.

Narodni muzej

National Museum in Belgrade: unpublished, Inv. No. VII/1020; 1021; 1132; 2623.

Trgovište (Vidin District)

Gerov 1977, No. 274; *ИБАИ XXII*, 1959, 360.

Čuprene (Vidin District)

Gerov 1977, No. 79; *ИБАИ XX* 1955,611.

Kosovo (Vidin District)

Gerov 1977, No. 259; *ИБАИ XXVIII*, 1965, 248.

DACIA

Alba Iulia

V. Pavel, Tezaurul monetar roman imperial descoperit la Alba Iulia în 1995, *BSNR*, XC-XCI, 1996-1997, 63 – 80

Bîrca I

O. Iliescu, Primul tezaur monetar găsit la Bîrca, *SCN V*, 1971, 327-333.

Bîrca II

C. Preda, Tezaurul monetar de la Bîrca (Jud. Dolj) și unele probleme privind atacurile Carpilor din anii 242 și 245 în Dacia Romana, *SCN IV*, 1968, 175-196.

Bîrca III

B. Mitrea, Découvertes récentes et plus ansiennes de monaies antiques et byzantines sur la territoire de la République populaire romaine, *Dacia VII*, 1963, 593.

Bîrca IV

B. Mitrea, Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în republica populară romină, *SCIV 15*, 1964, 574-575, Nr. 39.

Brașov

M. Chitescu, M. Marcu, Gh. Poenaru-Bordea, Monedele de aur și argint din colecția muzeului judeticean Brașov, *Cumidava XI*, 1978, p. 145; 148.

Caracal

G. Popilian, Tezaurul roman de monede imperiale descoperit la Caracal, *Archivele Očteniei 12*, 1997, 31 – 39

Drăgășani

G. Popilian, E. Persu, Tezaurul de monede romane imperiale de la Drăgășani, *BSNR*, XC-XCI, 1996-1997, 45 – 54.

Gruia

G. Popilian, M. Davidescu, Tezaurul de monede romane imperiale descoperit la Gruia (jud. Mehedinți), *Drobeta X*, 2000, 69 – 104.

Jieț – Popi

G. Lazin, Tezaurul de monede romane imperiale de la Jieț – Popi (jud. Hunedoara), *SCN V*, 1971, 335 – 341.

Leurda

G. Popilian, Tezaurul de monede romane imperiale descoperit la Leurda – Orașul Motru (jud. Gorj), *Drobeta I*, 1974, 147 – 157.

Olteni

- B. Mitrea, Un document numismatic din a doua jumătate a secolului al III-lea:
Tezaurul de monede romane imperiale de la Olteni (jud. Vilcea), *SCN V* 1971,
115-143

Porolissum

- Fitz 1978, 62.

Potaissa

- Fitz 1978, 64.

Săpata de Jos

- B. Mitrea, Cu privire la tezaurul monetar roman imperial de la Săpata de Jos și
prăbușirea limes-ului transalutan, *SCN IV*, 1968, 117 – 206.

Slăveni 1

- D. Tudor, *Historica I*, 1970, 70 – 73 (according to E. Petac, Considerații cu privire la
data finală a tezaurilor monetare îngropate la mijlocul sec. III p. Chr. în Dacia
romană de la sud de Carpații, *SCN XII*, 1997, 38)

Slăveni 2

- O. Toropu, Un nou tezaur monetar descoperit la Slăveni, *Drobeta*, 1978, 62 – 68.

Timișoara

- B. Mitrea, T Nussbaum, Tezaurul de monede romane de la Timișoara, *BSNR LXXV-
LXXVI*, 1981-1982, 149 – 160.

Țaga

- D. Protase, I. H. Crișan, Tezaurul de monede imperiale romane de la Țaga (jud. Cluj),
SCN IV, 1968, 139 – 173.

Vârtop

- G. Popilian, Câteva considerații cu privire la tezaurul de la Vârtop, jud. Dolj, *Arhivele
Olteniei* 13, 1998, 43 – 70.

MOESIA INFERIOR

Berkovica

- ИБАИ XV*, 1946, 235.

Donja Kabda

- ИБАИ XXVII*, 1964, 238.

Judenik

- Gerov 1977, 104.

Mikre

- ИБАИ XXVI*, 1963, 260.

Nikolajevo

- Б. Фиров, Римското съкровище отъ Николаево, *ИБА Дружесѣво IV*, 1914
(1915), 1-48.

Panajot Hitovo

Gerov 1977, no. 238

Pirne

ИБАИ XXVII, 1964, 239.

Plevna

H. Mattingly and F. S. Salisbury, A Find of Roman Coins from Plevna, *NC* 1924, 210-238.

Provodimsko

ИБАИ XX, 1956, 607.

Reka Devnia

N. Mouchmov, *Le trésor numismatique de Réka Devnia*, Sofia 1934.

Ruščuk (Ruse)

N. Mouschmov, Münzfunde aus Bulgarien: I. Ein Fund römischer Silberdenare, *NZ* 1918 (1919), 43-51.

Sliven

Gerov 1977, no. 191.

Taš-Tepe

Gerov 1977, no. 114.

Terzijsko

Gerov 1977, no.192.

Vinica

Gerov 1977, no. 140.

THRACIA

Boljarci

ИБАИ XXXV, 1962, 228-229.

Dripčevo

ИБАИ XX, 1955, 603.

Levka

Gerov 1977, no. 202.

Ognen-Iskra

М. Лазарев, Два съкровища на сребърни римски монети от времето на готската нашествия в средата на III в., *Известия на народния музей Бургас* 2, 1965, 158 и д.

Plovdiv

К. Колев, Колективна находка на монети и медалиони от Пловдив, *ИБАИ* XXXIII, 1972, 195 и д.

Radinovo

Gerov 1977, no. 111.

Veličkovo

Gerov 1977, no. 108.

DALMATIA

Donje Crniljevo

M. Vasić, *Hoard denara i antoninijana iz Donjeg Crniljeva* (A Hoard of Denarii and Antoninians from Donje Crniljevo), Belgrade 2005.

Dvorska

M. Vasić, Ostave 247. i 254. godine u Narodnom muzeju u Beogradu (Hoards of the Years 247 and 254 in the National Museum in Belgrade), *AV XXIII*, 1972, 57 - 66.

Goračići

P. Bojović, Остава римског новца из Горачића (A Hoard of Roman Money from Goračići), *Зборник радова народног музеја XXX*, Чачак 2000, 45-60.

Podastinje

Ž. Demo, Münzfunde aus der Zeit Gallienus im Gebiet zwischen den Flüssen Sava und Drava, *AV XXXIII*, 1982, 490 - 495.

ORIENS

Doura Europos VII

A. R. Bellinger, *The sixth, seventh and tenth Dura Hoards*, NNM No. 69, New York 1935.

Smyrna

S. K. Eady, *The Minting of Antoniniani A. D. 238-249 and The Smyrna Hoard*, NNM No. 156, New York 1967

BIBLIOGRAPHY

Birò-Sei 1971/2

K. Biróné-Sei, Néhány III. századi éremlelet értékelése és ennek problémái (Problèmes de l'évaluation de quelques trouvailles de monnaies de IIIe siècle), *NK LXX-LXXI*, 3 – 8.

САН XII²

The Cambridge Ancient History XII (second edition), Cambridge 2005.

Callu 1969

J.-P. Callu, *La politique monétaire des empereurs romains de 238 à 311*, Paris.

Душанић 1961

Слободан Душанић, Новац колоније Виминацијума и датум римске историје средине III века, *Сѝаринар XII*, Београд, 142-143. (The Coins of Colonia Viminacium and the Dates from Roman History of the Middle Third Century), *Starinar XII*, Belgrade.

Elks 1972

K. J. J. Elks, The denarii of Gordian III, *NC*, 309-310

Le Gentilhomme 1946

P. Le Gentilhomme, La trouvaille de Nanterre, *RN IX*, 5^{ser}, 15 – 114.

Loriot 1971/2

X. Loriot, Itinera Gordiani Augusti, I: un voyage de Gordien III à Antioche en 239 après J. – C.?, *Bulletin de la Société Française de Numismatique*, 18 - 21.

Loriot 1975

X. Loriot, Les premières années de la grande crise du IIIe siècles: De l'avènement de Maximin le Thrace à la mort de Gordien III (244), *ANRW II*, 657 - 787.

Loriot 1970/7

X. Loriot, Consulat et consulat désigné sur des monnaies de Gordien et de Philippe, *Bulletin de la Société Française de Numismatique*, 558 - 561.

Mattingly 1939

H. Mattingly, The Great Dorchester Hoard of 1936, *NC*, 21 – 61.

Mattingly 1949

H. Mattingly, The Coins of the "Divi", issued by Traianus Decius, *NC IX*, 6th ser. (I – II), 75 – 82.

Петровић 1931

J. Петровић, Римско благо из Смедерева (Roman treasure from Smederevo), *Сѝаринар VI* (1930), Београд, 32 – 77.

Pink 1935

K. Pink, Der Aufbau der römischen Münzprägung in der Kaiserzeit. III. Von Alexander Severus bis Philippus, *NZ*

Васић 1991(1992)

М. Васић, Нов Митрин рељеф из Horreum Margi (Ђуприја), [The new Mytra Relief from Horreum Margi (Џуприја)], *Зборник Народног музеја* 14/1, Београд, 379 - 385.

Vasić 2012

M. Vasić, *Imperial and Colonial Mint in Viminacium during the Reign of Traian Decius (249 - 251 AD)*, National Museum Beograd.

Милоје Р. Васић
Београд

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ДЕНАРА У ВРЕМЕ ВЛАДЕ ГОРДИЈАНА III¹

РЕЗИМЕ

Период до Гордијана III окарактерисан је у оставама новца у Горњој Мезији већом концентрацијом денара јер антонинијан, уведен под Каракалом, губи свој почетни значај и све до 238. године, када га Пупијен и Балбин поново уведе, практички није кован. Тек од Гордијана III антонинијан постаје једини номинал у оптицају. Гордијан III, међутим, још није сасвим напустио ковање денара и наставља да кује серије овог номинала у оквиру емисија 240 – 241. године. Према мишљењу једног броја научника, ове серије немају неког значајнијег утицаја у општој циркулацији, тако да су у приручнику *Roman Imperial Coinage IV/3* означени као ретки. Анализа остава из Горње Мезије, међутим, показује знатну количину Гордијанових денара, те се треба детаљније осврнути на њихово ковање и појаву у оставама из неколико углова. Прво се морамо позабавити прецизнијом хронологијом серија денара, јер су нова истраживања показала да датовање које је предложено у R. I.C. IV/3 може још ближе да се одреди. Друго питање је да ли су ови денари заиста тако ретки као што се сматра. Треће, какав је распоред ових денара у оквиру провинција, али овде ћемо се најјасније суслести с недостацима који су наведени у напомени 2. И последње питање односи се на серије калуца у оквиру једног типа реверса.

На основу анализе, емисије денара биле би коване у три временска, сукцесивна, отсечка:

1. R. I.C. 81 – пре јула 240. године;
2. R. I.C. 111-116;139A – јули-крај 240. године;
3. R. I.C. 127-131 – прва половина 241. године (око месеца маја).

Анализом остава из провинција Римског царства добијамо број од 1120 комада, што с једне стране показује да су ови комади заиста ређи, но не тако ретки, а с друге да ковање емисија денара Гордијана III није било обилно и да су они били ковани више као почасне емисије, а мање као право средство плаћања. То се, наравно, најбоље огледа у издањима «специјалне емисије». Највећи број Гордијанових денара нађен је у оставама, а само 49 комада (5.58%) су појединачни налази нађени на римским локалитетима, што доста јасно потврђује горњи закључак да су мало учествовали у оптицају. О томе сведочи и очуваност комада, јер су сви одлично очувани, као и антонинијани у оставама који могу имати само рђав отков реверса. Основно је питање да ли су денари Гордијана III ковани у релативно малом броју у односу на његове антонинијане, или је њихова данашња реткост последица њиховог прекивања у време Трајана Деција, како помишљају поједини научници. Могли бисмо да као последицу релативне реткости Гордијанових денара прихватимо и један и други разлог, маколико то звучи необично. Вратимо се налазима Горње Мезије. Када анализирамо табелу односа денара и

1 Чланак је резултат рада на пројекту Министарства просвете и науке РС: «Романизација, урбанизација и трансформација урбаних центара цивилног војног и резиденцијалног карактера у римским провинцијама на тлу Србије» (бр. 177007).

антонинијана Гордијана III у горњомезијским оставама, од 15 остава само су у шест антонинијани заступљени испод 90%; све ове оставе закопане су у време Филипа I, значи пре претпостављеног прекивања у време Деција и Гала. Али, висок проценат антонинијана у односу на денаре и у налазима из времена Филипа I, говори да су денари Гордијана III ковани у знатно мањем броју. У свим оставама после 249. године сасвим је мали проценат денара, чак и у остави из Београда, где је нађено 25 денара Гордијана III у односу на 896 антонинијана (2.72% : 97.28%). То би, с друге стране, ишло у прилог хипотези о прекивању Гордијанових денара. Ова анализа показује да су оба фактора које смо поменули, могла да утичу на мањи број Гордијанових денара, и да су они заиста ређи, али ипак не тако ретки.

Сва овде спроведена испитивања наводе на закључак да су Гордијанови денари ковани као нормално оптицајно средство, било као редовна ковања, или „специјалне емисије“. Показује се да су они у већој мери сачувани у оставама Горње и Доње Мезије и Тракије, али је теже одговорити на питање зашто су у време Гордијана III денари у већој мери дошли на Балкан. Ипак, не треба заборавити да је у време његове владавине отворена колонијална ковница у Виминацијуму, што би говорило о важности војних јединица и одбране лимеса на овом потезу. Већ од 238. године у време кратке владе Балбина и Пупијена, почели су немири варвара на дунавској граници због насељавања Гота на обалама Црног Мора. Ови императори постављају М. Тулија Менофила, браниоца Аквилеје, на место гувернера Доње Мезије. Менофил је на том месту остао и у време Гордијана и успео је да 241. године умири Карпе, али је те године опозван. Карпи, Готи и Сармати обнављају нападе, али префект преторија Тимеситеј на путу за Персију 242. године окреће војску и очистио је доњи Дунав од варвара. Гордијан 242. године стиже у Месопотамију. Како смо видели, емисије денара су коване пре јула 240. до маја 241. године, значи у време Менофилове акције и мало пре проласка римске војске на путу за Персију. И Тимеситеј и Гордијан су морали проћи и кроз Горњу Мезију, а тада су из легија VII Клаудијеве и IV Флавијеве повели вексилације на персијско ратиште. Ови догађаји су свакако утицали на повећање оптицаја новца у овој провинцији, јер је војска морала да плаћа провијант који је купован од локалних земљорадника. Мислим да су све оставе новца у Горњој Мезији, осим оставе из Београда, везане за пољопривредна имања, и да је новац у њима представљао штедњу власника имања. Тако Гордијанове денаре, у малим процентима, налазимо у оставама у овој провинцији све до почетка владе Диоклецијана. Остаје, ипак, отворено питање да ли су војници радије примали денаре, па су они уз антонинијане стигли и до приватних фармера, те зато овај номинал налазимо у већој количини у Подунављу.

Како је речено, неколико параметара показују да ковање Гордијанових денара није било тако ретко као што је изнето код појединих научника. Ипак, оно знатно заостаје за ковањем антонинијана који преузимају примат у новчаним трансакцијама и денари после Гордијана III више нису ковани. Општи закључак који би могао да се извуче из читаве анализе јесте да је у време Гордијана III новац из ковнице у Риму равномерно дистрибуиран у провинцијски официјум из кога је опет приближно равномерно дистрибуиран тржишту на територији провинције Горње Мезије, или још прецизније, земљорадницима који су продавали своје производе војсци, ако је наша хипотеза да све оставе могу да се вежу за пољопривредна имања, тачна.

Бојана БОРИЋ-БРЕШКОВИЋ¹, Горан МИТРОВИЋ²

¹*Народни Музеј у Београду*, ²*Народни музеј Врање*

ОСТАВА БРОНЗАНОГ НОВЦА ВИМИНАЦИЈУМА И ПРОВИНЦИЈЕ ДАКИЈЕ ИЗ СЕЛА БУЈКОВАЦ КОД ВРАЊСКЕ БАЊЕ

Апстракт: На потесу „Качарци“ у селу Бујковац недалеко од Врањске Бање откривена је остава од 149 примерака бронзаног новца Виминацијума и провинције Дакије од којих су сачувана 132 примерка у распону од Гордијана III до Галијена. Новац кован у Виминацијуму (120) у односу на новац провинције Дакије (12) знатно је бројнији, а остава се завршава са два Галијенова виминацијумска сестерција датована шеснаестом годином локалне ере. Објављивање овог налаза употпуњује слику циркулације локалних ковања средином III века у јужним областима Горње Мезије.

Кључне речи: Бујковац, Врањска Бања, римски новац, колонија Виминацијум, провинција Дакија, 3. век, Горња Мезија

У Народном музеју у Врању налазе се 132 бронзана новца Виминацијума (120) и провинције Дакије (12) из оставе откривене у селу Бујковац код Врањске Бање. Остава је пронађена приликом орања њиве „Качарци“, која је у саставу кућног плаца налазача и првобитно је бројала 149 примерака.¹ Године 1977. за Народни музеј у Врању откупљено је 136 примерка од којих су преостала 132.²

Бујковац је велико село смештено на северозападном ободу Врањске котлине, која, захваљујући положају на једној од главних балканских комуникација,

* Чланак представља резултат рада на пројектима: *Ковнице централног Балкана у античко доба* (Б. Борић-Брешковић) – Министарство културе Р Србије; *Градски животи у антици: експанзија градова и урбане цивилизације на Балкану и у суседним областима од хеленистичког до позно римског периода* (Б. Борић-Брешковић) (бр. 177005) – Министарство просвете, науке и технолошког развоја Р Србије.

** Бојана Борић-Брешковић, е-адреса: bojanabb@yubc.net;

Горан Митровић, е-адреса: muzejvr@ptt.rs

*** обрада фотографија: Небојша Н. Борић

1 За прелиминарне податке о остави, в. Борић-Брешковић 1988, 91, нап. 13; Арсенијевић 2002; Арсенијевић 2004, 229; Borić-Brešković and Stamenković 2008, 161, п. 21.

2 Проналазач Драгутин Стојковић је 13 примерака поклонио непознатим лицима, а од откупљених 136 примерака (инв. бр. П-3460, 81-216) четири су нестала приликом провале Музеја 1987. године. За два при-

представља подручје богато археолошким материјалом из различитих епоха, од праисторије до средњег века.³ Село захвата пространо земљиште састављено углавном од ридова и долова између Врањске Бање на југу, Корбевца на северу и долине Јужне Мораве на западу. Локалитет „Качарци“ на којем је остата откривена налази се на јужној падини, у долини бујковачког потока, на потесу који највероватније представља агломерацију из римског периода. Археолошком проспекцијом места налаза, чије су координате E – 07583968, N – 047130082, W – 536 м, констатовани су урушени остаци једне камене грађевине, а на целом потесу приликом орања проналази се керамика, опеке и разни метални предмети. На суседном потесу „Селиште“, око 300 – 400 метара северозападно уз долину бујковачког потока, налазе се значајнији остаци римског насеља.⁴ Такође северозападно, у атару Бујковца, уз десну обалу реке Бањштице (Бањска река), готово на самом њеном ушћу у Јужну Мораву, смештен је локалитет „Латифка“⁵ на којем су приликом експлоатације шљунка 2013. године откривени и потпуно уништени остаци двеју грађевина са зидовима од великих камених блокова – тесаника са стубовима, подним мермерним плочама и сл. Од покретног материјала проналажен је новац, уломци керамичких посуда и разни метални предмети хронолошки опредељени у III и IV век. У окружењу је и неколико других античких локалитета: локалитети „Црквиште“ и „Кале“ смештени су југозападно, на левој страни Јужне Мораве и припадају Врањској Бањи,⁶ северозападно је локалитет „Крст“ у селу Моштаница,⁷ док је источно „Градиште“ у селу Корбевац.⁸

мерка је забележено да су била кована у Виминацијуму II-3460-82, II-3460-197 од којих један за Гордијана III (II-3460, 82), а друга два нису могла да буду одређена (II-3460, 84, II-3460, 177).

- 3 За основни преглед археолошких истраживања Врањске котлине, в. Радичевић и др. 2004, 154-155 (са литературом); Митровић 2010.
- 4 Податак забележио Г. Митровић на основу проспекције терена.
- 5 Прва археолошка ископавања обављена су 1964. године, када су откривени остаци античких грађевина. О локалитету, в. Радичевић и др. 2004, 146 са литературом.
- 6 Локалитет „Кале“ смештен је готово на супрот „Црквишту“, с друге стране реке Бањштице. О истраживањима ових локалитета, в. Радичевић и др. 2004, 146-162, 167 са литературом.
- 7 Локалитет „Крст“ налази се на улазу у село, са источне стране сеоског пута. Забележен је 1996, када се од мештана сазнало да се на том потесу приликом земљаних радова налазе људске кости и опеке, в. Булатовић 2007, 109-110.
- 8 Локалитет „Градиште“, смештен на око 5 км северозападно од Врањске Бање, код старијих истраживача познат и под називом „Кале“. О локалитету, в. Радичевић и др. 2004, 162-166, 167 са литературом.

Карта 1 – Бујковац и околна територија
 Map 1 – Bužovac and surrounding areas

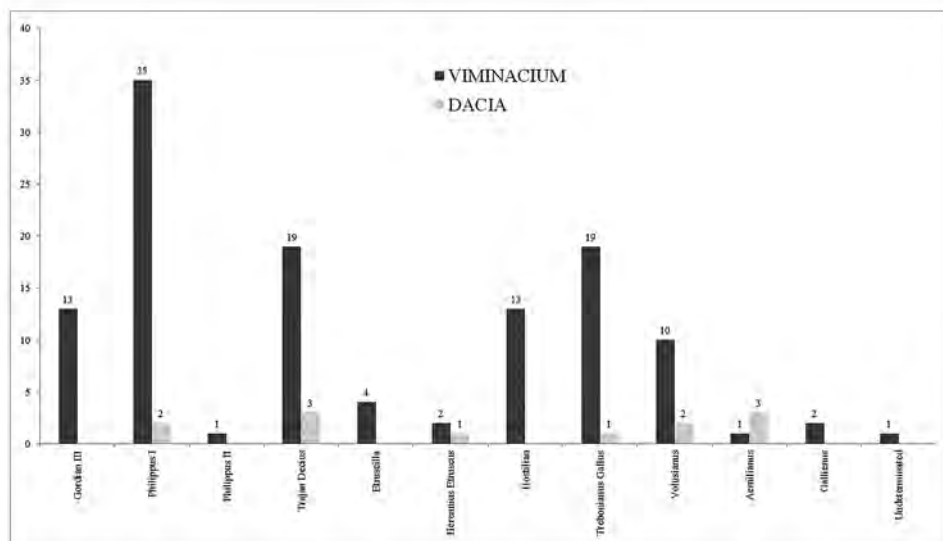
Поред оставе из Бујковца за врањску регију се везује и неколико других остата новца, које сведоче о кризном раздобљу средине и друге половине III века. Најпознатија и најзначајнија је велика остава сребрног римског новца нађена на локалитету „Панађурка“ у селу Прибој, североисточно од Бујковца, на удаљености од око 5 км ваздушне линије.⁹ Неке оставе су потпуно растурене попут оних из села Градња,¹⁰ Самољица¹¹ и Спанчевац,¹² док две, из околине Врања, нису у целости прикупљене.¹³

Сви примерци сачуваног дела оставе из села Бујковац припадају највећем номиналу – сестерцијима и обухватају издања од Гордијана III до Галијена. Имају следећи састав:

- 9 На основу прелиминарних истраживања најмлађи примерци се датују у средину III века. Претпоставља се да је остава садржала више десетина хиљада примерака (око 100 кг), а у Музеју у Врању стигло око 12.000 примерака. Приликом накнадног археолошког ископавања локалитета „Панађурка“ константовано је мање касноантичко насеље, највероватније у саставу виле рустике, в. Митровић 1999: 19-37; Митровић 2008, 209–217.
- 10 Један примерак Филипа I из оставе од 270 сестерција из средине III века налази се у Народном музеју у Врању, в. Митровић 2008: 214, 215 – карта 1.
- 11 Две оставе римског новца нађене су на локалитету „Црквиште“ у атару села Самољица. Једна је садржала 150 денара и антонинијана, а друга 250 сестерција ковнице Виминацијум. Обе су распродате, а један бронзани примерак Филипа I поклоњен је Музеју у Врању, в. Митровић 2008: 214, 215 – карта 1.
- 12 Остава од 4 кг римског бронзаног новца Виминацијума и Дакије са локалитета „Бујић“ у селу Спанчевац продата је неком колекционару, в. Митровић 2008: 214, 215 – карта 1.
- 13 Њихово уже одређиште није забележено. Једна садржи 19 сестерција ковнице Виминацијум и три Дакије, а датум похрањивања одређује Волусијанова виминацијумска бронза из тринаесте године, в. Борић-Брешковић 1988: 89–101; Borić-Brešković and Stamenković 2008: 162, n. 8. Друга се састоји од једног денара и 45 антонинијана од Макрина до Клаудија II и једини је познати монетарни налаз са територије Србије, чије се време скривања везује за период Клаудијеве владавине и битке код Наиса из 269. године, в. Borić-Brešković and Stamenković 2011, 257-280.

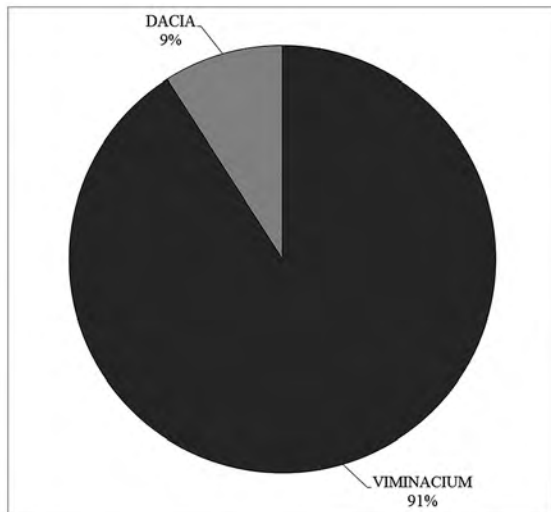
Цар и царска породица	Ковнице		Σ
	Виминацијум	Провинција Дакија	
Гордијан III	13		13
Филип I	35	2	37
Филип II	1		1
Трајан Деције	19	3	22
Етрусцила	4		4
Хереније Етруск	2	1	3
Хостилијан	13		13
Требонијан Гал	19	1	20
Волусијан	10	2	12
Емилијан	1	3	4
Галијен	2		2
Неодређен	1		1
Σ	120	12	132
%	91%	9%	100%

Табела 1 – Садржај оставе према владарима и ковницама
Table 1 – Content of the find according to rulers and mints

Графикон 1 – Састав оставе према владарима и ковницама
Graph 1 – Composition of the find according to rulers and mints

Процентуална заступљеност ковања колоније Виминацијум (91%) и провинције Дакије (9%) показује значајно мање присуство Дакије, што је редовна појава и у примеру осталих налаза који потичу са простора српског Подунавља и његовог залеђа (графикон 2).¹⁴

Графикон 2 – Проценти новца Виминацијума и провинције Дакије у остави
Graph 2 – The percentages of Viminacium and „PROVINCIA DACIA“ coins in the hoard

Новац из оставе није најбоље очуван тако да натписи и године издања нису увек довољно читки, а за неке примерке време ковања није ни било могуће прецизније одредити. Анализа 120 виминацијумских примерака показује да су са изузетком Отацилије Севере, Валеријана и Маринијане у налазу присутни сви остали владари и чланови владарских породица за које је виминацијумска ковница ковала. Најстарији је новац Гордијана III (кат. 1) из прве - друге године локалне ере (239-241), а емисије из доба његове владавине (13) и владавине Филипа I (Филип I - 13 и Филип II - 1) јављају се у готово једнаком броју, док је најзаступљеније доба Трајана Деција и породице (38). Знатно је присуство Требонијана Гала (19) и Волусијана (10), док су издања Емилијана (1) и Галијена (2) малобројна. Код два Филипова нечитка сестерција године ковања се не могу одредити (кат. 47-48), док је код једног препознатљива само ковница, али не и

14 Борић-Брешковић и Петровић 2012, 136-137 и нап. 6-8 (са литературом). За већу процентуалну заступљеност новца колоније Виминацијум у односу на новац провинције Дакије у оставама из Горње Мезије – Бошњане (96,73% : 3,27%), Брежане (91,31% : 8,69%), Norreum Margi (90,91% : 9,09%) и Врање (84,22% : 15,78%), в. и Găzdac and Alföldy- Găzdac 2008, 659. За однос ових ковница у остави, која је случајно нађена на локалитету „Изворе“ код Косовске Митровице, в. Стаменковић и Самарџић 2013, 165, 166 - графикон I (92,86% Виминацијум и 7,14% Дакија). За дистрибуцију ова два ковања на основу налаза са археолошких локалитета и изолованих налаза из војних логора и урбаних центара у областима око доњег Дунава, затим у Панонији и у Дакији, в. Găzdac-Alföldy and Găzdac 2005, 651-661; Găzdac and Alföldy-Găzdac 2008, 135-171; О циркулацији новца Дакије, в. Savagna 2012, 107-116.

владар, те је на основу стилских параметара вероватно реч о некој каснијој серији, која би могла се датова од XI до XIII године (249-242). У ковању провинције Дакије (12) јавља се само новац Филипа I (2), Трајана Деција (3) и његовог старијег сина Етруска (1), Требонијана Гала (1) и у подједнаком броју Волусијана (3) и Емилијана (3).

Година локалне ере	Виминацијум	Број ком.	Година локалне ере	Провинција Дакија	Број ком.	Σ
I /II ? (239-241)	1 Гордијан III	1				1
II (240-241)	1 „	1				1
III (241-242)	3 „	3				3
II/III (240-242)	2 „	2				2
IV (242-243)	4 „	4				4
III/IV (241-243)	2 „	2				2
V (243/244)	11 Филип I	11				11
VI (244-245)	6 „	6				6
VII (245-246)	3 „	3				3
VIII (246-247)	8 „	8	I (246-247)	1 Филип I	1	9
VIII (247-248)	5 „	5	II (247-248)			5
an. (?)	2 „	2				2
VIII/VIII (246-248)	1 Filip II (an. III = an. VIII/VIII)	1				1
X (248-249)	Ковница није ковала	x	III (248-249)	1 Филип I 1 Трајан Деције	2	2
XI (249/250)	13 Трајан Деције 2 Етрусила	15	IV (249-250)	1 Трајан Деције	1	16
XII (250-251)	6 Трајан Деције 2 Етрусила 2 Етруск 11 Хостилијан 5 Гал 2 Волусијан	28	V (250-251)	1 Трајан Деције 1 Етруск 1 Гал 2 Волусијан	5	33
XIII (251-252)	2 Хостилијан 6 Гал 8 Волусијан	16	VI (251-252)			16
XI-XIII (249-252)	1 неодређен	1				1
XIV (252-253)	5 Гал 1 Гал (an. XVI= XIV) 1 Емилијан	7	VII (252-253)			7
XII/XIV (250-253)	1 Гал	1				1
XIII/XIV (251-253)	1 Гал	1				1
XV (253-254)	Ковница није ковала	x	VIII (253-254)	3 Емилијан	3	3
XVI (254-255)	2 Галијен	2	VIII (254-255)			
Σ	120	120		12		132

Табела 2 – Састав оставе према ковницама, владарима и годинама ковања
Table 2 – Composition of the find according to mints, rulers and minting years

Највећу концентрацију емисија виминацијумске ковнице бележимо током 250. и 251. године (28) са ковањима Трајана Деција (6), Етрусциле (2), Етруска (2), Хостилијана (11), Гала (5) и Волусијана (2), односно све емисије су датоване дванаестом годином локалне ере, која одговара времену када је ковница била изразито активна. Забележено је такође значајно учешће тринаесте године (251-252) – 16 (2 Хостилијан, 6 Гал, 8 Волусијан), као и и једанаесте (249/250) – 15 (13 Трајан Деције, 2 Етрусцила), а затим и веће учешће пете (243/244) – 11 примерака (Филип I) и четрнаесте године (252-253) – 7 примерака (6 Гал, 1 Емилијан).¹⁵

Хостилијанов новац из дванаесте године (кат. 85) показује и једну контроверзност у вези са титулатуром, приказујући Хостилијана са титулом августа за разлику од осталих ковања дванаесте и тринаесте године на којима има ознаке цезаријата. Новија истраживања потврдила су у свему хронолошку тачност података виминацијумског новца.¹⁶

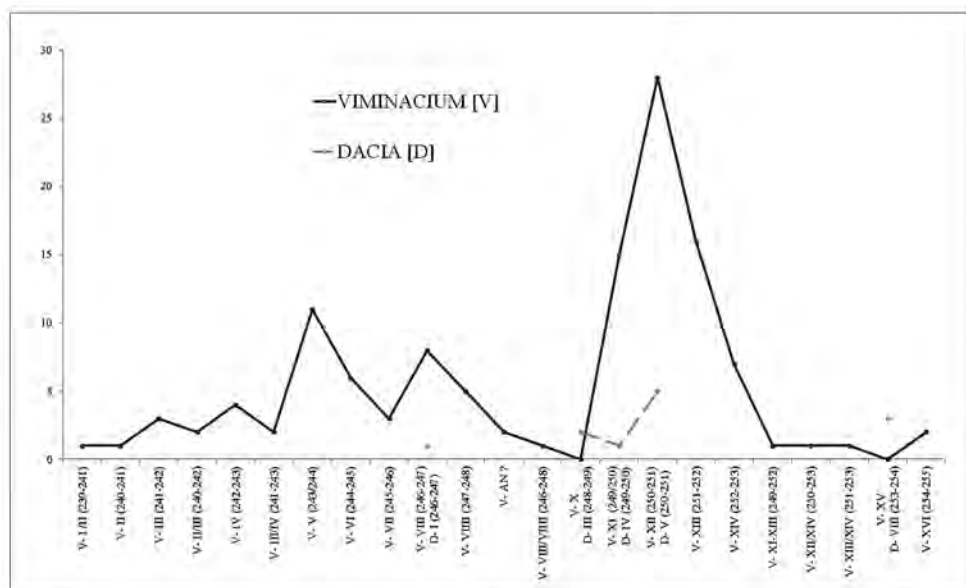
Ковања провинције Дакије припадају првој (1), трећој (2), четвртој (1), петој (5) и осмој години (3), које се датују у 246/247, 248/249, 249/250, 250/251. и 253/254. годину локалне ере Дакије, са највећом фреквенцијом у петој (1 Трајан Деција, 1 Етруска, 1 Гал, 2 Волусијан) и осмој години, чију хронолошку ознаку носе сва три Емилијанова новца.¹⁷ Иако тачан датум почетка локалних ера ових ковница није и даље прецизно утврђен,¹⁸ врло продуктивна дакијска пета година кореспондира изразито фреквентној виминацијумској дванаестој години, а осма виминацијумској петнаестој, када ковница у Виминацијуму није радила. (табела 2, графикон 3)

15 За активност ковнице на основу Збирке Душанић, в. Борић-Брешковић 1976, 16 (табела).

16 Dušanić 2010, 939, n. 13; Васић 2012a, 31-38; Vasić 2012b, 31-38.

17 За продукцију Дакије на основу већег броја обрађених музејских и приватних збирки, в. Martin 1992, 20 (табела); на основу Збирке Душанић, в. Црнобрња 1993, 14-15. За индекс раста ковања провинције Дакије и Виминацијума, који достиже високе вредности у Панонији и Дакији у периоду 250-251, а потом је у опадању, в. Gázdac and Alföldy- Gázdac 2008, 142-143.

18 На основу различитих и често контроверзних аргумената почетак локалне ере у Виминацијуму смешта се у период од јула 239. до новембра 240. године. Иако је питање комплексно и није решено на задовољавајући начин, већи број истраживача се опредељује за другу половину 239 (октобар или новембар). За преглед различитих датовања, в. Kos 1992, 305, n. 58, који, прихватајући Екелову и Кубичекову тезу, почетак локалне године везује за почетак јулијанске године – 1. јануар 240; М. Васић прихвата јесен, највероватније октобар како су то већ претпоставили Б. Пик и Сл. Душанић, в. Pick 1898, 25; Dušanić 2010, 939-940; Васић 2010a, 26. О почетку локалне дакијске ере мишљења такође нису усаглашена, али преовлађује гледиште, које њен почетак датује у јул/август 246. године, в. Pick 1899, 4; Martin 1992, 21; Црнобрња 1993, 16-17; Savagna 2012, 78-80 (август, друга половина).

Графикон 3 – Фреквенција новца према годинама ковања Виминацијума и провинције Дакије

Graph 3 – Frequency of coins according to the minting years of Viminacium and Provincia Dacia

Међу виминацијумским новцем налази се један сестерциј Филипа II (кат. 49), који уместо VIII или VIII у исечку има ознаку III године, за коју је Б. Пик раније установио да представља грешку резача калупа.¹⁹ Истом врстом омашке овај аутор тумачи појаву новца Требонијана Гала с ознаком XVI године (кат. 104), који датује у XIV годину.²⁰ На аверсу једног Децијевог комада уместо оригиналне графије, латинског „R“ у TRAIANVS јавља се његов грчки еквивалент „P“ (кат. 65). У неколико случајева забележена су и мања одступања од стандардног облика натписа на реверсу P(rovincia) M(oesia) S(uperior) COL(onia) VIM(inacium). Тако је скраћена форма назива колоније VIM гравирана као VM (Трајан Деције - кат. 64), VI и VII (Требонијан Гал - кат. 102, 103).

На наличју новца ове ковнице преовлађујућа је представа Мезије која стоји спуштених руку између бика и лава, симбола легија стационираних у Виминацијуму и Сингидунуму (VII Claudia и IV Flavia) (тип A). Представе изведене из основног типа забележене су у три маха. На сестерцију Филипа I из пете године Мезија у свакој руци држи вексилум с натписом VII и III (тип B, кат. 14), затим је на сестерцију Трајана Деција из дванаесте године приказана са гранчицом у

19 Pick 1898, 26, 38 кат. 95 нап..., 42 кат. 114. Још један примерак Филипа II са ознаком III године нађен је у Бановом Пољу у Мачви, в. Борић-Брешковић и Петровић 2013, 138 и 145, кат. 42.

20 Pick 1898, [169], n. 1 „Wie in der Einleitung gezeigt wurde (p. 26), ist XVI nur Stempelfehler für XIV.“

десној и рогом изобиља на којем је Викторија у левој руци (тип С, кат. 68),²¹ док су њени атрибути на Хостилијановом новцу из исте године гранчица у десној и глоб у левој руци (тип D, кат. 84).²²

У ковању провинције Дакије јављају се три основна реверсна типа и једна варијанта (E-G и G1), које прати натпис PROVINCIA DACIA. Приказују персонификацију провинције Дакије с фригијском капом на глави између орла с венцем у кљуну и лава, док остали елементи представе варирају. На једном примерку Филипа I Дакија држи повијен мач (*falx/sica dacica*) у десној и вексилум с натписом DF (*Dacia felix*) у левој руци – тип E (кат. 121). На новцу Филипа I (кат. 122), Трајана Деција (кат. 123) и Волусијана (кат. 128) основна представа Дакије је иста, али су уместо једне приказане две заставе и на њима су бројеви легија стационирани у тој провинцији. У левој руци Дакије је вексилум са ознаком XIII (legio XIII Gemina), а у пољу лево, други вексилум с бројем V (legio V Macedonica) – тип F. Најчесталији је тип Дакије с атрибутима Пакс, која у десној руци држи маслинову гранчицу, у левој скиптар (тип G), каткад скиптар и венац (G1)²³. Тип са представом Дакија/Пакс налази се на новцу Трајана Деција (кат. 124-125), Херенија Етруска (кат. 126), Требонијана Гала (G1, кат. 127), Волусијана (G1, кат. 129) и Емилијана (G1, кат. 130). Код преостала два Емилијанова примерка атрибути персонификације нису јасни (кат. 131-132).

Најмлађа ковања у остави, два Галијенова сестерција, оба из XVI виминацијумске године (кат. 118-119), одређују 254/255. као *terminus a quo* за њено скривање. Овако дат оквир проширен је у односу на хоризонт остава из 254. године са простора данашње Србије, које као најмлађе примерке садрже хронолошки готово истовремене серије.²⁴ Реч је о десет остава, које су нађене у Београду,²⁵ Смедереву,²⁶ Влајића Брду I у Смедеревској Паланци,²⁷ Горњем

21 У оквиру AN XII (окт. 250 – окт. 251) М. Васић овај тип, а у комбинацији с аверсном легендом Imp S M Q Traianus Decius aug приписује другој емисији, офидина I, в. Васић 2010а, 32.

22 М. Васић ово Хостилијаново ковање у оквиру AN XII одређује као трећу емисију, офидина IV, в. Васић 2010а, 34.

23 Ову варијанту типа с Пакс уочио је у ковању Гала, Волусијана, Емилијана и Валеријана Martin 1992, 100-104, типови 5.52.1, 5.54.1, 5.56.2, 5.57.1, 6.52.1, 6.54.1, 7.52.1, 7.55.1, 7.56.1, 7.58.1, а прихватили су Црнобрња 1993, 32 (тип D) и Savagna 2012, 149 (тип D3).

24 За карту остава похрањених 252/253. и 254. године, в. Borić-Brešković and Stamenković 2008, 165.

25 На основу археолошких и нумизматичких налаза из Београда у хоризонт остава из 254. године уврштена је и велика Београдска остава денара и антонинијана, в. Црнобрња 2005, 117 (122), 119 (123-124). Она је раније била придружена хоризонту остава из 252/253, јер је 253. година била претпостављена година њеног закопавања, в. Кондић 1969 (публ.); Кондић 1972, 26. За преглед гледишта и дискусију, в. Borić-Brešković and Stamenković 2008, 162-164 and n. 27-31.

26 Смедерево, в. Петровић 1931, 32-77 (публ.); Васић 1967: 71; Васић 1972: 58-60, 63-65; Арсенијевић 1997, 44-45; Арсенијевић 2002; Арсенијевић 2004, 228. За трг. закопавања који дају Маринијанини и Галијенови примерци 3. виминацијумске емисије из 254, в. Borić-Brešković and Stamenković 2008, 160 n. 14, са литературом.

27 Влајића Брдо у Смедеревској Паланци, в. Арсенијевић 1997, 43-108 (публ.); Арсенијевић 2002; Арсенијевић 2004, 228; Borić-Brešković and Stamenković 2008, 160 n. 15.

Штипљу код Јагодине,²⁸ Супској I код Ђуприје,²⁹ Сикирици II код Параћина,³⁰ Јабланица под Јастрепцем,³¹ Парцанима у окружењу Крушевца,³² Дворској код Крупња,³³ као и на једном налазишту непознате уже локације.³⁴ Састоје се готово искључиво од денара и антонинијана или само антонинијана,³⁵ а са изузетком Дворске из рудничке области североисточне Далмације и оставе чије налазиште није познато, све су откривене у Горњој Мезији и похрањене дуж моравске долине, густо насељене пољопривредне регије. Њихов распоред, који следи трасу једне од најпрометнијих саобраћајница тога доба на Балкану до дубоко у унутрашњост провинције, несумњиво указује на неку непосредну опасност или у изворима незабележен непријатељски поход као могући повод скривања.³⁶

За исту 254. годину везује се и нови продор Гота који су, пустошећи Тракију, стигли до Солуна,³⁷ а велики број остава новца и места њихових налаза указују да су на готском путу ка Солуну или на повратку били захваћени не само западни делови Доње него и источни делови Горње Мезије.³⁸

Познато је да ковница у Виминацијуму у петнаестој години (253/254) није ковала локалну бронзу, а да је затворена шеснаесте године, односно у неком тренутку до октобра 255.³⁹ Управо шеснаесте године емитована су оба најмлађа примерка у остави и због тога се она издваја од хомогеног хоризонта остава из 254. године. Најранији, међутим, хипотетички датум када у оставу из Бујковца више није долазио новац могао би бити везан за период од касне јесени/краја 254. године. Ову претпоставку поткрепљује хронологија неколико монетарних

28 Горње Штипље, в. Арсенијевић, Додић 2004: 235 и нап. 2; Borić-Brešković and Stamenković 2008, 160 n. 146.

29 Супска I, в. Арсенијевић 2002; Арсенијевић 2004: 228; Borić-Brešković and Stamenković 2008, 157-207 (публ.).

30 Налаз из Сикирици II није публикован у целини. Засновано на најмлађем Галијеновом примерку сврстава се у хоризонт остава 253/254. године, в. Арсенијевић 2002 (непубликована магистарска теза) и Арсенијевић 2004: 228. О томе в. и Borić-Brešković and Stamenković 2008, 160 n. 18 са литературом.

31 Јабланица, в. Васић 1967: 63-82 (публ.); Васић 1972: 58, 60, 63-65; Арсенијевић 1997: 44; Арсенијевић 2002; Арсенијевић 2004: 228. За део оставе - 26 антонинијана (првобитно је било 150) у Музеју у Крушевцу, који не нарушавају постављене хронолошке оквире, в. Рашковић 1995: 202. Трп. закопавања даје Галијенов комад (RIC 397), в. Borić-Brešković and Stamenković 2008, 160-161 n. 19 са литературом.

32 Парцане, в. Рашковић 2005, 202-203; Арсенијевић 2002; Арсенијевић 2004, 228; Borić-Brešković and Stamenković 2008, 161 n. 20.

33 За Дворску код Крупња, в. Марић 1956 180, бр. 11; Васић 1967 71 и нап. 42, 72; Васић 1972 58, 60, 62-65; Трп. похрањивања дају Валеријанови, Маринијанини и Галијенови антонинијани 3. виминацијумске емисије из 254, в. Borić-Brešković and Stamenković 2008, 161 n. 22.

34 Непознато налазиште 1 - 32 антонинијана из неке оставе са територије Србије, а трп. прикупљеном делу налаза даје Галијенов примерак из 254, в. Borić-Brešković and Stamenković 2008, 161 n. 22.

35 Остава Влајића Брдо поред 1156 денара и антонинијана садржи 136 бронзи Виминацијума и Дакије, а Горње Штипље две виминацијумске бронзе.

36 За разлоге који су могли утицати на закопавање остава хоризонта 254. године, међу којима се посебно указује на опасност од сарматског племена Јазига, в. Borić-Brešković and Stamenković 2008, 175-177.

37 Zosimus I, 28; САН XII, 147.

38 Gerov 1977, 140; Găzdac 2010, 84.

39 Борић-Брешковић 1976, 8-9. После 260. године број ковница које су ковале новац у бронзи нагло опада, в. Callu 1969, 14-15.

серија које непосредно претходе Галијеновим, а међу којима нема Валеријанових емисија, иако су обе ковнице ковале новац у бронзи и за овог владара.⁴⁰ Галијеновим издањима, наиме, претходи један Емилијанов сестерциј из виминацијумске четрнаесте (252-253), као и три примерка новца истог владара из осме године провинције Дакије (253-254), односно периода када ковница у Виминацијуму није радила. Продукцијом обе ковнице били су на тај начин обухваћени делови 253. године, покривајући период краткотрајне Емилијанове владавине, која се апроксимативно датује од краја јуна/почетак јула до октобра 253.⁴¹ Један од разлога за одсуство Валеријановог новца, поред и иначе сразмерно слабе појавности његове бронзе на територији Горње Мезије и нарочито малобројних емисија с ознаком провинције Дакије,⁴² можда је садржан у околности да је због интензивираних варварских провала овај владар био принуђен да крене у одбрану источних граница крајем 253, препустивши сину и савладару Галијену бригу о границама на Рајни и Дунаву.⁴³ Да је Галијен по доласку на власт боравио у Илирику због војних разлога поткрепљено је подацима о наставку деловања царске ковнице у Виминацијуму 253, чији је део премештен у Келн тек 257.⁴⁴

На данашњем степену истраживања, међутим, тешко је донети веродостојан суд о поузданијем термину закопавање налаза из Бујковца, лоцираног дубоко у унутрашњости Горње Мезије, осим околности да би се као *terminus a quo* могао прихватити период од касне јесени/краја 254. године, односно 255. година када колонијална ковница у Виминацијуму престаје са радом.

Међу претпоставкама о разлозима закопавања могуће је навести упаде спољашњих непријатеља, општу несигурност или друге унутрашње невоље, које су све заједно од средине III века и током наредних неколико деценија карактеристичне за области балканских провинција,⁴⁵ а које нису заобишле ни обе Мезије.⁴⁶ Остава нађена недалеко од Јужне Мораве, заједно са другим покретним материјалом из римског периода који одатле потиче, констатованим остацима римске агломерације, троговима насеља и римских утврђења у

40 За Валеријана је ковано у виминацијумској четрнаестој и шеснаестој, као и седмој, осмој и деветој години провинције Дакије.

41 Када је Емилијан од узурпатора постао легитиман владар владао је око три до четири месеца, апроксимативно од јула до октобра, в. Душанић 1961, 144; Dušanić 2003, 256; Vasić 2005, 37-38.

42 Издања провинције Дакије на простору Горње Мезије су уопште малобројна у поређењу с виминацијумским и после високе продукције пете године (250/251) у константном су опадању све до престанка њихових ковања 256. године.

43 Иако је и даље отворено питање хронологије Емилијановог убиства и Валеријановог проглашења за цара највероватније је да почетак Валеријанове владе пада у јесен 253. године (септембар – почетак октобра). Одмах по доласку на власт Галијена је прогласио за савладара, поверивши му бригу о рајнском и дунавском лимесу, в. САН XII, 169-170, 182; Christol 1975, 814-815.

44 Christol 1975, 814-815. За ковање антонинијана у Виминацијуму у време Валеријана и Галијена, као и околност да нису познате Емилијанове емисије из ове ковнице, в. Vasić 2005, 39, 47.

45 За монетарне налазе, који говоре томе у прилогу, в. Găzdac 2010, 84-87 и Tab. A2-5, map 9.

46 Да су од битке код Абрита и обе Мезије биле веома угрожене области царства, в. Mócsy 1974, 205.

ужем и ширем окружењу, употпуњује слику о овом делу провинције као економски важној регији. Бронзани комади с видљивим траговима циркулације као искључиви садржај налаза сведоче о значају учешћа „ситног“ новца у новчаном промету средином III века у јужним областима Горње Мезије. Представљају оптицајни новац, који је, иако без знатније вредности, био неопходан свим категоријама становништва ради обављања основних трговинских трансакција и задовољења елементарних животних потреба. Уједно, висока процентуална заступљеност ковања колоније Виминацијум у односу на провинцију Дакију још једна је потврда појаве констатоване и у примеру осталих налаза са простора српског Подунавља и његовог залеђа и доказ замашније продукције виминацијумске ковнице.

КАТАЛОГ / CATALOGUE

Референце/References:

Борић-Брешковић = Б. Борић-Брешковић, *Новац колоније Виминацијума у збирци Светозара Св. Душанића / Coins of Viminacium in the Collection of Svetozar St. Dušanić*, Beograd 1976.

Martin = F. Martin, *Kolonialprägungen aus Moesia Superior und Dacia*, Budapest 1992.

Pick = B. Pick, *Die antiken Münzen Nordgriechenlands. Band I. Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, Berlin 1899.

КОД / CODES

Бисте на аверсу / Obverse busts:

A – надесно, лоровов венац на глави, драпирана, у оклопу / r., laureate, draped and cuirassed

B – надесно, лоровов венац на глави, у оклопу / r., laureate, cuirassed

C – надесно, лоровов венац на глави, драперија на левом рамену / r., laureate, dr. on l. shoulder (cf. Pick 175, 176 „am Halse etwas Gewand“)

D – надесно, драпирана, у оклопу / r., draped and cuirassed

E – надесно, у оклопу / r., cuirassed

F – женска биста надесно, драпирана, дијадема на глави / female bust r., draped and diademed

Реверсни типови / Reverse types:

Виминацијум / Viminacium (A- D)

A Женска фигура (Мезија) стоји спреда, главом окренута налево, руке је раширила изнад бика с леве и лава с десне стране. / Female figure (Moesia) standing facing, head left, extending hands over a bull standing to her left and a lion on her right.

B Мезија стоји спреда, главом окренута налево између бика и лава; у свакој руци држи вексилум с натписом VII и III. / Moesia standing facing, head left, between bull and lion, holding vexillum in each hand; the left vexillum inscribed VII (= legio VII Claudia) and the right inscribed III (= legio IV Flavia).

C Мезија стоји спреда, главом окренута налево, између бика с леве и лава с десне стране; у подигнутој десној руци држи гранчицу, у левој рог изобиља на којем је Викторија која је овенчава венцем. / Moesia standing facing, head left, between bull and lion, holding branch in raised right hand and cornucopiae with Victoria in left hand.

D Мезија стоји спреда, главом окренута налево, између бика с леве и лава с десне стране; у подигнутој десној руци држи гранчицу, у левој глоб. / Moesia standing facing, head left, between bull and lion, holding branch in raised right hand and globe in left hand.

Провинција Дакија / Provincia Dacia (E- G, вар. / var. G1)

E Дакија са фригијском капом на глави стоји спреда, главом окренута налево, у десној руци држи повијени мач (*falx*), у левој вексилум с натписом DF (= Dacia felix); лево од ње је орао с венцем у кљуну, десно лав. / Dacia standing facing, head left, holding curved sword (*falx*) and vexillum inscribed DF (= Dacia felix), an eagle at feet to left, a lion walking left to right.

F Дакија с фригијском капом на глави стоји спреда, главом окренута налево, у десној руци држи повијен мач (*falx*), у левој вексилум с натписом XIII (= legio XIII Gemina). Лево од Дакије је други вексилум с бројем V (= legio V Macedonica) и орао главом окренут надесно с венцем у кљуну, десно је лав који корача налево. / Dacia with Phrygian cap standing facing, head left, holding curved sword (*falx*) in right hand and vexillum inscribed XIII in left hand (= legio XIII Gemina). To left of Dacia vexillum inscribed V (= legio V Macedonica) and eagle with head turned right, wreath in beak, to right lion advancing left.

G Дакија / Пакс стоји спреда, главом окренута налево између орла с венцем у кљуну и лава; у подигнутој десној руци држи гранчицу, у левој скиптар. / Dacia / Pax standing facing, head left, between eagle with wreath in beak and lion, holding branch in in raised right hand and scepter in left hand.

G1 Исти тип, али Дакија / Пакс у левој руци држи скиптар и венац. / The same type, but Dacia / Pax holding sceptre and wreath in left hand.

ВИМИНАЦИЈУМ / VIMINACIUM
ГОРДИЈАН III / GORDIAN III (13)

1	12.25	28 NE	[IMP CAE]S M ANT [GOR]DIANVS AVG Биста / Bust A	[P M S CO – L] VIM [AN I / AN II] Тип / Type A	AE 1 Pick 71, 76; cf. Борић- Брешковић 5 (T. ii-iii – an. I), 109 (T. vii)	239-241 AN I-II?	II-3460 00115
2	15.35	29 N	[IMP C]AES [M ANT GOR]DIANVS AVG Биста / Bust A	[P M S CO – L] VIM AN • • Тип / Type A	AE 1 Pick 76; cf. Борић- Брешковић 103 (T. vi)	240–241	II-3460 00114
3	18.02	30 N	IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN • • • • Тип / Type A	AE 1 Pick 79; cf. Борић- Брешковић 180 (T. xiv)	241–242	II-3460 00107
4	21.79	30 SW	IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN • • • [•] Тип / Type A	AE 1 Pick 79; cf. Борић- Брешковић 168 (T. xiii)	241-242	II-3460 00108
5	15.63	29 NE	IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN III Тип / Type A	AE 1 Pick 81; Бо- рић-Брешко- вић 225 (T. xxii)	241-242	II-3460 00109
6	15.61	29 SW	[IMP CAES M ANT] GORDIANVS AVG Биста / Bust A	[P M S] C – OL VIM [ ] Тип / Type A	AE 1 Pick 76; 79	240–242 An. II – III	II-3460 00113
7	15.39	29 NE	IMP CAES M AN[T GORDIANVS AVG] Биста / Bust B (види се спреда /seen from the front)	[P M S C]O – L VIM [ ] Тип / Type A	AE 1 Pick 76; 79	240–242 An. II – III	II-3460 00112
8	13.91	29 NE	[IMP] GORDIANVS PIVS[ ] Биста / Bust A	P M S C – OL [VIM] AN IIII Тип / Type A	AE 1 Pick 83	242-243	II-3460 00105
9	19.26	29 NE	[IMP GORDIA]NVS PIVS FEL AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN IIII Тип / Type A	AE 1 Pick 83	242–243	II-3460 00106

Бојана БОРИЋ-БРЕШКОВИЋ, Горан МИТРОВИЋ

10	20.4	30.45 NE	IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN III Тип / Type A	AE 1 Pick 83	242–243	II-3460 00081
11	17.81	29 NE	[IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG] Биста / Bust A	[P M] S C – OL VIM AN III Тип / Type A	AE 1 Pick 83	242–243	II-3460 00111
12	19.3	30 NE	IMP GORDIANVS [PIVS FEL AVG] Биста / Bust A	[P M] S C – OL VIM AN [ ] Тип / Type A	AE 1 Pick 81; 83	241–244 An. III- IV	II-3460 00104
13	16.93	29 SW	IMP GORD[ ] Биста / Bust A	P M S C – OL VIM [ ] Тип / Type A	AE 1 Pick 81; 83	241–244 An. III- IV	II-3460 00110

ФИЛИП I / PHILIPPUS I (35)

14	16.27	29 SW	[IMP IVL PHILIPPVS PIVS FEL] AVG P M Биста / Bust A	P M [S – C – O – L] VIM [AN V] Тип / Type B	AE 1 Pick 98; Бо- рић-Бреш- ковић 520 (Т. xliv)	243-244	II-3460 00116
15	17.04	28 NE	IMP M IVL PHIL[IPPVS] AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN V Тип / Type A	AE 1 Pick 100; cf. Борић- Брешковић 539 (Т. xlvii)	243-244	II-3460 00138
16	16.06	28 SW	IMP M IVL PHILIPPVS AVG Биста / Bust A	[P M S] C – OL VIM AN V Тип / Type A	AE 1 Pick 100; cf. Борић- Брешковић 548 (Т. xlvii)	243-244	II-3460 00125
17	17.29	29 N	[ ] Биста / Bust A	[ ] AN V (?) Тип / Type A	AE 1 Pick 100; cf. Борић- Брешковић 548 (Т. xlvii)	243-244	II-3460 00123
18	17.78	28 N	IMP M IVL PHILIPPVS AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN V Тип / Type A	AE 1 Pick 100; cf. Борић- Брешковић 560 (Т. xlvii)	243-244	II-3460 00131

ОСТАВА БРОНЗАНОГ НОВЦА ВИМИНАЦИЈУМА И ПРОВИНЦИЈЕ ДАКИЈЕ ИЗ СЕЛА ...

19	19.26	27 NE	IMP M IVL PHI[LIPPVS A] VG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN V Тип / Туре А	AE 1 Pick 100; cf. Борић- Брешковић 560 (T. xlvii)	243-244	II-3460 00134
20	16.17	28 NE	IMP M [IVL PHI][LIPP[V] S AVG Биста / Bust A	[P M S C – OL VIM] AN V Тип / Туре А	AE 1 Pick 100; cf. Борић- Брешковић 560 (T. xlvii)	243-244	II-3460 00140
21	16.63	27 SW	[IMP M I]VL PHILIP[V S AVG] Биста / Bust A	[ ] – OL VIM AN V Тип / Туре А	AE 1 Pick 100; cf. Борић- Брешковић 560 (T. xlvii)	243-244	II-3460 00143
22	17.34	26 SW	[IMP M IVL PHI][LIPP[V S AVG] Биста / Bust A	[ ] [AN V ?] Тип / Туре А	AE 1 Pick 100; cf. Борић- Брешковић 560 (T. xlvii)	243-244	II-3460 00148
23	16.41	28 NE	[IMP] M IVL PHILIPPVS [AVG] Биста / Bust A	[P M S C] – OL VIM AN V Тип / Туре А	AE 1 Pick 100; cf. Борић- Брешковић 570 (T. xlviii)	243-244	II 3460 00139
24	16.69	28 NE	IMP M IVL PHILIPPVS AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM [AN] V Тип / Туре А	AE 1 Pick 100; cf. Борић- Брешковић 570 (T. xlviii)	243-244	II-3460 00135
25	16.92	28 SW	IMP M IVL PHILIPPVS AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN VI Тип / Туре А	AE 1 Pick 102	244-245	II-3460 00127
26	15	27 SW	IMP M IVL PHILIPPVS AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN VI Тип / Туре А	AE 1 Pick 102	244-245	II-3460 00132
27	16.62	29 NE	IMP M IVL PHILIPPVS AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN VI Тип / Туре А	AE 1 Pick 102	244-245	II-3460 00136
28	16.86	30 S	[IM]P M IVL PHILIPPVS [AVG] Биста / Bust A	P M S C – [OL] VIM AN VI Тип / Туре А	AE 1 Pick 102	244-245	II-3460 00141

Бојана БОРИЋ-БРЕШКОВИЋ, Горан МИТРОВИЋ

29	15.73	29 S	IMP M IVL PHILIPPVS AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN VI Тип / Type A	AE 1 Pick 102	244-245	II-3460 00147
30	16.73	29 NE	[IMP M IVL] PHILIPPVS AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN VI Тип / Type A	AE 1 Pick 102	244-245	II-3460 00121
31	22.31	29 NE	IMP M IVL PHILIPPVS AV[G] Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN VII Тип / Type A	AE 1 Pick 103	245-246	II-3460 00130
32	14.58	28 NE	IMP M IVL [PHILIPPVS] AVG Биста / Bust A	[P M]S C – OL VIM AN VII Тип / Type A	AE 1 Pick 103	245-246	II-3460 00118
33	16.34	28 NE	IMP M IVL P[HIIPVVS] AVG Биста / Bust A	[P M] S C – OL VIM [A] N VII (?) Тип / Type A	AE 1 Pick 103	245-246	II-3460 00128
34	13.49	27 SW	[ ] AVG Биста / Bust A	[P M S] C – OL VIM AN VIII Тип / Type A	AE 1 Pick 104	246-247	II-3460 00122
35	14.46	29 SW	IMP M [IVL PHILIPP]VS AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM [A] N VIII Тип / Type A	AE 1 Pick 104	246-247	II-3460 00129
36	15.6	27 SW	IMP M IVL PHILIPP[VS AVG] Биста / Bust A	[P] M S C – OL VIM AN VIII Тип / Type A	AE 1 Pick 104	246-247	II-3460 00149
37	16.97	28 N	[IMP M IVL] PHILIPPVS] AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN VIII Тип / Type A	AE 1 Pick 104	246-247	II-3460 00144
38	13.92	26 N	IMP [ ] Биста / Bust A	P M S C – OL VIM [AN] VIII Тип / Type A	AE 1 Pick 104	246-247	II-3460 00146
39	16.21	29 SW	IMP M IVL PHILIPPVS AVG Биста / Bust A	[P M] S C – OL VIM [AN VIII ?] Тип / Type A	AE 1 Pick 104 an VIII?	246-247	II-3460 00119
40	15.31	29 SW	IMP M IVL PHILIPPVS AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN VIII Тип / Type A	AE 1 Pick 104	246-247	II-3460 00120
41	16.69	27 S	IMP M IVL PH [ILIPPVS] [AVG] Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN [VIII?] Тип / Type A	AE 1 Pick 104	246-247	II-3460 00142

ОСТАВА БРОНЗАНОГ НОВЦА ВИМИНАЦИЈУМА И ПРОВИНЦИЈЕ ДАКИЈЕ ИЗ СЕЛА ...

42	16.1	29 S	IMP M IVL PHILIPPVS AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN VIII Тип / Type A	AE 1 Pick 105	247-248	II-3460 00117
43	14.77	27 NE	IMP M IVL PHILIPPVS AVG Биста / Bust A	[P M S] C – OL VIM AN VIII Тип / Type A	AE 1 Pick 105	247-248	II-3460 00145
44	13.86	29 NE	IMP M IVL PHILIPPVS AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN VIII Тип / Type A	AE 1 Pick 105	247-248	II-3460 00124
45	18.26	29 NE	IMP M IVL PHILIPPVS AV[G] Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN VIII Тип / Type A	AE 1 Pick 105	247-248	II-3460 00126
46	10.53	27 SW	[ ] AVG Биста / Bust A	P M S [C] – OL VIM [A] N VIII[ ]? Тип / Type A	AE 1 Pick 104, 105	246–248 An. VIII- VIII	II-3460 00150
47	14.37	28 NE	[ ] Биста / Bust A	[ ] Тип / Type A	AE 1 Pick ?	?	II-3460 00088
48	11.5	27 N	[ ] Биста / Bust A	[ ] L V [ ] AN V [ ]? Тип / Type A	AE 1 Pick ?	?	II-3460 00092

ФИЛИП II / PHILIPPUS II (1)

49	15.64	28 NE	IMP M IVL [ ] AVG Биста / Bust D	P M S C – OL [ ] AN IIII (sic!) Тип / Type A	AE 1 Pick 114, Abwh.: Die Zahl IIII ist Stempelfehler statt VIII oder VIII (vgl. Einleitung S. 26 und die Be- merkung zu 95)	246-248 (?)	II-3460 00151
----	-------	----------	-------------------------------------	--	--	----------------	------------------

ТРАЈАН ДЕЦИЈЕ / TRAJAN DECIUS (19)

50	11.28	27 SW	IMP [CAES C M]ES Q DECIVS P F AV[G] Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN XI Тип / Type A	AE 1 Pick 124	249-250	II-3460 00157
51	14.04	26 N	IMP CAES C MES Q DE[CIVS] P F [A]VG Биста / Bust A.	P M S C – OL VIM AN XI Тип / Type A	AE 1 Pick 124	249-250	II-3460 00162

52	11.33	27 S	IMP [TRAIAN]NVS DECIVS AVG Биста / Bust A	[ ] VIM [AN] XI Тип / Туре А	AE 1 Pick 125	249-250	II-3460 00155
53	14.82	28 SW	[IMP] TRAIANVS DECIVS AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN XI Тип / Туре А	AE 1 Pick 125	249-250	II-3460 00156
54	14.49	28 N	IMP TRAIANVS DECIVS AVG Биста / Bust A	P M S C – [OL V]IM AN XI Тип / Туре А	AE 1 Pick 12	249-250	II-3460 00160
55	15.86	27 NE	IMP TRAIANVS DECIVS AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN XI Тип / Туре А	AE 1 Pick 125	249-250	II-3460 00161
56	14.55	24 S	[IM]P TRAIANVS DECIVS AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN XI Тип / Туре А	AE 1 Pick 125	249-250	II-3460 00166
57	13.09	26 S	IMP TRAIANVS [DECIVS AVG] Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN XI Тип / Туре А	AE 1 Pick 125	249-250	II-3460 00167
58	11.39	26 SW	IMP [TR]AIANVS D[ECIV] S AVG Биста / Bust A.	[P M] S C – OL VIM AN XI Тип / Туре А	AE 1 Pick 125	249-249– 250	II-3460 00171
59	12.34	26 SE	[IMP TRAIANVS D]ECIVS AVG Биста / Bust A	[P M] S C – OL VIM AN XI Тип / Туре А	AE 1 Pick 125	249-250	II-3460 00172
60	14.36	28 N	IMP [TRAIANVS DECIV] S AVG Биста / Bust A	[P] M S C – OL VIM AN XI Тип / Туре А	AE 1 Pick 125	249-250	II-3460 00159
61	13	28 NE	IMP TRAIANVS DECIVS AV[G] Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN XI Тип / Туре А	AE 1 Pick 125	249-250	II-3460 00152
62	10.3	26 N	IMP TRAIANVS DECIVS [AVG] Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN XI Тип / Туре А	AE 1 Pick 125	249-250	II-3460 00165
63	13.27	26 NE	IMP TRAIANVS DECIVS AVG Биста / Bust B	P M S C – OL VIM AN XII Тип / Туре А	AE 1 Pick 127 Abwh.	250-251	II-3460 00163
64	11.62	25 SW	IMP TRAIANVS DECIVS AV Биста / Bust B	P M S C – OL VM (sic!) AN XII Тип / Туре А	AE 1 cf. Pick 127 Abwh., but var.; Борић- Брешковић, 1161.	250-251	II-3460 00164

ОСТАВА БРОНЗАНОГ НОВЦА ВИМИНАЦИЈУМА И ПРОВИНЦИЈЕ ДАКИЈЕ ИЗ СЕЛА ...

65	10.71	24 NW	[IMP] C M Q TP [sic!] AIA[NVS DECIVS AV] Биста / Bust B	[P M S COL VIM] [AN] XII Тип / Туре А	AE 1 cf. Pick 128 var.; Борић- Брешковић 1192 (T. lxxx- vii)= obv. Geek let- ter „P“ instead of latin equiv- alent „R“ in TRAIANVS	250-251	II-3460 00169
66	12.09	26 NW	[IMP] C M Q TRAIANVS DE[CIVS AV] Биста / Bust A / B	P M S C – OL VIM [A] N XII Тип / Туре А	AE 1 Pick 128	250-251	II-3460 00170
67	10.71	25 NE	[IMP] C M Q T[RAI]ANVS D[ECIVS AVG] Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN XII Тип / Туре А	AE 1 Pick 128	250-251	II-3460 00095
68	14.08	25 SW	IMP C M Q TRAIANVS DE[CIVS] AV Биста / Bust B (види се спреда /seen from the front)	P M S - C – OL VIM AN XII Тип / Туре С	AE 1 cf. Pick 131 var. (Füllhorn ohne Victo- ria); cf. Борић- Брешковић, 1210 (T. lxxx- vii) var. (obv. AV instead of AVG and bust seen from the front); for rev. cf. Martin 3.17.1	250-251	II-3460 00158

ЕТРУСЦИЛА / ETRUSCILLA (4)

69	13.26	27 N	HER ETRVSCILLA AVG Биста / Bust F	P M S C – OL VIM AN XI Тип / Туре А	AE 1 Pick 136	249-250	II-3460 00178
70	13.33	26 N	[HER] ETRVSCIL[LA AVG] Биста / Bust F	P M S C – OL VIM AN XI Тип / Туре А	AE 1 Pick 136	249-250	II-3460 00179
71	11.56	25 S	HER ETRVSCILLA [AVG] Биста / Bust F	P M S C – OL VIM AN XII Тип / Туре А	AE 1 Pick 137	250-251	II-3460 00176
72	11	25 S	[HE]R ETRVSCILLA AVG Биста / Bust F	P M S C – OL VIM AN XII Тип / Туре А	AE 1 Pick 137	250-251	II-3460 00180

ХЕРЕНИЈЕ ЕТРУСК / HERENNIUS ETRUSCUS (2)

73	13.92	27 E	Q HER ETR MES DECIVS NOB Биста / Bust E	P M S C – OL VIM AN XII Тип / Type A	AE 1 cf. Pick 141 var.; Борић- Брешковић, 1264 (Т. xc)	250–251	II-3460 00173
74	10.65	28 SE	Q HER ETR MES DECIVS NOB Биста / Bust E	[P M] S C – OL VIM AN XII Тип / Type A	AE 1 cf. Pick 141 var.; Борић- Брешковић, 1264 (Т. xc)	250–251	II-3460 00174

ХОСТИЛИЈАН / HOSTILIAN (13)

75	12.77	26 SW	[C] VAI HOST M [ ] E Биста / Bust D	P M S C – OL VIM AN XII Тип / Type A	AE 1 cf. Pick 148 Abwh.; Борић- Брешковић, 1296 (Т. xcii)	250–251	II-3460 00175
76	8.72	25 N	C VAI HOST M QVINTVS CA[E] Биста / Bust D	P M S C – OL VIM AN XII Тип / Type A	AE 1 cf. Pick 148 Abwh.; Борић- Брешковић, 1296 (Т. xcii)	250–251	II-3460 00184
77	11.64	24 SW	[C VAI] HOST M QVI[ ] S CAE Биста / Bust D	P M S C – OL [VIM] AN XII Тип / Type A	AE 1 cf. Pick 148 Abwh.; Борић- Брешковић, 1296 (Т. xcii)	250–251	II-3460 00188
78	13.48	25 SW	C VAL HOST M QVINTVS Биста / Bust D / E (?)	P M S C – OL VIM AN XII Тип / Type A	AE 1 Pick 148*; Борић- Брешковић, 1304 (Т. xcvi)	250–251	II-3460 00190
79	11.74	25 S	[ ] HOST M Q[ ] T[ ] Биста / Bust D	P M S C – OL VIM AN XII Тип / Type A	AE 1 cf. Pick 148; cf. Борић- Брешковић 1345 (Т. xciii)	250–251	II-3460 00191

ОСТАВА БРОНЗАНОГ НОВЦА ВИМИНАЦИЈУМА И ПРОВИНЦИЈЕ ДАКИЈЕ ИЗ СЕЛА ...

80	11.8	28 SE	C VAI ROST M QIHTVS CA Биста / Bust E	P M S C – OL VIM AN XII Тип / Туре А	AE 1 cf. Pick 148 Abwh..; Борић- Брешковић 1287 (Т. xciv)	250-251	II-3460 00181
81	10.34	25 S	C VAL HOST M QVINTVS [C]AE Биста / Bust D	P M S C – OL VIM AN XII Тип / Туре А	AE 1 cf. Pick 148; Борић- Брешковић 1315 (Т. xcv)	250-251	II-3460 00185
82	11.95	25 S	[ ]HTVS CAE Биста / Bust D	P M S C – OL VIM AN XII Тип / Туре А	AE 1 cf. Pick 148; cf. Борић- Брешковић 1315 (Т. xcv), 1321 (Т. xcvi)	250-251	II-3460 00192
83	11.65	24 N	[ ] Биста / Bust D	P M S C – [OL VIM] AN XII Тип / Туре А	AE 1 cf. Pick 148; cf. Борић- Брешковић 1315 (Т. xcvi), 1321 (Т. xcvi)	250-251	II-3460 00193
84	14.82	26 NE	C VAI HOST M QVINTVS C Биста / Bust D	P M S - [C] – OL VIM AN XII Тип / Туре D	AE 1 cf. Pick 150; Борић- Брешковић, 1366 (rev. Т. xcv)	250-251	II-3460 00182
85	11.48	24 S	[IMP C VAI H]OST M QVIN[TVS AV]G Биста / Bust A	[P M S] C – OL VIM AN XII Тип / Туре А	AE 1 Pick 155; Борић- Брешковић 1367 (Т. xcvi)	250-251	II-3460 00187
86	13.1	27 S	C VAI ROST M QVINTVS CAE Биста / Bust D	P M S C – OL VIM AN XIII Тип / Туре А	AE 1 Pick 158 var. Борић- Брешковић 1375 (Т. xcvi)	251-252	II-3460 00183
87	13.11	27 S	C VAI ROST M QVINTVS CAE Биста / Bust E	P M S C – OL VIM AN XIII Тип / Туре А	AE 1 cf. Pick 158 var.; Борић- Брешковић 1375 (Т. xcvi)	251-252	II-3460 00186

ТРЕБОНИЈАН ГАЛ / TREBONIANUS GALLUS (19)

88	11.26	26 NE	IMP C VIBIO TREBON GALLO AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN XII Тип / Туре А	AE 1 Pick 160; Борић- Брешковић 1401 (Т. хcvii)	250–251	II-3460 00194
89	9.54	24 N	IMP [ ]ON GALLO AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VI[M] AN XII Тип / Туре А	AE 1 Pick 160; Борић- Брешковић 1401 (Т. хcvii)	250–251	II-3460 00204
90	10.78	26 S	[ ] C VIBIO [ ] Биста / Bust A	P M S C – OL VIM [AN XII?] Тип / Туре А	AE 1 Pick 160; Борић- Брешковић 1401 (Т. хcvii)	250–251	II-3460 00094
91	10.53	25 NE	IMP C VI[ ]LO AVG Биста / Bust B	P M S C – OL VIM AN XII Тип / Туре А	AE 1 cf. Pick 160; Борић- Брешковић 1379 (Т. хcvii –obv. VIBIO); 1395 (Т. хcviii – obv.VIBEO)	250–251	II-3460 00097
92	10.79	25 S	[ ] C VIBIO [ ]LO AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN X[II] Тип / Туре А	AE 1 cf. Pick 160; cf. Борић- Брешковић 1401 (Т. хcvii)	250–251	II-3460 00098
93	12.77	26 N	IMP CAES C VIB TREB GALLVS AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN XIII Тип / Туре А	AE 1 Pick 163 Abwh.; Борић- Брешковић 1447 (Т. ci)	251–252	II-3460 00200
94	12.33	25 NW	IMP C C VIB TRIB GALLVS [AVG / AV?] Биста / Bust A	P M S C – OL VIM [AN] XII[ ] Тип / Туре А	AE 1 cf. Pick 164; Борић- Брешковић 1465 (Т. cii), 1462 (Т. cii)	251–252	II-3460 00205
95	10.18	26 SW	IMP C GALLVS P F [ ] Биста / Bust A	P M S C – OL V[IM] AN XIII Тип / Туре А	AE 1 cf. Pick 165; cf. Борић- Брешковић 1480 (Т. cii – obv.)	251-252	II-3460 00100

ОСТАВА БРОНЗАНОГ НОВЦА ВИМИНАЦИЈУМА И ПРОВИНЦИЈЕ ДАКИЈЕ ИЗ СЕЛА ...

96	8.97	25 NE	IMP C GALLVS P FELIX AVG Биста / Bust A	P M S C – COL VIM AN XIII Тип / Туре А	AE 1 Pick 165 Abwh.; Борић- Брешковић 1498 (T. ciii)	251–252	II-3460 00199
97	8.27	26 S	IMP C G[ALL]VS P [FE] LIX AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN XIII Тип / Туре А	AE 1 Pick 165	251–252	II-3460 00201
98	8.65	25 S	[ ] C GALLVS P FEL[ ] Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN XIII Тип / Туре А	AE 1 cf. Pick 165	251-252	II-3460 00099
99	9.79	25 NE	IMP C GALLVS [P] FELIX AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VI[M] AN XIV Тип / Туре А	AE 1 Pick 168; cf. Борић- Брешковић 1553 (T. cvii)	252-253	II-3460 00101
100	8.2	25 SE	IMP C GALLVS P FELIX AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN XIV Тип / Туре А	AE 1 Pick 168; cf. Борић- Брешковић 1553 (T. cvii)	252–253	II-3460 00195
101	9.75	25 N	IMP C GALLVS P FELIX AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN XIV Тип / Туре А	AE 1 Pick 168; Борић- Брешковић 1553 (T. cvii)	252–253	II-3460 00202
102	8.2	25 NE	IMP C GALLVS P FELIX AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VI (sic!) AN XIV Тип / Туре А	AE 1 cf. Pick 168; Борић- Брешковић 1542 (T. cvii – obv), 1543 (T. cvii – rev.)	252–253	II-3460 00203
103	8.67	24 S	IMP C GALLVS[ ] Биста / Bust A	P M S C – OL VII (sic!) AN X[V] (?) Тип / Туре А	AE 1, cf. Pick 165, 168; cf. Борић- Брешковић 1542 (T. cviii – obv.), 1553 (T. cvii – rev.)	250-253	II-3460 00085

Бојана БОРИЋ-БРЕШКОВИЋ, Горан МИТРОВИЋ

104	8.37	25 N	IMP C GALLVS P FELIX AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN XVI (sic!) Тип / Type A	AE 1 Pick [169], n. 1 - Die Zahl XVI ist nur Stempelfehler für XIV (vgl. Einleitung S. 26); Борић- Брешковић 1567 (T. cviii)	252-253 An. XIV	II-3460 00196
105	8.78	26 SW	[ ]LIX AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN X[ ] Тип / Type A	AE 1 Pick 165, 168	251-253 An. XIII, XIV (?)	II-3460 00096
106	7.42	23 N	[ ] Биста / Bust A	[P M] S C – OL VIM [ ] X[ ] Тип / Type A	AE 1 Pick ?	251-253 An. XII- XIV (?)	II-3460 00103

ВОЛУСИЈАН / VOLUSIANUS (10)

107	10.96	25.94 S	IMP C C VIB VOLVSIANVS AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN XII Тип / Type A	AE 1 Pick 172; Борић- Брешковић 1573 (T. cx)	250–251	II-3460 00207
108	9.72	26.78 SW	[IMP] C C VIB VOLVSIANVS A[VG] Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN XII Тип / Type A	AE 1 Pick 172; Борић- Брешковић 1573 (T. cx)	250-251	II-3460 00212
109	11.97	26 NW	IMP C C VIB [VOLVSIANVS AVG] Биста / Bust A	P M S C – [O]L VIM AN XIII Тип / Type A	AE 1 Pick 174; Борић- Брешковић 1596 (T. cxii)	251-252	II-3460 00089
110	10.74	26.88 N	[IMP CAE] C VIB VOLVSIANO AVG Биста / Bust C	P M S C – OL VIM AN XIII Тип / Type A	AE 1 Pick 175; Борић- Брешковић 1598 (T. cxii)	251–252	II-3460 00209
111	10.37	26.96 W	[IMP CAE] C VIB VOLVSIANO AVG Биста / Bust C	P M S C – OL VIM AN XIII Тип / Type A	AE 1 Pick 175; Борић- Брешковић 1598 (T. cxii)	251–252	II-3460 00214

ОСТАВА БРОНЗАНОГ НОВЦА ВИМИНАЦИЈУМА И ПРОВИНЦИЈЕ ДАКИЈЕ ИЗ СЕЛА ...

112	8.93	25.89 S	IMP CAE C VIB VOLVSIANO [AVG] Биста / Bust C	P M S C – OL VIM AN [XIII] Тип / Туре А	AE 1 Pick 175; Борић- Брешковић 1598 (Т. cxі)	251–252	II-3460 00213
113	12.88	26 S	IMP CAE C VOLVSIANO AVG Биста / Bust C	P M S C – OL VIM AN XIII Тип / Туре А	AE 1 cf. Pick 175 var. (obv. with- out VIB) Борић- Брешковић 1604 (Т. cxі)	251–252	II-3460 00211
114	11.04	26 N	[ ] AVG Биста / Bust A	P M S C – [OL VIM AN] XIII (?) Тип / Туре А	AE 1 cf. Pick 174, 175 Abwh.	251–252	II-3460 00093
115	11.08	27.05 N	IMP [C VO]LVSIANVS AVG Биста / Bust C	P M S C – OL V[IM] AN XII[I] Тип / Туре А	AE 1 Pick 176 (am Halse etwas Gewand)	251–252	II-3460 00210
116	9.36	27 N	IMP C VOLVSIANVS AVG Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN XIII Тип / Туре А	AE 1 Pick 176 Abwh.(mit Gewand); Борић- Брешковић 1621(Т. cxiii)	251-252	II-3460 00087

ЕМИЛИЈАН / AEMILIANUS (1)

117	7.06	27.63 N	[ ] P C [ ] MIL [ ] MILIANVS AV Биста / Bust A	P M S – COL VIM AN XIV Тип / Туре А	AE 1 Pick 179 Abwh.; Борић- Брешковић 1651 (Т. cxvi)	252–253	II-3460 00216
-----	------	------------	--	--	---	---------	------------------

GALIЈEN / GALLIENUS (2)

118	8.6	25 NE	[I]MP GALLIENVS P AVG Биста / Bust A	P M [S] C – OL VIM AN XVI Тип / Туре А	AE 1 Pick 193 Борић- Брешковић 1695 (Т. cxxi)	254-255	II-3460 00083
119	9.93	29 NE	[ ] C Биста / Bust A	P M S C – OL VIM AN XVI Тип / Туре А	AE 1 Pick 193 Борић- Брешковић 1695 (Т. cxxi)	254-255	II-3460 00090

NEODREĐEN / UNDETERMINED

120	14.72	30.74 NE	IMP [ ] Биста / Bust A	[P M S C] – OL VIM AN [XI-XIII ?] Тип / Type A	AE 1 Pick ?		II-3460 00086
-----	-------	-------------	---------------------------	--	----------------	--	------------------

ПРОВИНЦИЈА ДАКИЈА / PROVINCIA DACIA (12)

ФИЛИП I / PHILIPPUS I (2)

121	15.48	31 SW	IMP M IVL PHILIPPVS AVG Биста / Bust A	PROVINCIA DACIA AN • I • Тип / Type E	AE 1 Pick 1	246–247	II-3460 00133
122	14.78	27 SE	[IMP] M IVL PHILIPPVS A[VG] Биста / Bust A	[PROV]INC – IA DA[CIA] AN III Тип / Type F	AE 1 Pick 16	248-249	II-3460 00137

ТРАЈАН ДЕЦИЈЕ / TRAJAN DECIUS (3)

123	11.8	26 S	IMP TRAIANVS DECI[VS AVG] Биста / Bust A	PROV – [IN]C – IA D[ACIA] AN III Тип / Type F	AE 1 Pick 35	248–249	II-3460 00168
124	14.56	27 N	IMP TRAIANVS [DECIV] S AVG Биста / Bust A	[PROVINCIA D]ACIA AN IIII Тип / Type G Pax	AE 1 Pick 38	249-250	II-3460 00153
125	12.09	26	IMP C M Q TRAIANVS [DECIVS AVG] Биста / Bust A	[PROV]INC – IA DACIA AN V Тип / Type G Pax	AE 1 Pick 41	250-251	II-3460 00154

ХЕРЕНИЈЕ ЕТРУСК / HERENNIUS ETRUSCUS (1)

126	13.29	24 N	Q H ETR MES DE[C CAES] Биста / Bust D	PROV[IN] – CIA DACIA AN V Тип / Type G Pax	AE 1 Pick 46	250-251	II-3460 00189
-----	-------	---------	---	---	-----------------	---------	------------------

ТРЕБОНИЈАН ГАЛ / TREBONIANUS GALLUS (1)

127	8.7	24 NW	[IMP C VIBIO T]REBON GALLO AVG Биста / Bust A	PROVIN – CIA DAC[IA] [AN V] Тип / Type G1 Pax	AE 1 Pick 52; for rev. cf. Martin 5.54.1 (am l. Arm der Frau- enfestalt hängt ein Kranz)	15	II-3460 00198
-----	-----	----------	---	--	--	----	------------------

ВОЛУСИЈАН / VOLUSIANUS (2)

128	9.04	26.83 SE	IMP C C VIB VOLVSIANVS AVG Биста / Bust A	PROVI – N – CIA DACIA AN V Тип / Type F Бројеви легија нејасни / Numbers of legions not visible.	AE 1 Pick 53; for rev. cf. Martin 5.55.4	250–251	II-3460 00208
129	10.57	25 NW	[IMP] C C VIB VOLVSIANVS AVG Биста / Bust A	PROVIN – [CIA DA]CIA AN V Тип / Type G1	AE 1 Pick 54; for rev. cf. Martin 5.56.2 (am l. Arm der Frau- enfestalt hängt ein Kranz)	250–251	II-3460 00206

ЕМИЛИЈАН / AEMILIANUS (3)

130	9.4	26.77 NE	IMP C M AEMIL AEMILIANVS AVG Биста / Bust B	PROVIN – C – IA DACIA AN VIII Тип / Type G1.	AE 1 Pick 58 var. (obv. bust); for rev. cf. Martin 6.54.1 (am l. Arm der Frau- enfestalt hängt ein Kranz)	253–254	II-3460 00215
131	10.58	26 NE	[ ]ANVS [ ] Биста / Bust A	PROVI[NCIA] DACIA AN VIII Дакија стоји између орла и лава. Атрибути нејасни. / Dacia stand- ing between eagle and lion. Attributes not vis- ible.	AE 1 Pick 57, 58 var.; for rev. cf. Martin 6.53.3, 6.54.1	253-254	II-3460 00091
132	9.9	25 N	IMP C M AEMIL[ ] Биста / Bust A	PROV – [INCIA DACIA] AN VIII Дакија стоји између орла и лава. Атрибути нејасни. / Dacia stand- ing between eagle and lion. Attributes not vis- ible.	AE 1 Pick 57, 58 var.; for rev. cf. Martin 6.53.3, 6.54.1	253-254	II-3460 00102

ЛИТЕРАТУРА

Арсенијевић 1997

М. Арсенијевић, Остава римског новца са Влајића Брда из Смедеревске Паланке, *Нумизматичар* 20, 43-108.

Arsenijević 2002

М. Arsenijević, *Skupni nalazi rimskog novca II i III veka u Gornjoj Meziji kao arheološke potvrde varvarskih upada*, Магистарски рад, Филозофски факултет, Универзитет у Београду.

Arsenijević 2004

М. Арсенијевић, Периоди похрањивања остава римског новца током III века н. е. у Горњој Мезији, *Гласник Српској археолошкој друштва* 20, 225-234.

Арсенијевић и Додић 2004

М. Арсенијевић, С. Додић, Остава римског новца из Горњег Штипља код Јагодине, *Гласник Српској археолошкој друштва* 20, 235-250.

Борић-Брешковић 1976

Б. Борић-Брешковић, *Новац колоније Виминацијума у збирци Светозара Св. Душанића / Coins of Viminacium in the Collection of Svetozar St. Dušanić*, Београд .

Борић-Брешковић 1988

Б. Борић-Брешковић, Две оставе бакарног римског новца Виминацијума и Дакије, *Зборник Народној музеја* (Београд) 13-1, 89-101.

Борић-Брешковић и Петровић 2012

Б. Борић-Брешковић, С. Петровић, Налази бронзаног новца Виминацијума и провинције Дакије у Мачви, *Нумизматичар* 30, 135-154.

Borić-Brešković and Stamenković 2008

В. Borić-Brešković and S. Stamenković, Roman Antoniniani from the Village of Supska near Ćurpija (Supska I). *Нумизматичар* 26-27 (2003-2004), 157-208.

Борић-Брешковић и Стаменковић 2009

Б. Борић-Брешковић и С. Стаменковић, Остава римског новца из околине Врања, *Гласник Српској археолошкој друштва* 25, 257-280.

Булатовић 2007

А. Булатовић, *Врање. Културна историографија праисторијских локалитета у Врањској регији*, Археолошка грађа Србије III, Београд - Врање.

Васић 1967

М. Р. Васић, Остава из Јабланице (Купци), *Стиаринар* (н.с.) 18, 63-82.

Vasić 1972

М. R. Vasić, Ostave 247. i 254. godine u Narodnom muzeju u Beogradu, *Arheološki Vestnik* XXIII, 57-66.

Vasić 2005

M. Vasić, *Ostava denara i antoninijana iz Donjeg Crniljeva*, Beograd.

Васић 2010а

Импереријална и колонијална ковница у Виминацијуму: у време владавине Трајана Деција (249 – 251. године), Београд.

Vasić 2010b

Imperial and Colonial Mint in Viminacium: during the Reign of Trajan Decius (249-251 AD), Beograd.

Găzdac 2010

C. Găzdac, *Monetary circulation in Dacia and the provinces from the Middle and Lower Danube from Trajan to Constantine I : (AD 106-337)*, Cluj-Napoca, 2. ed., rev. and added.

Găzdac-Alföldy and Găzdac 2005

A. Găzdac-Alföldy and C. Găzdac, The role of coinage “Provincia Dacia” in the coin supply at the Lower Danube region (3rd c. AD), in: *Proceedings of the XIIIth International Numismatic Congress*, Madrid, Spain, September 2003, 651-661.

Găzdac and Alföldy-Găzdac 2008

C. Găzdac und A. Alföldy-Găzdac, The Management of a Monetary Crisis? The ‘P M S Col Vim’ and ‘Provincia Dacia’ Coinages in the Roman Monetary Policy of the 3rd Century AD, *Numismatische Zeitschrift* 116/117, 135-171.

Gerov 1977

B. Gerov, Die Einfälle der Nordvölker in den Ostbalkanraum im Lichte der Münzschatzfunde. I. Das II u. III Jahrhundert (101 - 284), in: *ANRW II/6*, 110-181.

Душанић 1961

C. Душанић, Новац колоније Виминацијум и датуми из римске историје средине III века, *Сџаринар* (н.с.) 12, 141-153.

Dušanić 2003

S. Dušanić, Asinius Maximus in AD 253, *ZPE* 144, 254-260.

Dušanić 2010

S. Dušanić, The Era of Viminacium, in: *Selected Essays in Roman History and Epigraphy*, Belgrade.

Kondić 1969

V. Kondić, *Beogradski nalaz denara i antoninijana. Septimije Sever – Valerijan / The Singidunum Hoard of Denarii and Antoniniani. Septimius Severus – Valerian*, Beograd.

Kondić 1972

V. Kondić, The Possibilities of Identifying Coins from the Imperial Mint at Viminacium, on the Basis of New Finds, *Arheološki vestnik* XXIII, 23-26.

Kos 1992

P. Kos, Medallions of the Local Mint of Viminacium, *Chiron* 22, 299-313.

Martin 1992

F. Martin, *Kolonialprägungen aus Moesia Superior und Dacia*, Budapest.

Митровић 2008

Г. Митровић, Прелиминарни резултати прегледа прибојске оставе, *Нумизматичар* 26-27 (2003-2004), 209-217.

Митровић 2010

Г. Митровић, *Капалої мейала I*, Врање.

Mócsy 1974

A. Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia*, Boston-London.

Петровић 1931

Ј. Петровић, Римско благо из Смедерева, *Сџаринар* (т.с.) 6, 32- 77.

Pick 1899

B. Pick, *Die antiken Münzen Nordgriechenlands. Band I. Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, Berlin.

Радичевић и др. 2004

Д. Радичевић, Г. Стојичић, Г. Митровић и А. Ранисављевић, Сондажна истраживања рановизантијских утврђења у Врањској Бањи и Корбевцу, *Гласник Српскої археолошкої друштва* 20, 145-169.

Рашковић 1995

Д. Рашковић, Налази римског сребрног новца у ширем окружењу града Крушевца, у: *Радионице и ковнице сребра*, ур. И. Поповић, Т. Цвјетићанин и Б. Борић-Брешковић, Београд, 197-208.

Стаменковић и Самарџић 2013

С. Стаменковић и Г. М. Самарџић, Остава римског новца из средине III вијека са локалитета Изворе код Косовске Митровице, *Зборник радова Филозофскої факултета у Приштини* 43-2, 163-181.

Savagna 2012

A. Savagna, *Provincia Dacia. I conî*, Milano.

Callu 1969

J-P. Callu, *La politique monétaire des empereurs romains de 238 à 311*, Paris.

САН XII

The Cambridge Ancient History, Cambridge, 1971.

Christol 1975

M. Christol, Les règnes de Valérien et de Gallien (253-268): travaux d'ensemble, questions chronologiques, in: *ANRW* II/2, 803-827.

Црнобрња 1993

Н. Црнобрња, *Новац провинције Дакије у збирци Свејозара Сџ. Душанића*, Београд.

Crnobrnja 2005

A. N. Crnobrnja, On some Occurrences at Singidunum in the Mid Third Century, *Singidunum* 4, 117-124.

Zosimus

Zosimus, *Historia nova*. 1979 F. Paschoud éd., Zosime: *Histoire Nouvelle*. Paris: Collection Budé.

Bojana BORIĆ-BREŠKOVIĆ¹, Goran MITROVIĆ²

¹National Museum in Belgrade, ²National Museum Vranje

A HOARD OF BRONZE COINS FROM VIMINACIUM
AND THE PROVINCE OF DACIA FROM THE VILLAGE OF BUJKOVAC,
NEAR VRANJSKA BANJA

SUMMARY

A hoard of 149 bronze coins of the Viminacium colony and of the province of Dacia was discovered in the Kačarci area in the village of Bujkovac, not far from Vranjska Banja in the municipality of Vranje, within the finder's homestead, of which the remaining 132 specimens are dated in the period from Gordianus III to Gallienus. The preserved part of the find, kept in the National Museum in Vranje, belong to the biggest denomination – sestercii, and includes the coins from both mints, according to the following division: Viminacium (120) – 13 Gordianus III, 35 Philip I, 1 Philip II, 19 Trajan Decius, 4 Etruscilla, 2 Herenius Etruscus, 13 Hostilianus, 19 Trebonianus Gallus, 10 Volusian, 1 Emilianus, 2 Gallienus and one undetermined; province of Dacia (12) – 2 Philip I, 2 Trajan Decius, 1 Herenius Etruscus, 1 Trebonianus Gallus, 2 Volusian and 3 Emilianus. The presence of their coinage in percentages (91% : 9%), which shows a significantly lower presence of Dacia, is a regular occurrence in other finds from the area of the Serbian part of the Danube valley and its hinterland. The analysis of the Viminacium specimens shows that, with the exception of Otacilia Severa, Valerianus and Mariniana, all the other rulers and members of the ruling families for which this mint was producing money are present in the find, and that the period of Trajan Decius and family (38) is the most frequent. We registered the highest concentration of issues from 250 and 251 AD (28), i.e. the 12th year of the local era, which corresponds with the period when the mint was particularly active, along with a significant share of the 13th (251-252) – 16 and the 11th year (249-250) – 15. The coinage of the province of Dacia has the highest frequency in the fifth year (5), which corresponds with the particularly frequent 12th year of Viminacium, and in the eighth (3), which would correspond with the 15th year of Viminacium, when this mint was inoperative.

Several errors of the die-cutters were found on the money of the Viminacium colony, such as: the mark IIII instead of the year VIII or VIIII (Philip II), XVI instead of the year XIV (Trebonianus Gallus), Greek letters instead of Latin ones (Trajan Decius), abbreviated forms of the name of the colony VIM(inacium), like VM, VI and VII (Trajan Decius and Trebonianus Gallus).

Besides the predominant image of Moesia, standing with her arms lowered between a bull and a lion, three others, derived from the basic type, also appear (two vexilla; a twig and a horn of plenty with Victoriola; a twig and a globe).

On the coinage of the province of Dacia, the basic reverse type depicts Dacia with a Phrygian hat on her head, with a wreath in her beak and a lion, while other elements of the presentation vary (a sword and a vexillum with the inscription DF on it; a similar type, but with two flags instead of one; Dacia/Pax with a twig and a sceptre, sometimes with a sceptre and a wreath).

The latest coinage from the hoard, two sestercii of Gallienus, both from the XVI year of the local era of the Viminacium colony, set 254/255 as the terminus a quo for its con-

cealment. The framework given in this way is expanded in comparison with the horizon of the money hoards from the year 254 from the region of the present-day Serbia (10 hoards) which contain a chronologically almost identical series as the latest specimens, consist mostly of denarii and antoninians, or only antoninians, and almost all were discovered in Moesia Superior in the Morava river valley, a densely populated agricultural region and one of the most frequent traffic routes in the Balkans at that time.

At today's level of research, it is hard to define the possible reasons (raids by an external enemy, overall insecurity or other internal problems) and the reliable time of depositing the find from Bujkovac, located deep in the interior of Moesia Superior, except the circumstance that the period from late autumn/end of the year 254, or 255 could be accepted as the terminus a quo, when the colonial mint in Viminacium stopped working. The hoard of money of Viminacium and the province of Dacia in Bujkovac, along with other movable material of the Roman period, remains of Roman agglomerations, traces of settlements and Roman fortifications in the immediate and broader neighbourhood, complements the picture about the southern areas of Moesia Superior as an economically important region. Bronze pieces with visible traces of having been in circulation, which represent the sole content of the find, testify to the importance of the participation of „small change“ in monetary circulation in the mid-3rd century. They represent the money that was in circulation which, although it had no significant value, was necessary for all categories of the population of this territory, too. At the same time, the high percentage of coinage of the Viminacium colony, compared with the province of Dacia, is one more confirmation of this, already confirmed phenomenon in the territory of the Serbian part of the Danube river valley and its hinterlands, and the evidence of the vast output of the Viminacium mint.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

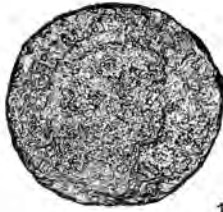

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

59

60

61

63

62

64

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

75

76

77

78

79

80

81

82

83

84

85

86

87

88

89

90

91

92

93

94

95

96

97

98

99

100

101

102

103

104

105

106

107

108

109

110

111

112

113

114

115

116

117

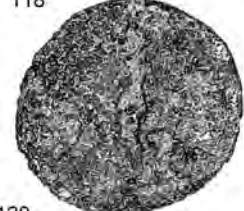
118

119

120

121

122

123

124

125

126

127

128

129

130

131

132

Мирјана Д. ВОЈВОДА¹, Славољуб Л. ПЕТРОВИЋ²

¹Археолошки институт, Београд; ²Народни музеј, Шабац

НАЛАЗИ РИМСКОГ ЦАРСКОГ НОВЦА ИЗ БАНОВОГ ПОЉА У МАЧВИ (ДЕНАРИ И АНТОНИНИЈАНИ)

Апстракт: У атару села Баново Поље до сада је пронађен већи број римског царског и провинцијског новца. Денара и антонинијана (I-III век) регистровано је 405 комада. Од тога је 176 било могуће идентификовати, док је преосталих 229 примерака у лошем стању очуваности. Највећи део чине појединачни налази, док се за неколико примерака, који су доспели у Народни музеј у Шапцу, зна да су део растурене оставе. Објављивање оваквих налаза употпуњује сазнања о локалитету и његовим хронолошким оквирима.

Кључне речи: римско царско ковање, Баново Поље, Мачва, Доња Панонија.

Са подручја села Баново Поље (СО Богатић) потиче већа количина римског царског новца (405 комада денара и антонинијана и 1045 бронзаног новца). Сви примерци припадају приватној колекцији Петра Фајфрића, осим једног денара Марка Аурелија и осам антонинијана Проба који су у поседу Народног музеја у Шапцу.¹ Примерци из приватне колекције представљају појединачне налазе

* Чланак представља резултат рада на пројекту: IRS – Виминацијум, римски град и легијски војни логор – истраживање материјалне и духовне културе, становништва, применом најсавременијих технологија даљинске детекције, геофизике, ГИС-а, дигитализације и 3Д визуализације (М. Војвода) (бр. 47018) - Министарство просвете и образовања Републике Србије.

** Мирјана Д. Војвода, е-адреса: mirjana.vojvoda@gmail.com
Славољуб Л. Петровић, е-адреса: slavko015@open.telekom.rs

1 Најљубазније се захваљујемо господину Петру Фајфрићу из Шапца, који нам је омогућио увид у његову збирку. Господин Фајфрић је већ даровао Народном музеју у Шапцу 44 примерка провинцијског ковања битинијске ковнице Никеје и један примерак ковања Никомедије, cf. Војвода, Петровић 2011, 283-307. Након тога, Петар Фајфрић је поконио Музеју у Шапцу још три примерка никејских издања (непубликовано). Поред тога, уступио је још два пута материјал за публикавање: 59 примерака бронзаног новца ковнице Виминацијум и 3 ком. са ознаком *Provincia Dacia*, cf. Борић-Брешковић, Петровић 2012, 135-154; као и 5 квадранса који припадају рудничком ковању, cf. Младеновић, Войтек 2012, 12-14. У међувремену, господин Фајфрић је дошао у посед још 4 нова примерка рудничког ковања (непубликовано). Примерци који су у поседу Народног музеја у Шапцу, а обрађени су у овом раду, имају ознаку НА након чега следи инвентарни број.

који су, током дужег временског периода, изоравани приликом пољопривредних радова, изузев једног антонинијана Тацита, који потиче из растурене оставе новца.² Осам Пробових антонинијана, из Музеја у Шапцу, такође су део растурене оставе новца.³ Појединачни налази, као и примерци који представљају делове растурених остава, придобијени на наведене начине, непотпуни су у смислу контекста налаза и осиромашени као примарни историјски извор. Без обзира на то, морају бити укључени у стручне анализе, јер могу битно проширити сазања о појединим локалитетима, њиховим хронолошким оквирима или чак променити раније претпоставке.

Овом приликом обрађено је 176 примерака денара и антонинијана од Веспасијана до Галерија,⁴ у следећем саставу (Табела 1):

Владар/Ruler	ком./pieces	ком./pieces	%	% векови/ % centuries
VESPASIAN		4	2,27	
a) Vespasian	3			
b) Domitian	1			
DOMITIAN		1	0,56	2,85
TRAJAN		2	1,13	
HADRIAN		7	3,98	
a) Hadrian	6			
b) Sabina	1			
ANTONINUS PIUS		12	6,82	
a) Antoninus Pius	5			
b) Diva Faustina I	4			
c) Marcus Aurelius	1			
d) Faustina II	2			
MARCUS AURELIUS		5	2,85	14,77
a) Marcus Aurelius	3			
b) LUCIUS VERUS	1			
c) Faustina II	1			

2 По сазнањима власника колекције, остава новца је пронађена (2009. године?) на потесу Јуришића колиба, приликом копања земље за циглу. Антонинијан Тацита који потиче из ове оставе (кат. 134). Петнаестак година раније, на истом локалитету је пронађена још једна остава новца, која је у целости растурена.

3 Заведени су у музејску документацију под бр. НА/3107-3114. Остава је откривена 24.3.1992.г. приликом земљаних радова на локалитету Дуге њиве у Бановом Пољу. Након интервенције полиције, Музеју је 20.5.1992. предато преосталих 8 ком. Не постоје подаци о броју примерака који је остава садржавала, cf. Петровић 2010, 112; Војвода, Петровић 2011, 284-285.

4 Од поменутих 405 денара и антонинијана, 176 је било могуће обрадити (9 је у власништву Музеја, а 167 се налази у колекцији П. Фајфрића), док је 229 примерака, из приватне колекције, у јако лошем стању очуваности те је њихова идентификација немогућа. Необрађени примерци припадају углавном III веку (84 денара и 145 антонинијана). Сумарним прегледом 1045 примерака бронзаног новца установљено је да 41 примерак потиче из I века, 65 из II, а остали III и IV века.

НАЛАЗИ РИМСКОГ ЦАРСКОГ НОВЦА ИЗ БАНОВОГ ПОЉА У МАЧВИ ...

SEPTIMIUS SEVERUS		4	2,27	
a) Septimius Severus	2			
b) Julia Domna	2			
CARACALLA		2	1,13	
a) Caracalla	1			
b) Julia Domana	1			
ELAGABALUS		5	2,85	
a) Elagabalus	3			
b) Julia Soaemias	1			
c) Julia Maesa	1			
SEVERUS ALEXANDER		8	4,55	
a) Severus Alexander	5			
b) Julia Mamaea	3			
GORDIAN III		1	0,56	
PHILIP I		4	2,27	
TRAJAN DECIUS		3	1,70	
TREBONIANUS GALLUS		3	1,70	
a) Trebonianus Gallus	1			
b) Volusian	2			
VALERIAN I		7	4,00	
GALLIENUS 253-260		5	2,85	
a) Gallienus	1			
b) Salonina	3			
c) Valerian II	1			
GALLIENUS 260-268		24	13,65	
a) Gallienus	21			
b) Salonina	3			
CLAUDIUS II		11	6,25	
AURELIAN		24	13,65	
a) Aurelian	21			
b) Severina	3			
TACITUS		4	2,27	
FLORIAN		2	1,13	
PROBUS		25	14,20	
NUMERIANUS		2	1,13	
DIOCLETIAN		5	2,85	
MAXIMINUS HERCULES		2	1,13	

GALERIUS		1	0,56	
TETRICUS I		1	0,56	
a) Tetricus II	1			
прековани примерци/ overstrike pieces		2	1,13	82,38
Σ		176	100%	100%

Табела 1 – Заступљеност денара и антонинијана према владарима и члановима породица. / Presence of denarii and antoninianii according to rulers and family members.

Међу денарима (50) и антонинијанима (126) из Бановог Поља присутно је 39 владара и чланова њихових породица. Уочљива је далеко већа заступљеност новца трећег века у односу на други и нарочито први век.⁵ У том смислу се посебно издваја период од самосталне владавине Галијена до краја Пробове (90 ком. или 51,13%). Ако овоме придодемо и раније публиковане примерке провинцијског ковања трећег века из Бановог Поља: Никеје (44: Александар Север – Гордијан III), Виминацијума (59: Гордијан III – Емилијан) и Дакије (3: Филип I – Волузијан), јасно се потврђују изнете констатације у вези циркулације новца у овом делу Мачве током III века. Већ је уочено да су емисије битинијске ковнице Никеје имале значајну улогу у оптицају на територији Горње Мезије и Доње Паноније, нарочито током треће и делом четврте деценије III века. Отварање ковнице у Виминацијуму 239. године и почетак циркулације овог новца одмах се одразио на смањен прилив новца Гордијана III из ковнице Никеје. Главну улогу у снабдевању бронзаним новцем преузела је ковница у Виминацијуму, док се новац Дакије само спорадично појављује.⁶ Након затварања провинцијске ковнице новца у Виминацијуму, 255. а нарочито од 260. године, у циркулацији новца у овом делу Мачве, уочава се повећан прилив антонинијана.

Владар / Ruler	R	V	C	M	Sis	Tic	Ser	L	H	A	Tr	Нес/ Unc
Vespasian - Philip I	56											
T. Decius	2	1										
T. Gallus	3											
Valerian I	3	3	1									
Gallienus 253-260	3	1	1									
Gallienus 260-268	20			1	3							
Claudius II	8		1		3							

5 Ова заступљеност огледа се и у нечитљивим и необрађеним примерцима (84 денара – 145 антонинијана), *cf. supra* нап. 4.

6 Војвода, Петровић 2011, 288-289; Борић-Брешковић, Петровић 2012, 139; Војвода, Јесретић 2012, 119-120.

Aurelian	4		4	2	8	2	1					3
Tacitus	2		1		1							
Florian					1							
Probus	11		1		6	1	3	2				
Numerianus	2											
Diocletian	3								1	1		
Maximinus	1								1			
Galerius	1											
Tetricus I											1	
Σ ком./ pcs.	119	5	9	3	22	3	4	2	2	1	1	5
Σ %	67,63	2,85	5,12	1,70	12,50	1,70	2,27	1,13	1,13	0,56	0,56	2,85

Табела 2 – Заступљеност ковница (ком./%) / Presence of Mints (pieces/%).⁷

Међу примерцима денара и антонинијана из Бановог Поља присутно је 11 ковница. Најбоље је заступљена римска (67,63%), следи ковница Сисција (12,50), док су остале присутне у мањим процентима. Запажа се да су одмах након отварања ковнице у Сисцији, 262. године, њене емисије у великој мери присутне на подручју северозападне Мачве. Свих 22 примерака ове ковнице, који су пронађени у Бановом Пољу, припадају периоду од 262-280. године, што износи приближно половину од заступљености римске ковнице у исто време (22 према 45 комада).

Издавају се два прекована антонинијана. У првом примеру (кат. 175) прекован је Галијенов аверс, мада остаје нејасно за ког издавача је то урађено. Прековани портрет подсећа у највећој мери поново на Галијена, мада је зракаста круна већа него што је то уобичајено на његовим примерцима. Из тог разлога, као и могућности да се ради о некоме од узурпатора из Галијеновог времена, коначни суд остаје у сферама претпоставки. Реверс овог антонинијана (PAX AVG; Пак стоји на лево, држи грану маслине и скиптар) није прекован и одговара Галијеновом антонинијану из римске ковнице.⁸ Други (кат. 176), првобитни и прековани антонинијан је Клаудија Готског. На аверсу се оба пута уочавају портрет цара и делови легенде који јасно упућују да је реч о истом издавачу. Реверс је такође прекован и у оба случаја је у питању исти тип римске ковнице (GENIVS EXERCII; Геније стоји на лево, држи патеру и рог изобиља).⁹

Мачва је од II до прве половине V века била развијена и густо насељена пољопривредна регија у непосредној близини Сирмијума, важног економског и војног центра у том делу Царства. У овој области је евидентирано нешто пре-

7 R (Rome), V (Viminacium), C (Cyzicus), M (Mediolanum), Sis (Siscia), Tic (Ticinum), Ser (Serdica), L (Lugdunum), H (Heraclea), A (Antioch), Tr (Treveri), Неч/Унц (Несигурна/Uncertain).

8 RIC V.1, 153, no. 255.

9 RIC V.1, 215, no. 48.

ко 100 вила рустика, а њихов густ распоред и положај указују на спроведену центуријацију.¹⁰ Само у атару села Баново Поље, до сада су регистроване чак четири виле рустика као и остаци мањег насеља или викуса.¹¹ Поред пољопривреде на економски развој овог подручја је у великој мери утицало и рударство у области Подриња, о чему сведоче и налази рудничког новца из Бановог Поља.¹² Викус на потесу Дуге њиве, као и вила рустика на локалитету Кључеви, према познатим налазима, могли су настати средином II века. Према овде представљеним налазима денара и антонинијана, као и раније публикованим примерцима провинцијског ковања Никеје, Виминацијума и Дакије, очито је да се најинтензивнији живот на овим локалитетима одвијао током III века. Појединачни налази денара и антонинијана из Бановог Поља, иако непотпуни као историјски извор у смислу контекста налаза, представљају важан прилог у употпуњавању наших сазнања о циркулацији новца у овом делу Доње Паноније.

---

10 О остацима вила рустика и обиљу покретног археолошког материјала у Мачви, *cf.* Васић 1985, 127-141; О спроведеној центуријацији, *idem* 1985, 126.

11 Локалитети: Дуге њиве, Црквине I и II, Кључеви, Црна Бара, *cf.* Васић 1985, 138-139; Војвода, Петровић 2011, 284-285. О могућности да је област Бановог Поља, поред Мачванске Митровице и Салаша Ноћајског, припадала агеру Сирмијума, *cf.* Борић-Брешковић, Поповић 2012, 139, н. 15.

12 Mladenović, Woytek 2012, 9-21; Војвода, Петровић 2011, 290, н. 38 са наведеном литературом; Васић 1985, 130.

Белешке уз каталог / Notes to the Catalogue

Каталог је уређен хронолошки према владавинама римских царева, а у оквиру појединих владавина, према ковницама. Сваки каталогски број садржи стандардне основне податке: тежину, пречник и осу; навођење према референтним каталозима, са евентуалним додатним напоменама уз новац; годину ковања и емисију уколико је позната. / The Catalogue is arranged chronologically according to the reigns of the Roman emperors, and in the context of individual emperors, by mints. Each catalogue number contains only the standard basic data: weight, diameter and axis; the citation according to the standard literature together with additional notes on the coin; the minting year and issue if it is known.

Изабрани примерци су илустровани фотографијом и њихова нумерација на табли одговара каталогском броју. / Chosen specimens are presented in photographic form and their numeration on the plate is coordinated with the catalogue numbers.

Референце / References

RIC C.H.V. Sutherland, *The Roman Imperial Coinage*, I, *From 39 BC to AD 69*, London 1984; H. Mattingly, E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, II, *Vespasian to Hadrian*, London 1926, repr. 1962; H. Mattingly, E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, III, *Antoninus Pius to Commodus*, London 1930, repr. 1962; H. Mattingly, E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, IV.1, *Pertinax to Geta*, London 1936, repr. 1962; H. Mattingly, E. A. Sydenham, C. H. V. Sutherland, *The Roman Imperial Coinage*, IV.2, *Macrinus to Pupienus*, London 1938; P.H. Webb, *The Roman Imperial Coinage*, V.1, London 1968; P.H. Webb, *The Roman Imperial Coinage*, V.2, London 1972.

Референце за емисије / References for the Issues

Ph.V. Hill, *The Coinage of Septimius Severus and his Family of the Mint of Rome*, A.D. 193–217, London 1964, repr. 2001.

M.R. Vasić, *Ostava denara i antoninijana iz Donjeg Crniljeva / A Hoard of Denarii and Antoninians from Donje Crniljevo*, Beograd i Šabac 2005.

M.P. Васић, *Империрјална и колонијална ковница у Виминајијуму, у време владавине Трајана Деција (249-251. године)*, Београд 2012.

P. Kos, *Ig, Najdba antoninijanov tretjega stoletja / A Hoard of Third Century Antoniniani*, Ljubljana 1991.

T. Бенцаревић, *Остѧава анѧонинијана из Ниша / A Hoard of Antoniniani from Niš*, Beograd 2013.

<http://www.ric.mom.fr/en/home> MER - RIC program

КАТАЛОГ/CATALOGUE

VESPASIAN
(cat. 1-4)

Vespasian
(cat. 1-3)

Mint of Rome

Cat. no.	Wt.	Diam./ Axis	Ref. and notes	Minting year/Issue
1	3,28	21/S	RIC II, p.16, no. 10	69-71
2	3,07	16,8/S	RIC II, p.16, no. 10	- -
3	2,25	16/S	av. IMP CAESAR VESPASIANVS AVG; rv. Illegible.	69-71; 74-79 (av.)

Domitian
Striking under Vespasian
(cat. 4)

Mint of Rome

4	3,30	17,5/S	RIC II, p. 43, no. 246	79
---	------	--------	------------------------	----

DOMITIAN
(cat. 5)

Mint of Rome

5	2,94	19,1/S	RIC II, p. 172, no. 154	90-91
---	------	--------	-------------------------	-------

TRAJAN
(cat. 6-7)

Mint of Rome

6	2,94	19,3/S	RIC II, p. 247, no. 49	101-102
7	3,75	19/SW	RIC II, p. 256, no. 172	103-111

HADRIAN
(cat. 8-14)

Hadrian
(cat. 8-13)

Mint of Rome

8	2,93	17,5/SW	RIC II, p. 339, no. 4 (c)	117, Group I
9	3,09	19/SW	RIC II, p. 349, no. 77 (a)	119-122, Class A.I

10	2,86	18,2/SW	RIC II, p. 350, no. 80 (c)	- -
11	3,51	20/SW	RIC II, p. 354, no. 118 (b)	119-112, Class A.II
12	2,87	20/S	RIC II, p. 362, no. 202 (c)	125 (late)-128 (early), Class B
13	3,20	18,5/SW	RIC II, p. 369, no. 256 (a)	134-138, Class D

Sabina
Striking under Hadrian
(cat. 14)

Mint of Rome

14	3,24	18/SW	RIC II, p. 388, no. 410 (a)	Class B
----	------	-------	-----------------------------	---------

ANTONINUS PIUS
(cat. 15-26)

Antoninus Pius
(cat. 15-19)

Mint of Rome

15	2,90	18/S	RIC III, p. 48, no. 179 (d)	148-149
16	2,87	17,8/N	RIC III, p. 57, no. 259	156-157
17	3,18	16/S	RIC III, p. 59, no. 274	157-158
18	3,30	17,8/S	RIC III, p. 60, no.285 (a)	158-159
19	2,26	17,2/S	RIC III, p. 61, no. 291 (b)	- -

Diva Faustina I
Striking under Antoninus Pius
(cat. 20-23)

Mint of Rome

20	3,30	18/SE	RIC III, p. 70, no. 351 (a)	Undated (141 onwards)
21	3,20	18/S	RIC III, p. 71, no. 361 (a)	- -
22	2,74	19/S	RIC III, p. 72, no. 374	- -
23	3,56	18,9/S	RIC III, p. 73, no. 384 (a)	- -

Marcus Aurelius
Striking under Antoninus Pius
(cat. 24)

Mint of Rome

24	2,91	16/SW	RIC III, p. 88, no. 470	156-157
----	------	-------	-------------------------	---------

Faustina II
Striking under Atonius Pius
(cat. 23-24)

Mint of Rome

25	2,45	16,5/S	RIC III, p. 93, no. 497	Undated (147 onwards)
26	3,25	16/S	RIC III, p. 93, no. 497	- -

MARCUS AURELIUS and LUCIUS VERUS
(cat. 27-31)

Marcus Aurelius
(cat. 27-29)

Mint of Rome

27	3,23	19/SW	RIC III, p. 227, no. 176	Dec. 167 - Feb. 168 NA/3668
28	3,06	19/NW	RIC III, p. 229, no. 207	Dec. 168 - Dec. 169
29	2,74	18/S	RIC III, p. 232, no. 251	Dec. 170 - Dec. 171

Lucius Verus
(cat. 30)

Mint of Rome

30	10	17/S	RIC III, p. 255, no. 515	Dec. 163 - Dec. 164
----	----	------	--------------------------	------------------------

Faustina II
Striking under M. Aurelius
(cat. 31)

Mint of Rome

31	3,30	17/SE	RIC III, p. 270, no. 696	Undated (161-175)
----	------	-------	--------------------------	----------------------

SEPTIMIUS SEVERUS
(cat. 32-35)

Septimius Severus
(cat. 32-33)

Mint of Rome

Sole Reign of Severus, 193-198 AD

32	2,97	17/S	RIC IV.1, p. 101, no. 88 (a) Hill, p. 20, no. 272	Issue 15, c. Jan. 197
----	------	------	--	--------------------------

Hybrid

33	2,62	19/S	av. RIC IV.1, p. 94-95 (L SEPT SEV PERT AVG IMP II); rv. RIC IV.1, p. 92, no. 2 or 5: [LEG I or I]I ADIVT [TR P COS]	av. 193 rv. 193-194 (?)
----	------	------	--	-------------------------

**Julia Domna
Striking under S. Severus
(cat. 34-35)**

Mint of Rome

Sole Reign of Severus, 193-198 AD

34	3,29	16,5/S	RIC IV.1, p. 171, no. 587 Hill, p. 20, no. 276	Issue 15, c. Jan. 197
35	2,96	16,5/SW	RIC IV.1, p. 171, no. 587 Hill, p. 20, no. 276	- -

**CARACALLA
(cat. 36-37)**

**Caracalla
(cat. 36)**

Mint of Rome

Sole Reign of Caracalla, 212-217

36	2,47	19/S	RIC IV.1, p. 244, no. 224 Hill, p. 44, no. 1388	Issue 2, 213
----	------	------	--	--------------

**Julia Domna
Striking under Caracalla
(cat. 37)**

Mint of Rome

Sole Reign of Caracalla, 212-217

37	2,64	19/N	RIC IV.1, p. 272, no. 373A (c) Hill, p. 46, no. 1454	Issue 5, c. Jan. 214
----	------	------	---	----------------------

**ELAGABALUS
(cat. 38-42)**

**Elagabalus
(cat. 38-40)**

Mint of Rome

38	2,55	18,5/S	RIC IV.2, p. 35, no. 111	Undated (218-222)
39	2,68	19/N	RIC IV.2, p. 37, no. 128	- -
40	2,99	20/NE	RIC IV.2, p. 37, no. 131	- -

**Julia Soaemias
Striking under Elagabalus
(cat. 41)**

Mint of Rome

41	2,70	18,5/NE	RIC IV.2, p. 48,no. 241	Undated (218-222)
----	------	---------	-------------------------	-------------------

**Julia Maesa
Striking under Elagabalus
(cat. 42)**

Mint of Rome

42	2,24	19,5/SW	RIC IV.2, p. 50, no. 272	Undated (218-222)
----	------	---------	--------------------------	-------------------

**SEVERUS ALEXANDER
(cat. 43-50)**

**Severus Alexaneder
(cat. 43-47)**

Mint of Rome

43	2,35	18/S	RIC IV.2, p. 73, no. 23	223
44	2,56	19/N	RIC IV.2, p. 74, no. 50	225
45	3,12	19/S	RIC IV.2, p. 77, no. 92	229
46	1,79	18/SW	RIC IV.2, p. 77, no. 95	- -
47	2,60	19/S	RIC IV.2, p. 81, no. 127	Undated (222-228)

**Julia Mamaea
Striking under Severus Alexander
(cat. 48-50)**

Mint of Rome

48	1,97	20/N	RIC IV.2, p. 98, no. 331	Undated (222-235)
49	2,93	19/S	RIC IV.2, p. 99, no. 360	- -
50	1,92	19/S	RIC IV.2, p. 99, no. 360	- -

**GORDIAN III
(cat. 51)**

Mint of Rome

51	4,90	22/S	RIC IV.3, p. 23, no. 67	Issue 3, 240
----	------	------	-------------------------	--------------

HILIP I
(cat. 52-55)

Mint of Rome

52	2,62	22/SW	RIC IV.3, p. 71, no. 27 (b)	Undated (244-247)
53	2,52	21/N	RIC IV.3, p. 73, no. 44 (b)	- -
54	3,45	23/SW	RIC IV.3, p. 75, no. 62	Undated (247-249)
55	4,48	21/SW	av. IMP M IVL PHILIPVS AVG rv. Illegible.	Undated (244-247 av. leg.)

TRAJAN DECIUS
(cat. 56-58)

Mint of Rome

56	3,93	22/N	RIC IV.3, p. 121, no. 10 (b)	Group II, 249-251
57	3,13	21,5/SW	RIC IV.3, p. 121, no. 11 (b)	- -

Mint of Viminacium

58	2,34	22/S	RIC IV.3, p. 124, no. 35 (c)	Issue 4, 251 (early)
----	------	------	------------------------------	----------------------

TREBONIANUS GALLUS
(cat. 59-61)

Trebonianus Gallus
(cat. 59)

Mint of Rome

59	2,24	20/N	RIC IV.3, p. 163, no. 48 (a)	252
----	------	------	------------------------------	-----

Volusian
Striking under Trebonianus Gallus
(cat. 60-61)

Mint of Rome

60	2,38	21/S	RIC IV.3, p. 178, no. 168	251
61	2,22	24/S	RIC IV.3, p. 178, no. 179	251

VALERIAN I
(cat. 62-68)

Mint of Rome

62	2,54	21/N	RIC V.1, p. 45, no. 87	Issue 4, 254-256
63	2,35	20/N	RIC V.1, p. 46, no. 93	Issue 2, 253 (end)- 254 (early)

64	2,45	21/S	RIC V.1, p. 47, no. 106	Issue 6, 256-257
----	------	------	-------------------------	------------------

Mint of Viminacium

65	2,52	19,5/SW	RIC V.1, p. 57, no. 252	Issue 6, 257-258
66	3,49	18,5/NE	RIC V.1, p. 58, no. 262	- -

Hybrid

(av. Valerianus I – rv. Gallienus)

Mint of Viminacium (?)

67	3,39	19/N	av. IMP VALERIANVS P F AVG rv. VICT GERM	Issue 4, 254-256 (av. and rv.)
----	------	------	---	-----------------------------------

Mint of Cyzicus

68	3,09	21/S	RIC V.1, p. 60, no. 287	Issue 2, 256-257
----	------	------	-------------------------	------------------

GALLIENUS

Joint reign
(cat.69-73)

Gallienus
(cat. 69)

Mint of Cyzicus

69	3,13	22/NE	RIC V.1, p. 104, no. 455	Issue 1, 255
----	------	-------	--------------------------	--------------

Salonina
Joint reign
(cat. 70-72)

Mint of Rome

70	2,31	20/SE	RIC V.1, p. 111, no. 29	Issue 3, 254
71	2,09	20/S	RIC V.1, p. 111, no. 29	- -
72	1,95	24/NW	RIC V.1, p. 111, no. 29	- -

Valerian II
Joint reign
(cat. 73)

Mint of Viminacium

73	2,37	22/SW	RIC V.1, p. 117, no. 13	Issue 5, 256
----	------	-------	-------------------------	--------------

GALLIENUS

**Sole reign
(cat. 74-97)**

**Gallienus
(cat. 74-94)**

Mint of Rome

74	3,00	21/N	RIC V.1, p. 144, no. 157	Issue 5
75	2,64	22,5/SW	RIC V.1, p. 144, no. 157	- -
76	1,73	19/N	RIC V.1, p. 144, no. 157	- -
77	3,41	23/N	RIC V.1, p. 144, no. 159	Issue 3
78	2,80	18/N	RIC V.1, p. 144, no. 160	Issue 5
79	2,69	20//S	RIC V.1, p. 146, no. 181	Issue 6
80	2,48	20,5/N	RIC V.1, p. 146, no. 181	- -
81	2,14	19/N	RIC V.1, p. 147, no. 184	Issue 5
82	3,47	22/SW	RIC V.1, p. 147, no. 188	Issue 3
83	3,74	21,5/NE	RIC V.1, p. 149, no. 207	Issue 6
84	1,86	19/NE	RIC V.1, p. 150, no. 226	Issue 3
85	4,67	26/NE	RIC V.1, p. 151, no. 230	Issue 6
86	2,90	23/N	RIC V.1, p. 151, no. 230	- -
87	2,92	22/SW	RIC V.1, p. 151, no. 230	- -
88	2,38	20/N	RIC V.1, p. 153, no. 253	Issue 5
89	3,40	21/NE	RIC V.1, p. 154, no. 267	- -
90	2,60	22/SW	RIC V.1, p. 154, no. 267 (var.) rv. PROVIDENTIA	- -
91	2,45	22/N	RIC V.1, p. 173, no. 480	Issue 2 or 3

Mint of Mediolanum

92	1,95	20/N	RIC V.1, p. 171, no. 465a	Issue 8
----	------	------	---------------------------	---------

Mint of Siscia

93	3,16	14	RIC V.1, p. 181, no. 565	Issue 2
94	3,50	19,5/N	RIC V.1, p. 182, no. 575	- -

**Salonina
Sole reign
(cat. 95-97)**

Mint of Rome

95	2,91	22/N	RIC V.1, p. 194, no. 32	Issue 1 and 2
96	1,75	20/NW	RIC V.1, p. 194, no. 32	- -

Mint of Siscia

97	1,95	20/S	RIC V.1, p. 199, no. 78	Issue 2 or 3
----	------	------	-------------------------	--------------

CLAUDIUS GOTHICUS
(cat. 98-108)

Mint of Rome

98	2,20	19/N	RIC V.1, p. 215, no. 45	Issue 1; September 268-end 269
99	3,33	20/NW	RIC V.1, p. 215, no. 48	- -
100	2,66	20/NE	RIC V.1, p. 215, no. 48	- -
101	2,80	19/S	RIC V.1, p. 215, no. 57	- -
102	3,40	20,5/S	RIC V.1, p. 216, no. 66	- -
103	2,72	22/S	RIC V.1, p. 216, no. 66	- -
104	2,47	22/NE	RIC V.1, p. 218, no. 91	- -
105	1,76	20/S	RIC V.1, p. 218, no. 98	- -

Mint of Siscia

106	3,25	20/SE	RIC V.1, p. 217, no. 80	27
107	2,27	22,5/S	RIC V.1, p. 226, no. 181	Issue 2b (smaller busts)

Mint of Cyzicus

108	3,97	22,5/NE	RIC V.1, p. 231, no. 235	Issue 2; c. mid 269
-----	------	---------	--------------------------	---------------------

AVRELIAN
(cat. 109-132)

Aurelian
(cat. 109-129)

Mint of Rome

109	3,52	24/SE	RIC V.1, p. 270, no. 48	27
110	3,06	22,5/SE	RIC V.1, p. 272, no. 63	Issue 8; spring-summer 274
111	4,03	23/S	RIC V.1, p. 280, no. 135	Issue 6, end 273-early 274

Mint of Mediolanum

112	3,43	22/SW	RIC V.1, p. 280, no. 138 (bigger bust)	Issue 4, end 272-early 274
113	2,42	22/SW	RIC V.1, p. 280, no. 138	Issue 2 or 3, summer 271-autumn 272

Mint of Ticinum

114	3,56	24/S	RIC V.1, p. 282, no. 154; partly illegible mint mark in ex	Issue 1 or 2; May 274 or June-September 274
115	3,42	22/S	RIC V.1, p. 282, no. 154; partly illegible mint mark in ex	Issue 1, 2 or 3; May 274 or June-September 274 or October 274

Mint of Siscia

116	3,46	23/S	RIC V.1, p. 288, no. 215	Issue 7, spring 274
117	3,18	26/SE	RIC V.1, p. 288, no. 215	- -
118	2,87	25/S	RIC V.1, p. 288, no. 216	Issue 6, autumn 272-early 274
119	3,33	24/S	RIC V.1, p. 289, no. 225	Issue 5 or 6, end 271-early 274
120	2,53	20,5/NE	RIC V.1, p. 289, no. 225	- -
121	3,27	21/S	RIC V.1, p. 292, no. 244	Issue 8; summer 274

Mint of Serdica

122	2,88	22/SW	RIC V.1, p. 297, no. 284	Issue 8; November 274-September 275
-----	------	-------	--------------------------	-------------------------------------

Mint of Cyzicus

123	3,40	26/NE	RIC V.1, p. 304, no. 348	Issue 8; spring 273-spring 274
124	4,14	22,5/N	RIC V.1, p. 304, no. 348	- -
125	3,22	22/N	RIC V.1, p. 304, no. 348	- -
126	3,38	22/N	RIC V.1, p. 305, no. 360	- -

Uncertain mint

127	4,14	24,5/NE	as RIC V.1, p. 270, no. 48; but illegible mint mark in ex	
128	2,72	22/SW	as RIC V.1, p. 290, no. 227; but illegible mint mark in ex	
129	2,69	21/NW	as RIC V.1, p. 306, no. 361 (Cyzicus); but in ex – XXIIΓ (only Rome; Issue 9; summer autumn 274; but different rv. motif; cf. Estiot Temp. no. 1764)	

Severina

**Striking under Aurelian
(cat. 130-132)**

Mint of Rome

130	2,62	21,5/N	RIC V.1, p. 315, no. 4	Issue 11; early-September 275
-----	------	--------	------------------------	-------------------------------

Mint of Siscia

131	3,92	24/S	RIC V.1, p. 317, no. 13	Issue 9; autumn 274-spring 275
132	3,16	23/NW	RIC V.1, p. 317, no. 13	- -

**TACITUS
(cat. 133-136)**

Mint of Rome

133	3,85	23,5/S	RIC V.1, p. 335, no. 89	Issue 2; Nov. –Dec. 275
134	4,56	22/S	RIC V.1, p. 335, no. 92	- -

Mint of Cyzicus

135	2,87	22,5/S	as RIC V.1, p. 339, no. 126; but Δ in ex (cf. Estiot Temp. no.4011)	Issue 1-3 (?)
-----	------	--------	---	---------------

Mint of Siscia

136	3,40	23/S	RIC V.1, p. 344, no. 184; but in ex V (cf. Estiot Temp. no. 3625)	Issue 1; November-December 275
-----	------	------	---	--------------------------------

**FLORIAN
(cat. 137-138)**

Mint of Siscia

137	3,58	23/NE	RIC V.1, p. 355, no. 61 (in RIC – Mint of Ticinum; for Siscia cf. Estiot Temp. no. 4273)	Issue 1; July-August 276
-----	------	-------	--	--------------------------

Mint of Cyzicus

138	3,76	22/S	RIC V.1, p. 360, no. 116	Issue 1; July-August 276
-----	------	------	--------------------------	-----------------------------

**PROBUS
(cat. 139-163)**

Mint of Lugdunum

139	3,73	24/N	RIC V.2, p. 25, no. 53	Issue 4, June- December 277
140	4,16	23/NE	RIC V.2, p. 25, no. 56	Issue 1, October 276 NA/3108

Mint of Rome

141	4,81	23/SE	RIC V.2, p. 34, no. 151; but ex – XXI; in field r. ε	Issue 1, 276 NA/3111
142	3,49	23,5	RIC V.2, p. 36, no. 168	Issue 7, 282
143	3,47	21/N	RIC V.2, p. 37, no. 183	Issue 6, 281
144	2,68	23/N	RIC V.2, p. 37, no. 185	Issue 3, 278
145	3,23	24/S	RIC V.2, p. 39, no. 202	- -
146	4,51	23/N	RIC V.2, p. 39, no. 203	Issue 6, 281
147	2,35	22/S	RIC V.2, p. 39, no. 203	- -
148	3,93	23/SE	RIC V.2, p. 40, no. 213	Issue 5, 280 NA/3112
149	3,63	20/NE	RIC V.2, p. 40, no. 213	- -
150	2,53	24/S	RIC V.2, p. 40, no. 214	Issue 6, 281
151	3,06	21/N	RIC V.2, p. 41, no. 223	- -

Mint of Ticinum

152	3,58	23/N	RIC V.2, p. 56, no. 365	Issue 4, 278 NA/3107
153	4,08	24/SE	RIC V.2, p. 69, no. 480	Issue 9, 281

Mint of Siscia

154	3,37	22/N	RIC V.2, p. 87, no. 651	Issue 7, 280 NA/3114
155	4,07	24/SW	RIC V.2, p. 89, no. 666	Issue 6, 279 NA/3109
156	3,40	24,5/NE	RIC V.2, p. 93, no. 713	Issue 5 (?), 278
157	3,28	22/SE	RIC V.2, p. 93, no. 713	- - NA/3113
158	3,58	22,5/NE	RIC V.2, p. 102, no. 774	Issue 6, 279

159	3,76	25/S	RIC V.2, p. 104, no. 804 var.; add. RIC: av. 3 G (in RIC: 3 F)	Issue 5, 278
-----	------	------	---	--------------

Mint of Serdica

160	3,26	22/N	RIC V.2, p. 111, no. 854	Issue 2, 276
161	3,96	22/S	RIC V.2, p. 114, no. 878	Issue 4, 277 NA/3110
162	3,76	25/S	RIC V.2, p. 114, no. 880	- -

Mint of Cyzicus

163	3,94	22/NW	RIC V.2, p. 117, no. 907	276-282
-----	------	-------	--------------------------	---------

**NUMERIANUS
(cat. 164-165)**

Mint of Rome

164	3,26	22,5/NE	RIC V.2, p. 196, no. 417	summer (?) 283 - November 284
165	3,52	22/N	RIC V.2, p. 196, no. 422	- -

**DIOCLETIAN
(cat. 166-169)**

Mint of Rome

166	3,18	26/S	RIC V.2, p. 236, no. 161	285
167	2,64	22/N	RIC V.2, p. 236, no. 161	- -
168	2,25	22/NE	RIC V.2, p. 236, no. 162	285-286

Mint of Heraclea

169	2,53	21/N	RIC V.2, p. 249, no. 284	292
-----	------	------	--------------------------	-----

Mint of Antioch

170	3,17	21/N	RIC V.2, p. 256, no. 322	293-295
-----	------	------	--------------------------	---------

**MAXIMINUS HERCULES
(cat. 171-172)**

Mint of Rome

171	3,59	23/NE	RIC V.2, p. 277, no. 502	291
-----	------	-------	--------------------------	-----

Mint of Heraclea

172	3,92	21,5/N	RIC V.2, p. 289, no. 595	292-295
-----	------	--------	--------------------------	---------

GALERIUS MAXIMIANUS
(cat. 173)

Mint of Rome

173	2,38	22/NE	RIC V.2, p. 307, no. 705	294-303
-----	------	-------	--------------------------	---------

TETRICUS I
(cat. 174)

Tetricus II
Striking under Tetricus I

(cat. 174)

Mint I (Treveri)

174	2,06	19/NW	RIC V.2, p. 421, no. 232	273-274
-----	------	-------	--------------------------	---------

PREKOVANI PRIMERCİ / OVERSTRIKING SPECIMENS
(cat. 175-176)

Gallienus – Gallienus (?)
Av. overstrike

175	2,92	20,5	Av. GA[...]; Bust r. Av. (overstrike) Illegible; Bust r., head rad. Rv. PAX [A]V[G]; in field l. v; Pax stg. l., hld. olive branch and sceptre (cf. RIC V.1, p. 153, no. 255; Rome; Issue 2).	260-268 (?)
-----	------	------	---	-------------

Claudius Gothicus – Claudius Gothicus
Av. and Rv. overstrike

176	2,94	22,5	Av. [...]VDIVS AVG; Head r. Av. (overstrike) IMP [...]AVD[...]; Bust r., head rad. Rv. [...]ENIVS E[...]; Image invisible. Rv. (overstrike) [...] EX[ER]CI Genius stg. l., hld. patera and cornucopiae (cf. RIC V.1, p. 215, no. 48; Rome; Issue 2).	268-270
-----	------	------	--	---------

ЛИТЕРАТУРА / BIBLIOGRAPHY

Бенцаревић 2013

Т. Бенцаревић, *Остѧва антионинијана из Ниша / A Hoard of Antoniniani from Niš*, Beograd.

Борић-Брешковић, Петровић 2012

Б. Борић-Брешковић, С. Петровић, Налази бронзаног новца Виминацијума и провинције Дакије у Мачви, *Нумизмаѧичар* 30, 135-154.

Васић 1985

М. Васић, Мачва и Подриње у римско доба, *Гласник САД* 2, 124-141.

Vasić 2005

M.R. Vasić, *Ostava denara i antoninijana iz Donjeg Crniljeva / A Hoard of Denarii and Antoninians from Donje Crniljevo*, Beograd i Šabac.

Васић 2012

М.Р. Васић, *Имѧеријална и колонијална ковница у Виминацијуму, у време владавине Трајана Деѧија (249-251. године)*, Београд.

Војвода и Петровић 2011

М. Војвода, С. Петровић, Новац битинијске ковнице Никеје из Бановог Поља у Мачви, *Нумизмаѧичар* 29, 283-307.

Војвода и Јесретић 2012

М. Војвода и М. Јесретић, Новац битинијске ковнице Никеје из Музеја Срема у Сремској Митровици, *Нумизмаѧичар* 30, 115-132.

Kos 1991

P. Kos, *Ig, Najdba antoninijanov tretjega stoletja / A Hoard of Third Century Antoniniani*, Ljubljana

Mladenović and Woytek 2012

D. Mladenović, B. Woytek, METAL DELM. Unpublished Quadrantes from the National Museum in Belgrade and the Fajfrić Collection, *Нумизмаѧичар* 30, 9-21.

Петровић 2010

С. Петровић, Налази римског новца у Подрињу, *Нумизмаѧичар* 28, 107-143.

RIC

C.H.V. Sutherland, *The Roman Imperial Coinage*, I, *From 39 BC to AD 69*, London 1984; H. Mattingly, E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, II, *Vespasian to Hadrian*, London 1926, repr. 1962; H. Mattingly, E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, III, *Antoninus Pius to Commodus*, London 1930, repr. 1962; H. Mattingly, E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, IV.1, *Pertinax to Geta*, London 1936, repr. 1962; H. Mattingly, E. A. Sydenham, C. H. V. Sutherland, *The Roman Imperial Coinage*, IV.2, *Macrinus to Pupienus*, London 1938; P.H. Webb, *The Roman Imperial Coinage*, V.1, London 1968; P.H. Webb, *The Roman Imperial Coinage*, V.2, London 1972.

Hill 2001

Ph.V. Hill, *The Coinage of Septimius Severus and his Family of the Mint of Rome*, A.D. 193–217, London 1964, repr. 2001.

<http://www.ric.mom.fr/en/home>

Mirjana VOJVODA
Archaeological Institute, Belgrade

Slavoljub PETROVIĆ
National Museum, Šabac

FINDS OF ROMAN IMPERIAL COINS FROM BANOVO POLJE IN MAČVA (DENARII AND ANTONINIANS)

SUMMARY

A large quantity of Roman imperial coins (405 pieces of denarii and antoninians and 1,045 bronze coins) originate from the area of the village of Banovo Polje (municipality of Bogatić). All specimens belong to the private collection of Petar Fajfrić, except one denarius of Marcus Aurelius and eight antoninians of Probus, which are in the possession of the National Museum in Šabac. Except one antoninian of Tacitus and eight antoninians of Probus, which represent parts of scattered hoards, other specimens are individual finds which have been discovered over a longer period of time during agricultural works.

Of the 405 denarii and antoninians, it was possible to process 176 (50 denarii and 126 antoninians), while the remaining 229 (84 denarii and 145 antoninians) are poorly preserved and their identification was impossible. There are 39 rulers and members of their families among the 176 processed specimens. It can be noted that the coins of the 3rd century are far more frequent than those of the 2nd and, particularly, of the 1st century. In this context, the period from the independent reign of Galienus to the end of that of Probus can be separated (90 pieces or 51.13%) (Table 1). Eleven mints were registered, the best represented being the one in Rome (67.63%), followed by the mint in Siscia (12.50%), while other mints are present in lower percentages (Table 2). Two re-minted antoninians were also registered (cat. 175-176).

As many as four *villae rusticae* and the remains of a smaller settlement or *vicus* were discovered in the area of the village of Banovo Polje. The *vicus* in the area of Duge Njive, as well as the villa rustica on the archaeological site of Ključevi, could have been built in the middle of the 2nd century. According to the finds of denarii and antoninians which are presented here, and the earlier published specimens of the provincial coinage of Nicaea, Viminacium and Dacia, it is obvious that life in these locations was at its busiest during the 3rd century. Although incomplete in the sense of the context of the find and impoverished as a primary historical source, such specimens must be included in professional analyses because they can serve to increase our knowledge about the archaeological site and its chronological framework, and about the circulation of money in this part of Lower Pannonia.

1

6

11

23

31

40

51

56

111

134

141

173

Ивана М. ПОПОВИЋ

Археолошки институт у Београду

ПРЕДСТАВА ПРЕБРОЈАВАЊА НОВЦА (KONTORSZENE) СА НАДГРОБНОГ СПОМЕНИКА ИЗ ВИМИНАЦИЈУМА: ЖАНР СЦЕНА ИЛИ РЕАЛНА АКТИВНОСТ ПОКОЈНИКА

Апстракт: У раду је описан фрагментовани надгробни споменик из Виминацијума, од 1910. године у Народном музеју у Београду, на коме је приказана представа пребројавања новца (Kontorszene). Констатовано је да највећи број рељефа овог типа потиче из североисточне Галије, одакле је и модел по коме је израђена виминацијумска стела. Садржај овог рељефа се може посматрати као жанр сцена са упориштем у реалном животу, односно приказ пребројавања новца неког богатог трговца, што је активност која добро дефинише његову професију.

Кључне речи: надгробни споменик, трговац, Виминацијум, римски период, пребројавање новца.

Фрагментовани мермерни надгробни споменик, нађен у Виминацијуму, непосредно по откривању пребачен је, 1910. године, у Народни музеј у Београду, у чијој Римској збирци се и данас чува под инвентарским бројем 2989/III. Реч је о стели архитектонског типа, од које је сачувано доње рељефно поље, а од горњег поља видљиве су само базе стубова (висина 0,45 m, ширина 0,85 m). Сачувани рељеф приказује два мушкарца у послу. На левој страни један човек без браде, а са бујном коврцавом косом, седи на јастуку, постављеном на округлу столицу са ниским извијеним наслоном. Обучен је у тогу и тунику, а на ногама, ослоњеним на подест или ниску столицу, су му кратке чизме. Пред њим је мањи радни сто са дебелом, профилисаном горњом површином, кога у хоризонталном положају држе две танке, косо постављене шипке које се сучицу на поду. На

---

* ivpop@eunet.rs

* Чланак је резултат рада на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије: "Романизација, урбанизација и трансформација урбаних центара цивилног војног и резиденцијалног карактера у римским провинцијама на тлу Србије" (бр. 177007).

столу лежи отворена врећа, развезаних трака за везивање, из које се просипа новац. Човек за столом својом десном руком спречава да новац падне на под, док у левој руци држи благајничку књигу (*codex*), у коју пажљиво гледа. Десно од стола приказан је младић у неопасаној туници и огртачу (*paenula*), по свој прилици роб. Он обема рукама држи свитак, савијен на горњем и доњем делу, тако да чита текст са његове средине (Сл. 1). Судаћи по стилским особинама, пре свега фризури мушкарца који седи за столом, рељеф је израђен у периоду од средине II до првих деценија III века.

Рељеф је у инвентару и потоњим публикацијама Народног музеја означен као „стела банкара”,¹ мада је још приликом првог публиковања напоменуто да је реч о приказу једног отменог Римљанина, банкара или трговца, а можда и једно и друго у исти мах, који седи у својој канцеларији док му роб, конторист, подноси извештај из дневника (*adversaria, ephemerides*), а он проверава да ли су подаци правилно унесени у благајничку књигу-кодекс. Наведени су и примери рељефа са галских локалитета Нојмаген (Neumagen), Нарбона (Narbonne) као и из Ајнс Бладел Хол (Ince Blundell Hall) колекције, који по стилу и садржини показују сличности са рељефом из Виминацијума, будући да приказују трговце са благајничком књигом и једног или два роба који показују цену робе или читају податке из свитка.²

Описаним споменицима са приказом бројања новца (*Kontorszene*) могу се прикључити и они са локалитета Вормс (Worms) у провинцији Горња Германија (*Germania Superior*),³ затим Арлон (Arlon)⁴ и Мец (*Metz*)⁵ из североисточне Галије (*Gallia Belgica*), на којима су, такође, приказани трговци који у кодексу проверавају податке о новчаним трансакцијама које им достављају робови или прегледају робу у продавници. На рељефу из Арлона писар бележи податке које господар чита из кодекса. Међутим, док је на неким споменицима јасно да се ради о трговцима вином (Ајнс Бландел Хол), житом? (Нојмаген), или, пак, јувелирима који продају накит (Мец), на споменику из Виминацијума делатност приказаних ликова означена је само бројањем новца и провером тачности дневних података у благајничком кодексу. Истог типа је и други рељеф из Меца који се, ипак, на основу представа у бочним нишама споменика може идентификовати као представа трговца коме робови доносе врећу с новцем, списак са подацима о роби и перо за уношење података⁶.

Уочљиво је да највећи број рељефа са представом трговца који броји новац и роба који чита податке или показује робу потиче из североисточних делова

1 Mano-Zisi 1954, 14; Цвјетићанин 2013, 148-149.

2 Ростовцев 1911, 115-119, Сл. 2; Rostovtzeff 1911, 277-283, Abb. 2.

3 Boppert 1988, Nr. 63.

4 Langer 2001, 329, Abb. 15a, Rose 2011, 255, Abb. 3.

5 Rose 2011, 257, Abb. 4.

6 Rose 2011, 255, Abb. 2.

Галије (Мец, Арлон, Нојмаген), а један је из суседне Горње Германије (Вормс). Рељефи овог типа регистровани су и јужније, у Нарабонској Галији⁷ и Рецији (Аугсбург).⁸ Рељеф из Нарбоне је најстарији примерак овог типа и може се датovati у I век,⁹ док је онај из Аугсбурга хронолошки опредељен у крај II или почетак III века,¹⁰ како се датују и рељефи са представом пребројавања новца (Konotorszene), из североисточне Галије и Горње Германије. У исто време може се определити и споменик из Вимунацијума у Горњој Мезији.

Наведени подаци упућују не закључак да су се надгробни споменици са рељефима који приказују римског угледника који броји новац док му роб чита дневне податке из јужне Галије проширили на север те провинције, али и на исток. Може се, такође, закључити да је реч о типизираној сцени, с неким варијацијама на различитим споменицима. То се, дакле, може посматрати као жанр сцена, мада она, свакако, има своје упориште у реалном животу. Наиме, бројање новца и књиговодствени послови били су део уобичајених активности власника трговина, тако да је приказ те делатности био разумљив и прихватљив становницима различитих провинција.¹¹ Али, ова сцена је имала и симболично значење, указујући на моћ Рима која се, осим оружјем, манифестовала и новцем, обрачунавањем и бележењем података. Отворено је питање да ли су власници већих трговина у провинцијским центрима, као што је био Вимунацијум, сами пребројавали пазар и проверавали у кодексу податке које су припремали робови или су за послове обрачуна ангажовали професионалне банкарe (*argentarii*, од II века *nummularii*) који су могли да обављају широк спектар финансијских операција, па и оне које нису биле везане за позајмицу и давање депозита,¹² што је, уз мењање новца, била њихова основна делатност.¹³ Међутим, професионални банкарe нису припадали привилегованим слојевима друштва,¹⁴ док су особе које броје новац на стелама из Вимунацијума и са галских локалитета Мец и Арлон обучене попут римске властеле у тоге и огртаче, а статус робова који им читају податке наглашен је и њиховом одећом. Стога изгледа вероватније да сцене на овим надгробним споменицима приказују делатност богатих локалних трговаца који свој положај и финансијску моћ показују бројањем зарађеног новца, пажљивом провером финансијских извештаја, али и својом одећом и радним простором-столом за којим седе на столицама са наслоном, на којој је понекад јастук, а испред ње подест за ослањање ногу. Овако конципирана сцена на надгробном споменику показивала је богатство и

7 Espérandieu 1907, no 626.

8 Bakker, 1985, 129-130, Abb. 58.

9 Rose 2011, 259.

10 Bakker, 1985, 130.

11 Rose 2011, 259.

12 Andreau 2003, 78.

13 Andreau 1999, 30-49.

14 Andreau 2003, 4.

статус покојника у било ком делу Царства, те су њени основни елементи коришћени у провинцијским радионицама, уз додавање детаља карактеристичних за поједине професије. Богате северногалске провинције имале су најбројнију клијентелу за рељефе овог типа, одакле је, највероватније, преузет и модел за израду рељефа на надгробном споменику из Виминацијума. Нажалост, како натписно поље није сачувано, име и занимање покојника остају непознати, а сачувана представа пребројавања новца једино је сведочанство о његовој професионалној делатости. Овај рељеф је осредњег квалитета израде, а занатлија који га је исклесало показао је смисао за формирање композиције, али и недовољно познавање перспективе и димензија делова људског тела, што се најбоље уочава на предимензионираним шакама са круто моделованим прстима.

ЛИТЕРАТУРА

Andreau 1999

J. Andreau, *Banking and Business in The Roman World*, Cambridge.

Andreau 2003

J. Andreau, *Banking and Business in The Roman World*, Cambridge.

Bakker 1985

L. Bakker, Weinverkauf und Kontorszene auf dem Grabmal des Pompeianus Silvinus aus Augsburg, in: *Die Römern in Schwaben*, Arbeitsheft 27, Bayerisches Landesamt für Denkmalfpflege, München, 129-130.

Boppert 1988

W. Boppert, *Römische Steindenkmäler aus Worms und Umgebung*, Corpus Signorum Imperii Romani Deutschland II 10, Mainz.

Цвјетићанин 2013

T. Цвјетићанин, Стела банкара, у: А. Старовић, Б. Борић-Брешковић, Т. Цвјетићанин и Е. Зечевић, *Народни музеј. Златни пресек*, Београд.

Degen 1981

R. Degen, Römische Standartenfragmente vom Summus Poenius, *Zeitschrift für schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte* 36/4, 244-259.

Espérandieu 1907

É. Espérandieu, *Recueil général des bas-reliefs, statues et bustes de la Gaule romaine I*, Paris.

Langer 2001

M. Langer, Szene aus Handwerk und Handel auf gallo-römischen Grabmälern, *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* 116, 299-356.

Mano-Zisi 1954

Đ. Mano-Zisi, *Antika u Narodnom muzeju u Beogradu*, Beograd.

Rose 2011

H. Rose, Typologie und Realität – Zwei Aspekte römischer Kunst, aufgezeigt am Beispiel der Grabreliefs aus Metz, in: *Roma y las provincias: modelo y difusión I*, eds. T. Nogales, I. Rodà, Mérida, 251-260.

Ростовцев 1911

М. Ростовцев, Две надгробне стеле у Народном музеју у Београду, *Сѣнарнар IV/II* (1909), 107-119.

Rostovtzeff 1911

M. Rostovtzeff, Zwei Reliefs aus dem Museum zu Belgrad, *Römische Mitteilungen* XXVI, 267-283.

Ivana M. POPOVIĆ
Archaeological Institute, Belgrade

A PRESENTATION OF THE COUNTING OF MONEY (KONTORSZENE)
 FROM THE TOMBSTONE IN VIMINACIUM:
 A GENRE SCENE OR THE REAL ACTIVITY OF THE DECEASED

SUMMARY

The fragmented marble tombstone, found in Viminacium, was transferred immediately after discovery to the National Museum in Belgrade, where it is still kept in the Roman Collection under Inventory Number 2989/III. This is a tombstone of the architectural type, on which the lower field in relief was preserved, while only the bases of the columns are visible from the upper field (height 0.45m, width 0.85m). The preserved relief depicts two men at work. On the left side is a man without a beard, with thick curly hair, sitting on a pillow, placed on a round chair with a low curved back. He is wearing a toga and a tunic, and short boots on his feet, which rest upon a **stool** or a low chair. In front of him is a small working-table with a thick, profiled upper surface, held in a horizontal position by two thin, slanted rods that meet on the floor. On the table is an open pouch, with cords lying untied, out of which money is spilling. The man at the table is preventing the money from falling on the floor with his right hand, while holding a treasurer's book (*codex*), which he is carefully looking at, in his left hand. Depicted on the right of the table is a young man wearing a beltless tunic and cape (*paenula*) – a slave by all accounts. He is holding a scroll with both hands, which is rolled at the top and the bottom, so that he is reading from the middle of the text. Judging by the characteristics of style, primarily the hairstyle of the man sitting at the table, the relief was created in the period from the middle of the 2nd century to the initial decades of the 3rd. In the Inventory and subsequent publications of the National Museum, the relief was marked as “the banker's tombstone”, although it was mentioned in the first publication that this was the presentation of a Roman noble, a banker or a merchant, or perhaps both at the same time, sitting in his office while a slave is submitting a report from the daily log to him, while he is checking whether the data is entered correctly in the treasurer's book-codex. Tombstones with the presentations of owners of large stores, of goldsmiths or traders in wine, leather or textiles, found in the territory of northern Gaul (Metz – 2 specimens, Arlon, Neumagen), Upper Germany (Worms) and Raetia (Augsburg), show that the counting of money, registering in the treasurer's book-codex and the checking of the daily status of the financial turnover, which is being reported by the slave, represents the important activity of a wholesaler which marks his professional activity and, thus, deserves to be presented on the tombstone of the deceased as the mark of his occupation. Considering the explicit iconographic similarity of Gallic tombstones and those from Viminacium – the presentation of a man dressed in Roman fashion, sitting on a chair with a back, at a table and counting money, while checking the data in the codex, in the presence of a slave, who is reading the data or showing the merchandise, one could conclude that this is a genre scene which was produced in different variants in a number of stonemason's workshops in the Empire. On the other hand, since the oldest presentation of this type, the one from the archaeological site of Narbo in southern Gaul, originates from the 1st century, while those from Raetia, northern Gaul, Upper Germany, and even the one from Viminacium in Upper

Moesia, are dated in the 2nd or 3rd century, one can assume that this motif had spread from southern Gaul to the north of the province and to the eastern parts of the Empire. The counting, registering and calculation of the daily turnover of money, as an essential feature of the business of merchants and craftsmen, became a determinant of their professional activity on their tombstones, which represents a realistic aspect of the scenes from tombstone reliefs of this type. Therefore, although the name of the deceased on the tombstone from Viminacium is not preserved, we may conclude that a real part of his professional life is depicted in the form of a typified scene, regardless of whether he was a wealthy merchant or the owner of some large trading or artisan's workshop.

Вујадин ИВАНИШЕВИЋ, Соња СТАМЕНКОВИЋ

Археолошки институт Београд

ИМИТАЦИЈА ПОЛУФОЛИСА ЈУСТИНА II СА ЦАРИЧИНОГ ГРАДА (JUSTINIANA PRIMA)

Апстракт: У раду је приказан јединствен примерак имитације полуфолиса Јустина II који припада невеликој скупини имитација рановизантијског новца на простору Северног Илирика. Аутори су се осврнули на кривотворење бронзаног новца од 4. до 6. века са посебним освртом на време Јустина I. У овом периоду је, судећи према појединачним налазима и остави новца из Прахова, имитирање регуларних ковања било најинтензивније. Током раздобља цара Јустинијана I кривотворење бронзаног новца стагнира и наставља да опада за време његових наследника. Ове имитације представљају локална ковања романизованог становништва на простору Северног Илирика, а неке од радионица треба свакако потражити на простору између Наисуса, Јустинијане Прима и Улпијане, односно Јустинијане Секунде.

Кључне речи: Илирик, Јустинијана Прима, 6. век, Јустин II, полуфолис, имитација

Током археолошких ископавања Царичиног града (Justiniana Prima) откривен је значајан број примерака новца који су допринели сагледавању циркулације новца на простору Северног Илирика.¹ Налази већег броја остава у граду, с друге стране, омогућили су да се осветле упади Кутригура, Авара и Словена у унутрашњост Илирика.² Овом приликом пажња ће бити посвећена јединственом налазу имитације полуфолиса Јустина II нађеном на Царичином граду (Сл. 1.7-8).

На простору Северног Илирика, паралелно са редовним емисијама бронзаног новца 6. века, циркулисале су и њихове имитације. Ради се о ретким ко-

---

* vujadin.ivanisevic@gmail.com

sonjas612@yahoo.com

1 Ivanišević 2010, 441-454; Ivanišević, Stamenković 2014.

2 Popović 1981, 111-126; Popović 1984 57-82; Иванишевић 2014, 41-52.

вањима налаженим најчешће у виду појединачних налаза, а ређе у оставама новца. Њихово спорадично појављивање у оставама јасно указује на контролу емисија бакарног новца, као и на њихово одвајање. У једној од одредби Јустинијановог законика (*СЈ* IX.24.3), која представља директно понављање једног члана Теодосијевог кодекса (*СТи*. IX.21.10), санкционише се кривотворење бакарног новца и одређује се кажњавање прекршитеља. Највећи број одредби оба законика односи се на фалсификовање емисија златног новца који је чинио окосницу монетарног система касноримског Царства. Чин кривотворења новца изједначавао се са издајом.³ Упркос строгом кажњавању, имитације новца прављене су на ширем простору Царства, посебно када је реч о солидима, што је разумљиво јер су управо ковања солида доносила велику зараду. Очигледно је да је и кривотворење бакарног новца представљало уносан посао.

Ако је судити по бројним налазима имитација регуларних ковања на простору Северног Илирика, ова појава је била раширена током 4. и 5. века. Према Милоју Васићу реч је о ковањима која су најчешће циркулисала паралелно са званичним емисијама, и то углавном уз лимес. На основу стилске анализе, исти аутор је издвојио неколико група које је хипотетички везао за радионице у Сирмијуму, Наисусу и Пинкуму. Налаз калупа за ливење новца 4. века у Грачаници указује на постојање једне такве радионице и у Улпијани.⁴ Кривотворење новца се наставља и током 5. века када се, поред имитација, појављују ковања од олова, као и опсецање ранијих емисија новца из 3. и 4. века која се стављају у оптицај паралелно са регуларним емисијама мале вредности.⁵

Реформама Анастасија I из 498. и 512. године значајно је подигнута вредност бакарног новца ковањем номинала веће тежине. Прве емисије реформисаних фолиса коване су од 498. до 512. године према стандарду од 1/36 дела фунте - 9,05 г. Већ 512. године њихова тежина је дуплирана на 18,1 г - 1/18 дела фунте. Нове емисије веће вредности убрзо су почеле да се кривотворе. Тако остава из Прахова, похрањена око 539-540. године, садржи 147 фолиса и 7 полуфолиса регуларних ковања Анастасија I (491-518) и 3 имитације фолиса овог владара (Сл. 1.1). Највећи број имитација у овом налазу бележимо за време Јустина I (518-527), 19 фолиса (Сл. 1.2-3) наспрам 292 фолиса и 6 полуфолиса официјелних емисија. Њихов број опада за време Јустинијана I (527-565) на пет имитација фолиса према 114 фолиса и 6 полуфолиса редовних ковања. Највећи број имитација у овом налазу припада Јустину I - 6,05%, затим Јустинијану I - 4,10% и, на крају, Анастасију I - 1,95%. На основу ове анализе можемо претпоставити да је имитирање новца било најизразитије у време Јустина I када бележимо и највећи годишњи коефицијент имитација новца (Табела I). Важно је

3 *cf.* Hendy 1985, 320-327.

4 Vasić 1978, 131-132.

5 Иванишевић, Стаменковић 2010, 59-84.

поменути да и В. Хан и М. Метлих у корпусу византијског новца такође бележе највећи број имитација у време Јустина I (8 примерака), наспрам 5 фолиса Анастасија I. Исти аутори наводе да су на појединим ковањима на којима се налази аверсна легенда ANASTASIVS, на реверсу представљени симболи који се везују за емисије Јустина I.⁶ Према овоме, највећи број имитација би припадао времену Јустина I, укључујући и нека ковања приписана Анастасију I. Овоме у прилог иду и други налази са простора Северног Илирика. Два примерка имитације фолиса Јустина I нађена су у Наисусу и касноантичком утврђењу у Чечану⁷ (Сл. 1.4-5). С друге стране, познат је налаз само једне имитације фолиса Анастасија I са Градишта из Рујевице.⁸

Табела 1. Остава Прахово

Владар	Датовање	Број примерака		Процентуални однос		Годишњи коефицијент	
		М+К	М имит.	М+К	М имит.	М+К	М имит.
Анастасије I	512-518	150,5	3	98,05%	1,95%	25,08	0,50
Јустин I	518-527	295	19	93,95%	6,05%	32,78	2,11
Јустинијан I	527-538	117	5	95,90%	4,10%	10,64	0,45

Кривотворење новца је, како показују налази, а посебно остава из Прахова, настављено и у време Јустинијана I, али превасходно емисија до монетарне реформе из 538. године. Других налаза са простора Северног Илирика нема, изузимајући један деканумијум нађен у касноантичком утврђењу у месту Чечан⁹ (Сл. 1.6). Ова емисија се према В. Хану и М. Метлиху везује за ковања у Италији.¹⁰ Датује се од 556 до 557. године. Имитирање новца се смањује, ако је судити према појединачним налазима и оставама новца.

Имитације полуфолиса Јустина II су сасвим ретке. Један примерак је забележен у корпусу В. Хана и М. Метлиха.¹¹ Овај каталог, с друге стране, познаје посебну групу имитација Јустина II, познату као *Moneta Militaris Imitativa*.¹² У питању су емисије посебних “путујућих официна” које су ковале новац по потреби. Ова ковања су издвојена већ у време Јустинијана I.¹³

На Царичином граду је током систематских археолошких ископавања насеља у Доњем граду нађена једна имитација фолиса Јустина II¹⁴ (Сл. 1.7-8). Но-

6 МIВЕ, 33-34, 93 и 97.

7 Црноглавац 2005, 78, 128: МIВЕ тип Х6 вар.; Ivanišević, Špehar 2005, 151-154, кат. 42, Fig. 11.4: МIВЕ типови Х6-Х7 вар.

8 Рашковић 2011, 176, Т. 2.1: МIВЕ тип Х5 вар.

9 Ivanišević, Špehar 2006, 151-154, кат. 65, Fig. 11.5: МIВЕ тип Х15.

10 МIВЕ 72-74.

11 МIВЕС тип Х9.

12 МIВЕС 33.

13 МIВЕ 72-74.

14 Новац је нађен 14.08.2000. године и заведен је под бројем С-155.

вац је откривен у сектору АС у слоју СЈ 6501. Из истог слоја потичу још три примерка новца; један римски, 16 нумија солунске ковнице Јустинијана I¹⁵ и деканумијум Тиберија II такође из Солуна - 6. година ковања.¹⁶

На аверсу имитације полуфолиса Јустина II са Царичиног града приказани су обриси две стојеће фигуре, цара и царице, изведене крајње шематски, са наглашеним главама и одеждама. Две плитке линије наглашавају обриси драперије. У пољу лево налази се крст, а изнад главе натпис у виду више слова од којих се једино разазнаје Х, док су остала слабо сачувана. На реверсу се јасно оцртава К као ознака вредности, изнад стоји Х, лево I/I уместо уобичајеног A/N/N/O и доле I на месту ознаке ковнице. У пољу десно налази се I као назнака године ковања. С обзиром да су све ознаке на реверсу изведене шематски, година ковања се тешко може одредити као прва. Новац је искован на тањој уместо на уобичајеној, дебљој плочици. Промер новца је 20 мм, а тежина 3,45 г.

Иако се на новцу не може ишчитати легенда на аверсу, највероватније се ради о имитацији полуфолиса Јустина II на којој су на аверсу приказане фигуре цара Јустина II и царице Софије.¹⁷ Ова врста је кована у периоду од 565. до 578. године. Потребно је напоменути да су исти тип новца ковали цареви Тиберије II у Солуну¹⁸ и Маврикије у истој ковници у кратком периоду од 582. до 583. године.¹⁹

И поред постојања сличних ковања царева Тиберија II и Маврикија мишљења смо да наш примерак треба одредити као имитацију новца Јустина II, чија су ковања представљала главну номиналу у циркулацији у западним деловима провинције Унутрашње Дакије током седме и осме деценије 6. века.²⁰

Ове имитације се не могу довести у везу са варварским ковањима, како је то сматрала Д. Гај-Поповић.²¹ Ради се о локалним ковањима романизованог становништва на простору Северног Илирика, а посебно у његовим средишњим провинцијама. Налази имитација из Наисуса, са Царичиног града и из Чечена иду у прилог овој тези. Неке од радионица треба свакако потражити на простору између Наисуса, Јустинијане Приме и Улпијане, односно Јустинијане Секунде.

15 MIBES тип 169d

16 MIBES тип N65.

17 MIBES типови 44a-d, 47a-b, 51a-c, 59-60b, 70a-f.

18 MIBES тип 65.

19 MIBES типови 110-111.

20 Ivanišević 2010, 441-454; Ivanišević, Stamenković 2014.

21 Gaj-Popović 1973, 95-100.

ЛИТЕРАТУРА

Vasić 1978

M. Vasić, A IVth and Vth centuries Hoard of Roman coins and imitations in the collection of the National Museum in Belgrade, in: *Sirmium VIII. Etudes de numismatique danubienne. Trésors, lingots, imitations, monnaies de fouilles. IVe au XIIe siècle*, C. Brenot, F. Baratte, M. Vasić and V. Popović (éds.), Rome – Belgrade, 112-132.

Gaj-Popović 1973

D. Gaj-Popović, The Appearance of the Barbarized Folises(Folles) in the 6-th Century in the Balkan Peninsula, *Balcanoslavica* 2, 95-100.

Ivanišević 2010

V. Ivanišević, La monnaie paléobyzantine dans l'Illyricum du nord. *Mélanges Cecile Morrisson*, Travaux et Mémoires 16, 441-454. Paris.

Иванишевић 2014

В. Иванишевић, Налази новца из Источног подграђа Царичиног града, *Лесковачки зборник* 54, 41-52.

Иванишевић, Стаменковић 2010

В. Иванишевић, С. Стаменковић, Налази новца 5. века из Рујковца, *Лесковачки зборник* 50, 59-84.

Ivanišević, Stamenković 2014

V. Ivanišević, S. Stamenković, Coin Finds from the Intramural Housing in Caričin Grad (*Justiniana Prima*), in: *Numismatica e archeologia. Monete, stratigrafie e contesti dati a confronto*, G. Pardini, N. Parise (eds.), BAR Int. Ser. 2014, u štampi.

Ivanišević, Špehar 2006

V. Ivanišević, P. Špehar, Early Byzantine Finds from Čečan and Gornji Streoc (Kosovo), *Стиринар* 55, 133-159.

MIBE

W. Hahn, M. A. Metlich, *Money of the Incipient Byzantine Empire (Anastasius I – Justinian I, 491–565)*, Wien.

MIBEC

W. Hahn, M. A. Metlich, *Money of the Incipient Byzantine Empire Continued (Justin II - Revolt of the Heraclii, 565 - 610)*, Wien.

Popović 1981

V. Popović, Une invasion slave sous Justin II inconnue des sources écrites, *Нумизмаџичар* 4, 111-126.

Popović 1984

V. Popović, Petits trésors et trésors démembrés de monnaie de bronze protobyzantins de Serbie, *Нумизмаџичар* 7, 57-82.

Рашковић 2011

Д. Рашковић, Примери налаза новца на локалитетима рановизантијских утврђења на југу централне Србије, *Ниш и Византија IX*, 171-185.

Hendy 1985

M. Hendy, *Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300-1450*, Cambridge.

Црноглавац 2005

В. Црноглавац, Византијски новац (491-1078) из збирке Народног музеја у Нишу, *Зборник Народни музеј Ниш* 13-14, 61-162.

Vujadin IVANIŠEVIĆ, Sonja STAMENKOVIĆ
Archaeological Institute Belgrade

IMITATIONS OF SEMI-FOLLES OF IUSTIN II FROM CARIČIN GRAD (IUSTINIANA PRIMA)

SUMMARY

Parallel with the regular circulation of coins of the 6th century, imitations were also issued in the territory of Northern Illyricum. This is rare coinage, which was most often discovered in the form of individual finds, rarely in hoards of money. Despite the strict penalties, imitations of coins were made throughout the Empire.

The unique find of an imitation of the semi-follis of Justin II was found in Caričin Grad, during systematic archaeological excavations in the area of the settlement in the Donji Grad (Lower Town) (fig. 1.7-8). The money was discovered in sector AS in the layer SJ 6501. Three other coins originate from the same layer; one Roman, 16 nummia from the Thessaloniki mint of Iustinian I and the decanummium of Tiberius II, also from Thessaloniki – 6th year of minting.

Although the legend on the obverse of the money is illegible, it is most probably an imitation of the semi-follis of Justin II, with presentations of the figures of the emperor Justin II and the empress Sofia on the obverse. This type was minted in the period from 565 to 578. It is necessary to mention that the same type was minted by the emperors Tiberius II in Thessaloniki and Maurice, in the same mint, in a brief period from 582 to 583.

Despite the existence of similar coinage of the emperors Tiberius II and Maurice, we believe that our specimen should be determined as an imitation of the money of Justin II, whose coinage represented the main denomination in circulation in the western parts of the province of Dacia Interior during the seventh and eighth decades of the 6th century.

These imitations cannot be linked with the barbarian coinage. They are the local coinage of the Romanised population in the area of Northern Illyricum, and especially in the central provinces. The finds of imitations from Naissus, from Caričin Grad and from Čečen speak in favour of this thesis. Some of the workshops should certainly be sought in the area between Naissus, Iustiniana Prima and Ulpiana, i.e. Iustiniana Secunda.

Слика 1. Имитације: 1. Анастасије I, остава Прахово; 2-3. Јустин I, остава Прахово;
4. Јустин I, Наисус; 5. Јустин I, Чечан; 6. Јустинијан I, Чечан;
7-8. Јустин II, Царичин град.
1-7 размера 1:1, 8 размера 3:1.

Дубравка М. ПЕРАДОВИЋ

Ecole Pratique des Hautes Etudes - Sciences Historiques, Philologiques et Religieuses, Paris

---

ИКОНОГРАФСКИ ПРЕДЛОШЦИ ЗА ПРЕДСТАВУ ЖИЧЕ НА ВИДОВДАНСКОЈ СПОМЕНИЦИ И СПОМЕН МЕДАЉИ МИРОПОМАЗАЊА АЛЕКСАНДРА ОБРЕНОВИЋА

Апстракт: У раду се разматрају иконографски предлози употребљени за приказ Жиче на спомен-медаљама издатим 1889. године поводом прославе петстотог јубилеја Косовске битке и миропомазанја краља Александра Обреновића. Утврђено је да је као предложак за представу Жиче на спомен медаљи Миропомазанја краља Александра Обреновића коришћен акварел Феликса Каница из 1860. године, као и да Михаило Валтровић за нацрт Видовданске споменице користио цртеж хипотетичне реконструкције изгледа жичког католикона који је објавио 1878. године.

Кључне речи: Жича, Видовданска споменица, спомен-медаља Миропомазанја краља Александра Обреновића, Михаило Валтровић, Феликс Каниц, иконографија

Јуна месеца 1889. године у Србији су једновремено прослављене јубиларна петстотагодишњица битке на Косову и миропомазанје краља Александра Обреновића.¹ Та вишедневна светковина имала је два дела: први који се одвијао у Крушевцу 14. и 15. јуна и други 19. и 20. јуна у Краљеву, односно у манастиру Жичи, где је миропомазанје обављено. Оба дела ове церемоније била су повод за израду пригодних спомен-медаља са одговарајућим иконографским програмом.² Посебно место у иконографији две том приликом издате спомен-медаље, *Видовданске сјоменице*³ (Сл. 1), и медаље *Миропомазанја Александра I Обре-*

* dubravka.preradovic@gmail.com

1 Видовдан је као спомен дан палима у борбама за отаџбину 1889. године уведен у ред званичних празника, о чему посебно Тимотијевић 2002.

2 Тодоровић 1964, 14-15, кат. бр. 52, 53, 54; Тодоровић 1989, 69, кат. бр. 2-7; Медаковић 1990, 26-27, сл. 30-37.

3 Тодоровић 1964, 14, кат. бр. 53; Тодоровић 1989, 69, кат. бр. 2.

новића⁴ (Сл. 2), заузима католикон жичког манастира, храм Христа Спаса, седиште српске архиепископије и крунидбена црква Немањића.⁵

Видовданска сйомен-медаља, пречника 41 mm, искована у бронзи, изведена је према нацрту Михаила Валтровића, архитекте, првог професора археологије београдског Универзитета и чувара Народног музеја.⁶ Аверс медаље подељен је линијом хоризонта на две готово једнаке зоне. У доњој су на Косову Пољу представљене владарске инсигније, куполна круна са препендулијама, мач и преломљени скиптар. Над хоризонтом су се подигли облаци, а сунце залази. Горњим ободом тече натпис ПОМЕНУ ВИДОВА ДАНА, а у доњем одсечку медаље стоји година 1389. Реверс медаље, такође је подељен у две зоне, али је за разлику од аверса доња зона знатно ужа, односно линија хоризонта је знатно ниже постављена. На реверсу медаље приказан је двоглави орао раширених крила, са српским грбом на плећима. Он у десној канци држи мач, а у левој жезло и гусле. Небо у позадини је ведро, без облака, а Сунце сија над хоризонтом. У доњој зони реверса приказана је Жича, прецизније њена јужна фасада. Уз горњи обод реверса је натпис ОБНОВЉЕНА СРБИЈА, а на месту на којем на аверсу пише 1389, на реверсу је уписана 1889. година.

Та спомен-медаља продавана је, у корист *Друштва Светиої Саве*, испред Лазарице 15. јуна након литургије и парастоса косовским јунацима којима су присуствовали краљ (Александар) у пратњи намесника, чланова владе, државног савета и народне скупштине, архијереји и старешине задужбина кнеза Лазара, кнегиње Милице и деспота Стефана.⁷ Истог дана у 5 часова поподне у Крушевцу је положен темељ споменика Косовским јунацима. У темељ споменика узидани су запис на пергаменту, кованице савременог новца, књига косовских песама и *Видовданска сйоменица*.⁸

У ликовном решењу за *Видовданску сйоменицу*, Валтровић се послужио једноставним језиком симбола снажних историјских реминесценија. Када је приликом отварања пете изложбе цртежа и акварела средњовековних споменика насталих током рада на терену, Драгутин Милутиновић, Валтровићев дугогодишњи сарадник и пријатељ, промишљао могући одлазак на тада недоступну територију Косова, он је изразио веровање да би на том месту истраживача „ојхрвала на мах наваљујућа оживљена усйомена на йрослављене велике владаре, ойишће йошйоване архийастире, неумрле јунаке, заслужне државнике и високо цењене уметнике – све саме неуморне раднике, који заједничким йрудом

4 Тодоровић 1964, 14-15, кат. бр. 52; Тодоровић 1989, кат. бр. 6.

5 Кашанин, Бошковић, Мијовић 1969; Суботић 1984; Чанак-Медић, Тодић 1999.

6 Основни подаци о М. Валтровићу у: Стевовић 2006, 38-39.

7 Програми прославе у: *Ред свейковине косовске йейсйојодишњице, Косовски йомен*, Српске новине 132 (Београд 15. VI 1889), 615; *Телѣрами са косовске йрославе*, Српске новине бр. 133 (Београд 16. VI 1889), 619; Пајевић 1889, 19.

8 *Ред свейковине косовске йейсйојодишњице, Косовски йомен*, Српске новине бр. 132 (Београд 15. VI 1889), 615; Пајевић 1889, 24-25.

*сївараху моћну и ѿошїовану државу без икаквої ѿромишљања, да сви ѿраде онај велики маузолеум, у који се на судбоносан Видов-дан, ѿоложило уморено средњо-вековно Срїсїиво на вечїио одїочивање.*⁹ Валтровић је ту поетски изречену Милутиновићеву мисао преточио у визуелни језик артикулисан кроз сломљене владарске инсигније, круну, мач и скиптар. Куполна круна изведена је по узору на круне које су носили српски краљеви од краја XIII века¹⁰, а које су се могле видети и на портретима краља Стефана Првовенчаног и краља Радослава у портику жичке куле (Сл. 3).¹¹ Михаило Валтровић који је, будући поуздани познавалац српске средњовековне уметности, једновремено био ангажован да уради и нацрт за *Орден светиої кнеза Лазара*¹², искористио је исту куполну круну за централни пекторални сегмент орданског ланца који надвишишује орденски знак. Са друге стране, када је 1904. године извео нацрте за српске краљевске инсигније, круну, скиптар и шар, за потребе крунисања краља Петра Карађорђевића, Валтровић се послужио другим извором инспирације.¹³

Валтровић је изабрао да на реверсу *Видовданске сїоменице* прикаже жички католикон са јужне стране. Но, та у потпуности дводимензионална представа цркве Христа Спаса, није само приказ оновременог стања цркве већ је резултат Валтровићевих промишљања њеног првобитног облика. Жича је била један од првих споменика које су Валтровић и Драгутин Милутиновић истраживали.¹⁴ У периоду између 1871. до 1884. године, у Жичи су боравили у чак пет наврата¹⁵, више него у било којој другој цркви или манастиру. Будући да је Жича била обновљена средином 19. столећа,¹⁶ Валтровићу није било једноставно да проникне у њен првобитни изглед, због чега са жаљењем констатује: *„Да смо ѿак и ми чачанску и жичку цркву нашли још ѿорушене, извесно би расїоред и склој њихов лакше сазнали и схваїили, но шїио нам је ѿи моїуће ѿсле оної, ѿре двајестїину ѿодина на њима извршеної обнављања, којим се је или заїрїало или унишїило од ѿрвобитїної каракїера изїледа све оно, шїио се је среїїним угесом сїасло од азиїскої раздора*“.¹⁷

9 Милутиновић 1879, 246.

10 О инсигнијама српских средњовековних владара cf. Радојчић 1934, 80-86.

11 Војводић 2012.

12 *Орден Светиої кнеза Лазара* установљен је у спомен на петстоту годишњицу битке на Косову. Орден је био намењен искључиво Краљу Србије (касније Југославије) и његов пунолетном наследник. Ланац је наручен код Николауса и Дункера у Ханау (Немачка) Овом вредном примерку владарског накита након Другог светског рата изгубио се траг.

13 Мишковић-Прелевић 1980-1981, 119-125.

14 О истраживањима средњовековних споменика које су у периоду између 1871. и 1884. године извели Михаило Валтровић и Драгутин Милутиновић cf. Богдановић, Мишковић-Прелевић 1978.

15 Милутиновић, Валтровић 1872, 294-300; Милутиновић, Валтровић 1873, 328-331; Милутиновић, Валтровић 1877, 403-408; Милутиновић, Валтровић 1883, 265-267; Милутиновић, Валтровић 1885, 408-410.

16 Дураковић-Јакшић 1987, 43-58.

17 Валтровић 1878, 247.

Жича је једнобродна грађевина са апсидом на источној и припратом на западној страни. Над средњим травејом је купола. Тај централни простор храма фланкиран је двома певницама, а нартекс двома капелама. Уз цркву је, са западне стране, дозидана монументална спољна припрата са кулом на улазу. По свему судећим након 1221. године уз олтар су дограђене пастофорије. Када је 1822. године Димитрије Давидовић, посетио Жичу затекао је храм у рушевинама. Сводови су били урушени, главна и куполе над бочним капелама без калота, а олтаска апсида без полукалоте. Није било могуће идентификовати остатке ђаконикона, док је проскомидија била у рушевинама, како је то и приказано на цртежу који је објављен уз Давидовићев текст.¹⁸ Такво стање цркве промењено је у шестој деценији XIX столећа залагањем епископа ужичко-крушевачког, Јоаникија Нешковића. Том приликом су обновљени горњи делови храма који су били у рушевинама, сводови, куполе и кровни покривач, уклоњени су остаци проскомидије, а црква делимично омалтерисана и окречена у бело.¹⁹ Спољна припрата је том приликом остављена у рушевинама, док је значајно преобликован горњи део куле.

Валтровић је, међутим, био мишљења да Жича треба да има, односно да је имала ђаконикон и проскомидију, као и да кров над бочним певницама није био двоводан, већ да су певнице и бочни улази у храм имали једноводни кровни покривач у линији са кровом бочних параклиса. Валтровић је на основу, како сам каже, старијих описа и цртежа (мисли на цртеж из Давидовићевог текста, прим. аутора), као и на основу савремених испитивања, урадио основу цркве са спољном припратом и њен изглед јужне фасаде Жиче, онако како је веровао да је Жича првобитно изгледала (Сл. 4).²⁰ Тај цртеж објављен је као средишњи део табле са српским средњовековним споменицима, најпре 1878. године а потом и 1881 године.²¹

Тај цртеж предпостављеног изгледа Жиче, Валтровић је, осим за аверс *Косовске споменнице*, искористио и као предлог за позивницу за свечаност миропомазања (Сл. 5). Позадина позивнице подељена је у две зоне, доњу светло плаве боје и горњу наизменично црвене и беле. У средишту позивнице је бели двоглави орао са грбом Србије, са крстом и огњилима на прсима и круном изнад глава. Преко круне је одштампан монограм краља Александра I Обреновића, А I. Уз леви и десни обод позивнице су канделабри са јарболима, на којима су српске заставе и грбови. Текст у четири реда, на средини, гласи „*Миројомазање Њејовој Величансјива Краља Александра I 20. јуна 1889*“, а испод текста је цртеж Жиче, са додуше незнатно промењеном пропорцијом, што је свакако последица припреме за штампу предлошка за идејно решење позивнице.

18 Давидовић 1828.

19 Ненадовић 1956, 29.

20 Валтровић 1881, 24.

21 Waltrowits 1878; Валтровић 1881, 25.

Миропомазање новоизабраног краља обављено је 20. јуна, када је после више векова један српски владар примио Божју милост у храму који је био крунидбена црква Немањића.²² Краља Александра I Обреновића миропомазао је митрополит београдски Михаило, који се након абдикације краља Милана вратио у Србију из избеглиштва. Митрополит је током обреда истакао Светог Саву као посредника преко кога ће небески благослов сићи на краља Александра. Миропомазање је обављено у присуству руског посланика Персијнија, двојице намесника, свих чланова владе, више црквених великодостојника и краљеве свите, док је у манастирској порти и око манастирског комплекса била непрегледна маса народа.²³ Након миропомазања изведен је војни дефиле.

Као спомен на чин миропомазања издата је спомен-медаља (Сл. 2). На аверсу медаље приказан је млади краљ Александар у официрској униформи са Ордемом Белог орла I реда на прсима. Краљ је приказан у полупрофилу, а његов лик рађен је по свему судећи на основу фотографије.²⁴ По ободу аверса медаље, на повишеном прстену, је натпис : АЛЕКСАНДАР I, КРАЉ СРБИЈЕ, МИРОПОМАЗАН У ЖИЧИ 20. ЈУНА 1889. ГОДИНЕ.

На наличју медаље је Жича, приказана са југозападне стране, док је у горњем левом углу медаљон са ликом жичког ктитора, првовенчаног краља Стефана. Уз обод, на повишеном прстену, је натпис: СЕДМОВРАТНИ МАНАСТИР ЖИЧА, ЗАДУЖБИНА КРАЉА СТЕФАНА ПРВОВЕНЧАНОГ, САЗИДАН 1222. У одсечку испод приказа манастира налази се ознака произвођача на ћирилици изд. М.А.М. Ушица за провлачење алке кована је заједно са медаљом. Медаља је кована у две варијанте, од бронзе и од позлаћене бронзе, вероватно у бечкој радионици за израду медаља Адолфа Милера (Adolf Müller). Та медаља грађанског карактера додељивана је након 1893. заслужним официрима и подофицирима Српске војске.²⁵

За *Медаљу Миропомазавња* предлошак за представу Жиче био је, међутим, други извор. Приказ Жиче урађен је по акварелу (Сл. 6), односно цртежу Феликса Каница, знаменитог аустроугарског путописца, географа, етнолога и археолога, припадника тзв. друге генерације балканолога. Каниц је први пут боравио у Србији 1859. године, у коју се вратио већ наредне 1860. када је током тада изведеног студијског путовања, обишао и недавно обновљену Жичу.²⁶ Он је том приликом у Жичи урадио и неколико цртежа и акварел који су објавље-

22 Александар Обреновић је миропомазан, али не и крунисан у Жичи, с обзиром на то да је његов отац краљ Милан одустао од крунисања након што је бечки двор одбио да му уступи из ризнице круну за коју се веровало да је српска. О чину миропомазања уопште, и посебно код српских владара *cf.* Дечанац 1897.

23 Ред прославе косовске петогодишњице, Миропомазање његовог величанства краља Александра I, *Српске новине* бр. 136 (Београд 20. VI 1889), 630; Телеграми са косовске прославе, *Српске новине* бр. 137 (Београд 21. VI 1889), 635; Пајевић 1889, 24-25.

24 Car, Muhić 2009, 471.

25 Ibid.

26 Каниц 1985, 14.

ни две године касније у књизи посвећеној византијским споменицима у Србији 1862. године.²⁷ На Каницовом акварелу Жича је представљена са југо-западне стране. У првом плану је гробље које се налази, на узвишењу, ван манастирске порте. Каницов изглед Жиче врло је прецизна илустрација изгледа цркве након радова на њеној реконструкцији. Каницин цртеж показује и да је у том тренутку покривач жичке куле још увек био једноставни кров на четири воде покривен ћерамидом. Каниц је акварелом обухватио и простор око саме цркве, малу цркву светих Петра и Павла, и дрвени звоник, док се у дну слике назире обрис града. Аутор је према овом акварелу урадио цртеж (Сл. 7), где је у првом плану црква Христа Спаса, који је објављен 1865²⁸ и 1868. године.²⁹ На медаљи Миропомазања, Каницов цртеж је до те мере верно пренет да нису изостављени ни гробови са надгробним споменицима, нити растиње око цркве, које је Каниц забележио.

По свему судећи узор за представу Стефана Првовенаног у медаљону покрај цркве такође је пронађен код Каница, у представи цара Душана у медаљону првог илустрованог листа књиге *Византијски споменици* (Сл. 8). Могуће је стога, на основу свега реченог, претпоставити да је нацрт за спомен медаљу Миропомазања краља Александра Обреновића израдио Каниц лично.

За разлику од Валтровићеве дводимензионалне и плошне представе Жиче, Каницов перспективни приказ жичког храма учинио је и да сама медаља Миропомазања буде вештије моделована и ликовно зрелије решена. Податак о иконографском узору за представу Жиче иде у прилог претпоставци да је медаља издата у Бечкој радионици Адолфа Милера.

Избор Жиче за мотив аверса медаља о којима је на овом месту реч, свакако се тумачи у контексту потребе истицања континуитета између средњовековне српске краљевине и од Обреновића обновљене Краљевине Србије. Натпис на аверсу медаље Миропомазања, додатно подвлачи ту чињеницу. Наиме, према народном веровању, у Жичи је крунисано седам српских краљева и да су за свакога од њих отворена на цркви нова врата.³⁰

У којој је мери та легенда била жива у тренутку проглашења Краљевине Србије, 1882. године, говори садржај поздравне адресе коју су изасланици вароши Карановца упутили Милану Обреновићу. На том месту Карановчани обавештавају краља да су већ отпочели припреме за његово миропомазање, и да је за ту прилику набављено свето миро из раке светог Симеона Мироточивог, као и да су на цркви Христа Спаса већ отворена нова врата, те да Жича више

27 Kanitz 1862, 23, tav. III, IX; Исте године књигу је на српски превео Александар Сандић (Каниц 1862).

28 Kanitz 1865, 13, fig. 10.

29 Kanitz 1868, 166.

30 Веровање да је у Жичи крунисано седам краљева бележи Јоаким Вујић (Вуич 1828, 146), а потом и Милан Ђ. Милићевић који подсећа и на народно веровање о седмвратој Жичи (Милићевић 1867, 78).

није седмоврата већ осмоврата.³¹ Но, краљ Милан није миропомазан у Жичи, већ је први нововековни српски краљ миропомазан у Жичи био његов наследник Александар Обреновић. Приликом његовог миропомозања митрополит Михаило је истакао да ће небески благослов сићи на краља Александра управо посредством светог Саве.³² Дневне новине које описују светковину бележе: „Призор је био величанствен: сѣара седмовраћа Жича, која је пре седам векова видела првога венчанога Краља српскога, ево иде данас после толико мучних болова у својим светим зидинама прима и поздравља првога миропомазаног Краља обновљене Србије Александра I“.³³ Након миропомозања у Жичи, краљ је отпутовао у Студеницу где се поклатио моштима Стефана Првовенчаног.

Реминесценције на светородну династију Немањића обележиле су и друге догађаје из живота краља Александра, током чије владавине је било снажно идеолошко ослањање на средњи век. Његова посета манастиру Хиландару била је организовани спектакл, оличен у реминесценцији на долазак цара Душана у српски светогорски манастир.³⁴ Тада су му у знак захвалности за богате дарове хиландарски монаси поклатили Мирослављево јеванђеље, оснивачку повељу коју је манастиру издао родоначелник светородне династије Немањића, Стефан Немања.

Мада је Жича је током XIX столећа била не редак мотив ликовних представа,³⁵ њен приказ на две у претходним редовима анализиране медаље инспирисан је оновременим поимањем улоге и значаја Жиче у српској историји, као и потребом да се истакне веза између светородне династије Немањића и династије Обреновића која је краљевину обновила.³⁶

31 Ристић 2000, 236.

32 Исто, 242.

33 Телеграми са косовске прославе, *Српске новине* бр. 137 (Београд 21. VI 1889), 635.

34 Макуљевић 2000, 150.

35 Тодић 2000, 321-326.

36 У вези са обновљањем и конструисањем националне традиције cf. Макуљевић 2006, 51-54 et passim.

БИБЛИОГРАФИЈА:

СКРАЋЕНИЦЕ

Гласник СУД - Гласник Српског ученог друштва
Зборник МПУ – Зборник музеја примењене уметности, Београд
СБР – Српски биографски речник, Нови Сад

ЛИТЕРАТУРА:

Богдановић, Мишковић-Прелевић 1978

С. Богдановић, Љ. Мишковић-Прелевић, *Излози српској ученој друштва. Ис-
тјраживања српске средњовековне уметности 1871-1884*, Београд.

Валтровић 1878

Говор којим је изасланик српског ученог друштва за снимање уметничких спо-
меника по Србији Михаило Валтровић отворио четврти излог снимака
архитектонских, живописних и скулптурних 1. маја 1877, *Гласник Срп-
ској ученој друштва* XLVI (1878), 243-258.

Waltrowits 1878.

М. Waltrowits, *O Prodromos. Mitteilungen über neue Forschungen auf dem Gebiete
serbischer Kirchenbaukunst*, Wien.

Валтровић 1881

М. Валтровић, Старе српске црквене грађевине, *Српске илустриране новине за
забаву, поуку, уметности и књижевности* I, бр. 2, 23-27.

Војводић 2012

Д. Војводић, Портрети првих ктитора у приземљу жичке куле. Порекло иконо-
графије, *Ниш и Византија* X, 323-339.

Вуич 1828

И. Вуич, *Пушешествие по Србији*, Будимъ.

Давидовић 1828

Д. Давидовић, Жича, манастир у Србији, зиданъ између 1190 и 1224 год.,
Сербске Лѣтописи II, Будим.

Дечанац 1897

С. Дечанац, *Владалац и народ. Крунисање и миројомазање владоаца, дужности
његове и народне*, Београд.

Дураковић-Јакшић, 1987

Љ. Дураковић-Јакшић, *Епископ Јоаникије Нешкович и обнова 1856. манастира
Жиче*, Краљево.

Kanitz 1862

F. Kanitz, *Serbiens byzantinische Monumente, Gezeichnet und beschrieben von F.
Kanitz*, Wien.

Каниц 1862.

Ф. Каниц, *Византијски сѿоменици ѿ Србији нацрѿао и оѿисао Ф. Каниц*, Беч.

Kanitz 1865

F. Kanitz, Beiträge zu serbischen Alterthumskunde, *Mittheilungen der K.K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* 10, 1-31.

Kanitz 1868

F. Kanitz, *Serbien: Historisch-ethnographische Reisetudien aus den Jahren, 1859-1868*, Leipzig.

Каниц 1985

Ф. Каниц, *Србија. Земља и сѿановнишиѿво*, том 2, Београд.

Кашанин, Бошковић, Мијовић 1969

М. Кашанин, Ђ. Бошковић и П. Мијовић, *Жича. Истѿорија, архѿиѿекѿура, сликарсѿво*, Београд.

Макуљевић 2000

Н. Макуљевић, Однос Србије и Хиландара у XIX веку - студија из културне историје, у: *Осам векова Хиландара: Истѿорија, духовни живоѿи, књижевностѿ, уметностѿ и архѿиѿекѿура*, ур. В. Кораћ, Београд, 139-153.

Макуљевић 2006

Н. Макуљевић, *Уметностѿ и национална идеја у XIX веку*, Београд.

Медаковић 1990

Д. Медаковић, *Косовски бој у ликовним уметностѿима*, Београд.

Милићевић 1867

М. Ђ. Милићевић, Манастири у Србији, *Гласник Срѿској ученој друшѿтва*, књ. IX, св. XXI, 1-96.

Милутиновић 1879

Д. Милутиновић, Кратка расправа при отварању петог излога снимака архитектонских, живописних и скулптурних, 14. маја 1878. године, *Гласник Срѿској ученој друшѿтва* XLII, 243-264.

Милутиновић, Валтровић 1872

Д. Милутиновић, М. Валтровић, Извешће одсеку уметничком, *Гласник Срѿској ученој друшѿтва*, 294-300.

Милутиновић, Валтровић 1873

Д. Милутиновић, М. Валтровић, Извешће одсеку уметничком Српског ученог друшѿтва, *Гласник Срѿској ученој друшѿтва* XXXIX, 328-331.

Милутиновић, Валтровић 1877

Д. Милутиновић, М. Валтровић, Извешће одсеку уметничком Српског ученог друшѿтва, *Гласник Срѿској ученој друшѿтва* XLIV, 403-408.

Милутиновић, Валтровић 1883

Д. Милутиновић, М. Валтровић, Извештај уметничком одбору Српског ученог друшѿтва, *Гласник Срѿској ученој друшѿтва* LI, 265-267.

Милутиновић, Валтровић 1885,

Д. Милутиновић, М. Валтровић, Извештај уметничком одбору Српског ученог друштва, *Гласник Српској ученој друштва* LXIV, 408-410.

Мишковић-Прелевић 1980-1981

Љ. Мишковић-Прелевић, Валтровићеви нацрти за крунидбене инсигније Петра I Карађорђевића, *Зборник Музеја примењене уметности* 24-25, 119-125.

Ненадовић 1956

С. Ненадовић, Рестаураторски радови на Жичи за последњих сто година, *Саопштења* I, 28-37.

Пајевић 1889

А. Пајевић, *Мала споменница са њених годишње славе видовданске у Крушевцу и миропомазања краља Александра у Жичи*, Нови Сад.

Радојчић 1934

С. Радојчић, *Портрети српских владара у средњем веку*, Скопље.

Ред прославе косовске петстогодишњице, Миропомазање његовог величанства краља Александра I, *Српске новине* бр. 136 (Београд 20. VI 1889), 630.

Ристић 2000

Љ. П. Ристић, Краљевци у Краљеву (1882-1889-1904), *Рудо Поље-Карановац-Краљево*, Београд-Краљево, 233-246.

Тимотијевић 2002

М. Тимотијевић, О производњи једног националног празника – спомен дан палима у борбама за отаџбину, *Годишњак за друштвену историју*, вол. 9, бр. 1-3, 69-77.

Телеграми са косовске прославе, *Српске новине* бр. 133 (Београд 16. VI 1889), 619.

Телеграми са косовске прославе, *Српске новине* бр. 137 (Београд 21. VI 1889), 635.

Тодић 2000

М. Тодић, Жича – мотив ликовних представа, фотографија и разгледница, у: *Манасџир Жича*, зборник радова, ур. Г. Суботић, Краљево, 321-326.

Тодоровић 1964

Н. Тодоровић, *Југословенске и иностране медаље*, Београд.

Тодоровић 1989

Н. Тодоровић, Спомен медаље са мотивима видовданског култа – косовске споменице, *Нумизмаџичар* 12, 69-74.

Стевовић 2006,

И. Стевовић, Валтровић, Михаило, *Српски биографски речник* 2 (В-Г), Нови Сад, 38-39.

Суботић 1984

Г. Суботић, *Манасџир Жича*, Београд.

Саг, Мухић 2009

Р. Саг, Т. Мухић, *Одликовања Србије и Југославије. Од 1859. до 1914*, Wien.

Чанак-Медић, Тодић 1999

М. Чанак-Медић, Б. Тодић, *Манасџир Жича*, Београд.

Dubravka M. PRERADOVIĆ

École pratique des hautes études, La Section des sciences religieuses, Paris

ICONOGRAPHIC TEMPLATES FOR THE PRESENTATION OF ŽIČA
ON THE VIDOVDAN MEMORIAL AND THE MEMORIAL MEDAL
OF THE ANOINTING OF ALEKSANDAR OBRENOVIĆ

SUMMARY

In June 1889, the 500th anniversary of the Battle of Kosovo and the anointing of King Aleksandar Obrenović were celebrated in Serbia simultaneously in Kruševac and in the monastery of Žiča. It was an occasion for producing memorial medals with an appropriate iconographic programme. This paper contains an analysis of the iconographic templates for the presentation of the katholikon of the monastery of Žiča on two memorial medals that were issued to mark those events: the Vidovdan memorial and the medal of the Anointing of Aleksandar I Obrenović.

The draft of the Vidovdan memorial was created by Mihailo Valtrović. He chose to present the southern façade of the Žiča church on the reverse of the medal, above which there rises a heraldic eagle, clutching a sword in its right talon and a sceptre and gusle in its left. This two-dimensional depiction of the Ascension Church does not give a picture of the condition of the church at that time, but is the result of Valtrović's deliberation of its original form. The first time Valtrović published the drawing according to which the template for the medal was made, was in his renowned work *O Prodomos*, printed in the German language in Vienna in 1878, and then in 1881 in the shortened version of the same study, in the Serbian language. The same drawing was also used as the template for the anointing ceremony, which was performed in Žiča on June 20th, 1889.

Žiča is also depicted on the obverse of the medal of the Anointing of King Aleksandar Obrenović. To the left of the presentation of Žiča is a medallion with the image of the ktetor, King Stefan the First Crowned and, on an elevated ring along the edge, the inscription: THE SEVEN DOOR MONASTERY OF ŽIČA, ENDOWMENT OF KING STEFAN, THE FIRST CROWNED, BUILT IN 1222. A drawing by Felix Kanitz, created according to the water-colour of Žiča which this renowned Balkanologist painted in 1860 and published two years later, was chosen as the template for this presentation of Žiča. The presentation of the first crowned king, Stefan Nemanjić, was also taken from Kanitz's book about Byzantine monuments. Thus, it is possible to assume that the drawing for the medal of the Anointing was done by Kanitz himself.

The presentation of Žiča on the two analysed medals was inspired by the understanding at that time of the role and significance of Žiča in Serbian history, and by the need to highlight the link between the saint-bearing Nemanjić dynasty and the Obrenović dynasty, which restored the monarchy. The inscription on the obverse of the medal of the Anointing additionally stresses this fact, considering that, according to folklore, seven Serbian kings were crowned in Žiča and that a new door was built on the church for each of them.

Сл. 1. Видовданска споменица (Народни музеј у Београду, Збирка новца Новог века, медаља и одликовања, инв. бр. 20_980

Сл. 2. Спомен медаља Миропомазања Александра I Обреновића (Историјски музеј Србије, Збирка знамења, инв. бр. 39-222)

Сл. 3. М. Валтровић, Краљеви Стефан Првовенчани и Радослав, портик жичке куле, акварел, детаљ, 1873 (према Валтровић и Милутиновић, документи I – шеренска грађа, ур. Т. Дамљановић, Београд 2006, 76)

Сл. 4. М. Валтровић, Цртеж претпостављеног првобитног изгледа јужне фасаде Жиче, цртеж тушем, 1878. (према *Валићровић и Милутиновић, документи II – шеренска грађа*, ур. Т. Дамљановић, Београд 2007, 156)

Сл. 5. Позивница за миропомазње Њ. К. В. Александра I, 20. јуна 1889 (према *Крунисање српских владара*, каталог изложбе, Краљево 2007, 31)

Сл. 6. Феликс Каниц, Манастир Жича, акварел, 1860. (према *Serbiens byzantinische Monumente, Gezeichnet und beschrieben von F. Kanitz, Wien 1862*)

Сл. 7. Феликс Каниц, Манастир Жича, цртеж, 1865
(према Ф. Kanitz, *Beiträge zu serbischen Alterthumskunde, Mittheilungen der K.K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* 10 (1865), 13)

Сл. 8. Феликс Каниц, Цар Душан, детаљ првог илустрованог листа књиге *Serbiens byzantinische Monumente, Gezeichnet und beschrieben von F. Kanitz, Wien 1862.*

Марија МАРИЋ ЈЕРИНИЋ

*Народни музеј у Београду***ОДЛИЧЈА ЂЕНЕРАЛА ЈОВАНА МИШКОВИЋА**

Апстракт: Одликовања Јована Мишковића (1844-1908), официра, војног писца, генерала и министра војске Краљевине Србије од 1909. године се налазе у београдском Народном музеју. Публиковање те недовољно познате чињенице подразумевало је документовано утврђивање промена које су настале услед страдања збирки у Првом светском рату, како би се стручној јавности предочио данашњи статус фалеристичког материјала из заоставштине ове значајне историјске личности.

Кључне речи: Генерал Јован Мишковић, заоставштина, одликовања, повеље, фалеристика.

Моје декорације са дипломама и декретима... да се предаду нашем Народном музеју..., тестаментом је завештана жеља Јована Мишковића.¹ Документарност извора, издвајањем формулације „наш Народни музеј”, добија додатно значење које указује на посебан однос према овој институцији културе, али и једном времену у коме је брига о националној баштини била део свести и идентитета истакнутих представника друштва. *Ђенерал* и једини официр председник Српске академије наука и уметности², у сећању задржан као *личности њлеменића срца, одан војсци и културном најрејку земље*, Јован Мишковић припада плејади значајних протагониста новије српске историје.³

Рођен је у Неготину, 6./18. јула 1844. године, где је похађао основну школу и ниже разреде гимназије. Школовање је наставио у Београду до 1865. године и завршетка Војне академије. Од артиљеријског потпоручника у Страгарској барутани, првом месту службовања, Мишковић је у српској војсци обављао раз-

* m.jerinic@narodnimuzej.rs

1 Факсимил руком написаног тестаamenta, са датумом 25. мај 1902. год., публикован у: Мучибабић 2004, 296.

2 У периоду од 1900 до 1903. године.

3 Мучибабић 2004, 17.

нолике дужности, командирске и командантске, штабне и оперативне. Више чињеница његове биографије указује да се за позив војника определио у времену оскудице у старешинском кадру, посебно школованим официрима, преко потребним у борби за ослобођење и независност. Војничка каријера му је стога обележена ратним околностима и директним учешћем у стварању и развоју војске, у шта је уградио највећи део себе.

Историографија располаже прецизним сазнањима о Мишковићевом кретању у служби и бројним задацима и мисијама које су му повераване.⁴ Увучен у матицу ратних превирања од јесени 1875. године када је, по отпочињању Херцеговачког устанка турска претња постала отворена, постављен је на чело генералштаба народне војске. Током 1876. године, у периоду Првог српско-турског рата, био је вршилац дужности команданта *Јаџдинске бригаде*, а затим је доспео у командни штаб *Ибарске војске*. После 12. јула и битке на Огоријевцу постављен је за команданта *Чачанских бригада* и левог крила *Јаворске војске*. У истом месецу је учествовао и у бојевима на Мравипољу, пред Боровцем и Сјеницом, те на Јавору. Наредбом врховног заповедника кнеза Милана, 9. септембра, постављен је за начелника штаба *Ибарске војске* и унапређен за *ђенералштабној мајора*.⁵ На захтев пуковника Хорватовића, 12. марта 1877. године постао је начелник штаба *Тимочкој кора*. На том положају је обавио припреме за предстојећи Други рат са Турском, а учествовао је и у договору с Русима око заједничких операција на ратишту.

За изузетне активности у току Ратова за ослобођење и независност кнез Милан га је 11. јануара 1878. године поставио за начелника оперативног одељења Врховне Команде, а 21. августа за свог ађутанта. Мишљење, које је дао о реформама војске, допринело је његовом постављању на место војног министра и почасног *књажевој* ађутанта 1. октобра 1878. године. Током првог министровања, које је трајало до 19. октобра 1880. године, обављао је сложене задатке послератне демобилизације и новог уређења оружаних снага у врло оскудним условима. Указом од 1. априла 1882. године, као дотадашњи министар на расположењу, постављен је за начелника генералштабног одељења главног генералштаба, а у октобру 1883. године за начелника штаба активне команде.⁶

Међу значајнијим подухватима на бојном пољу, истиче се вођство *Дринске дивизије* у српско-бугарском рату 1885/86. године.⁷ У овом, по Србе неуспешном рату, одликовао се смишљеним и енергичним командовањем. Остала је запамћена његова лична храбарост у бојевима на Сливници, као и вешт маневар

4 Николајевић 1909, 211-224; Иванић 1909, 323-331; Јововић 1996, 161-186; Јововић 1998, 162-213.

5 Српске новине бр. 215 од 28. септембра 1876. Диплома унапређења се чува у Војном музеју Београда под инв. бр. 26158.

6 Обе дипломе о наведеним постављењима чувају се у Војном музеју Београда под инв. бр. 26160 и 26162.

7 Диплома о Мишковићевом постављењу за комаданта Дринске дивизије 24. јануара 1885. године чува се у Војном музеју Београда под инв. бр. 26163.

ка граници, када је са малим делом своје дивизије омогућио повлачење целе српске војске.⁸

Начелник главног генералштаба је био у два наврата: од 1888. до 1890. и од 1893. до 1896. године, јер је у међувремену прихватио дужност гувернера младог Александра Обреновића. Осим повереног му старања о васпитању и образовању будућег краља, у овом периоду га је пратио и на путовањима у Русију, Аустрију и Француску. По повратку на дужност начелника главног генералштаба управљао је првим великим војним маневрима одржаним у јесен 1894. и наредне године. Његова изузетна посвећеност и залагање у служби награђени су чином генерала 22. фебруара 1894⁹, а две године касније је по други пут постао министар војске. Напор захтевних и одговорних дужности, али и породична трагедија, нарушили су Мишковићево здравље те је, на сопствени захтев пензионисан 1897. године. Активности и специјални задаци у служби Александра Обреновића настављају се и након тога, а једна од његових последњих мисија је посета Петрограду и руском цару Николи II у августу 1900. године.¹⁰

Паралелно са војном службом, врло истрајно се бавио научним, књижевним и публицистичким радом. Резултат тога су бројни радови из области војне тактике, историје, географије, хидрографије и старог војног градитељства, али и из етнографије, народног лекарства¹¹, ботанике, народне књижевности, лексикографије.¹² На скупу, посвећеном његовој мисли и делу, одржаном 2004. године, презентовано је низ нових и занимљивих погледа на научне и друштвене активности којима се бавио. Више истраживача заступа мишљење, да је у различитим областима имао пионирску улогу. Поред осталог прикључују га првој генерацији личности које су, плански и систематски, проучавали земљу и људе Кнежевине Србије до ослободилачких ратова 1876-1877/78. године.¹³ С тим у вези занимљиво је да сам Феликс Каниц сведочи о његовој предусретљивости и спремности на помоћ.¹⁴ Име Јована Мишковића се наводи и уз утемељивача географске науке Јована Цвијића, са констатацијом да је свој пионирски подухват започео двадесетак година раније.¹⁵

Професионалну и научну делатност пратила су и чланства у више друштва.¹⁶ Својим значајем издваја се оно у *Српском ученом друштву* од 1875. годи-

8 Иванић 1909, 325.

9 Диплома о унапређењу у чин генерала чува се у Војном музеју Београда под инв. бр. 26164.

10 Јовановић 2005, 129; Столић 2000, 84; Мале 1999, 180.

11 Диплома почасног чланства Српског лекарског друштва Јована Мишковића штабног капетана у Јагодини, са датумом 28. октобар 1873, чува се у Народном музеју (*Инвентар историјске збирке* 836/16).

12 Иванић 1909, 326.

13 Мучибабић 2004, 21.

14 Јововић 1996, 180.

15 Мучибабић 2004, 43.

16 Био је почасни члан Српског лекарског друштва (диплома у Народном музеју у Београду - Ист. инв. 836/16), члан друштва за Пољску привреду (повеља у Народном музеју у Београду - Ист. инв. 836/20 и

не, а од 1892. Српској краљевској академији.¹⁷ Научним радом у војној области стекао је звање академика и јединствен положај председника ове највише научне установе на чијем челу је био од 16. априла 1900. до 1. фебруара 1903. године.¹⁸ Краљ Александар Обреновић га је лично поставио на то место, а његов пад значио је и политички крај генерала Јована Мишковића. Временска дистанца, дужа од једног века, профилисала је критички увид историографа о његовој судбини након династичке смене: *Брзо и свесно је заборављен овај велики човек новије српске историје, јер када је преминуо 1908. године у својој 65. години он је за све, сем за најоданије пријатеље био само неко „бивши“, неко из демонизованог окружења Обреновића.*¹⁹

Веродостојност изречене оцене, вишедеценијског односа према личности и делу Јована Мишковића, не умањује чињеница да је његова последња воља била поштована и да су одликовања предата Народном музеју на чување, док је у Српској краљевској академији формирана задужбина са његовим именом.²⁰ Стари *Инвентар ствари у Народном музеју*²¹, као и публиковани *Извештај о раду Народне музеја* за 1909. годину²², документују садржај завештаних предмета. Ради се о 77 инвентарних ставки, од чега се 32 односе на одликовања, значке и медаље док 44 представљају повеље о одликовањима, дипломе о чланствима и официрске дипломе унапређења и постављења. Један од записа инвентара документује да је уз одликовања била приложена и *слика њок. Генерала Јов. Мишковића у златном оквиру.*²³

Страдања, којима су музејске збирке биле изложене за време Првог светског рата, угрозила су и ову заоставштину, о чему сведочи бројно стање предмета који су реинвентарисани у *Инвентару историјске збирке Народне музеја*.²⁴ Музеолошком обрадом и анализом сачуваног фалеристичког материјала из збирке, која је спровођена у сврху његове каталогизације, установљено је да су приликом накнадног инвентарисања ратом десеткованих предмета двадесетих година прошлог века, направљени пропусти што је довело до погрешних атрибуција појединих примерака одликовања.²⁵ Истраживањем, спроведеним

836/18), члан друштва Црвеног крста, добротвор Савеза стрељачких удружења, добротвор Српске књижевне задруге, утемељивач Дунавског кола јахача, утемељивач Српског археолошког друштва.

17 У Збирци Народне музеја у Београду чува се диплома редовног члана Јована Мишковића, коју му је 2. јуна 1875. године доделило Српско учено друштво - Ист. инв. 836/19. Уз диплому је сачувано и пропратно писмо у коме се наводи повод чланству: *...Познавајући ваш досадашњи грађоцени рад за познавање наше домовине, а уверено о вашој озбиљној и савесној бризи око унапређења историјске науке...* - Ист. инв. 836/13.

18 Ван функције је био од 2. 12. 1902. до 1. 02. 1903.

19 Мучибабић 2004, 79.

20 Аноним 1936, 189-192.

21 Запис бр. 2706. *Инвентар ствари у Народном музеју књиџа 2* је вођен од 1900 до 1938. године.

22 Васић 1910, 188-195.

23 Како у збирци сликарства Народне музеја не постоји сликани портрет Мишковића могуће је да се запис о „слици у златном оквиру“ односи на фотогографију, која према досадашњем сазнању није сачувана.

24 *Инвентар историјске збирке - Народни музеј* ред. бр. 830, 832, 833, 834, 835, 836, 837. Реинвентарисање ових бројева је обавио кустос Ђорђе Мано Зиси двадесетих година 20. века.

25 Марић-Јеринић, Мухић 2008, 421-452.

у сврху реконструкције завештања архимандрита Нићифора Дучића, када је установљено да је одређен број његовог одличја приписан Мишковићевој заоставштини, стекли смо увид у изворну провинијенцију сачуваних артефаката. За потребе сагледавања предмета који су у музеј ушли 1909. године са онима и данас присутним у збирци, такво разрешење атрибуције је било кључно за констатацију да је сачувано 15 одликовања, медаља и значака као и 36 диплома, повеља и писама који су припадали генералу Јовану Мишковићу.²⁶

Евидентно је да се ради о знатном губитку фалеристичке грађе, али је неоспорно да сачувана одликовања и документа и даље представљају аутентична историјска артефакта. Својом структуром и у контексту познатих историографских чињеница они дају довољно елемената за формирање представе о још једном сегменту Мишковићеве биографије. Стечена за изузетан допринос развоју и унапређењу војске, личну храброст на бојном пољу, вештину командовања, као и бројне заслуге у односима са другим државама добијена одликовања су, као својеврсни критеријум вредновања постигнутих резултата, већ била предмет пажње²⁷ и делимичног презентовања у оквиру две изложбе.²⁸ Чињенице, о њиховом укупном броју и датумима доделе, навођене у досадашњим историографским изворима, након анализе и идентификације сачуваног материјала, захтевају међутим извесне корекције. Од некролога до студија новијег датума, провлачи се исти податак о 26 одликовања.²⁹ Детаљан попис заоставштине у *Инвенџару сѣвари у Народном музеју 2*, сачињен приликом њеног уласка у музеј документује да је био и носилац *Сјоменице српско-турских ратова* као и *Сјоменице ратна с Бугарском*, што предходним прегледима Мишковићевих одличја, са једним изузетком, није узимано у обзир.³⁰

Наведене споменице, као ни већина његових ратних декорација, које су се до Првог светског рата налазиле у Народном музеју, нису сачуване. Њихово постојање осим инвентарних записа данас потврђују сачуване повеље и уве-

26 Од овог укупног броја сачуваних диплома, 11 официрских о унапређењу и постављењу су публиковане и чувају се у београдском Војном музеју (Маричић 2013). Иако се не зна тачан датум када су доспеле у Војни музеј, потребно је рећи да су првобитно припадале заоставштини која је 1909. године ушла у Народни музеј што потврђује запис бр. 2706. *Инвенџара сѣвари у Народном музеју књиџа 2*, али и *Инвенџар историјске збирке - Народни музеј* ред. бр. 837. где је реинвентарисано 11 *декрета о војном аванзовању Ђенерала Јована Мишковића*.

27 СКА Год. 8 (1895), стр. 173 - 174; Николајевић 1909, стр. 218 - 219; ДПП / К. 1138/541; Јововић 1996, стр. 163; Јововић 1998, стр. 212; Милићевић, Поповић 2003, стр. 164; Мучибабић (уредник) 2004, стр. 39, 183.

28 О материјалу који је излаган у Народном музеју Чачак у оквиру изложбе - *Јаворски рај 1876*, од 15.06. до 15. 09. 1996. год. видети *Уговор о уступању на привремено коришћење културних добара из Збирки Народне музеја у Београду* (заведен под бројем 377/6, 5. 06. 1996); За потребе организовања изложбе: *Јагодина и околина у српско-турским ратовима 1876-1878* завичајног музеја Јагодина од 28. 11. 2013. до 28. 12. 2013. уступљена три дигитална снимка указа о одликовањима којима је Јован Мишковић одликован у српско-турском рату. (Допис бр. 351/1, 19. 06. 2013.).

29 Николајевић 1909, 218-219; Јововић 1998, 212; Мучибабић 2004, 27.

30 У Шематизма одликованих лица сачувани су податци о 18 Мишковићевих одликовања (Шематизам 1895, 91; Шематизам 1900, 24, 38, 88). Милићевић и Поповић су у попису његових одликовања навели Споменице српско-турских ратова и Споменицу рата с Бугарском, али су пропустили нека друга, тако да се њихова листа састоји од 22 одликовања. (Милићевић, Поповић 2003, 164).

рења, а неколико фотографија визуелно документује начин на који их је носио. (сл.1)³¹ *Сребрна колајна за храброст* је прво одличје које му је додељено 14. септембра 1876. године у име *йризнања за одликовање у райу са Турцима*, како се наводи на повељи.³² Убрзо потом, већ 22. септембра, врховни заповедник војске књаз Милан га је одликовао и *Злајном колајном за храброст*, чија се додела везује и за 14. октобар, што је други датум који се такође налази на повељи.³³ Недоумицу у погледу прецизног датовања доделе ове медаље увећава и податак из Мишковићевог дневника у коме је 20. октобра 1876. записао: *Добијем Злајну медаљу за храброст. Снеї.*³⁴ Како се оснивање *Злајне колајне за храброст* везује за 19. јануар 1877. године, имамо пример доделе одличја пре његовог званичног установљења. Још један запис припада контексту првих колајни: *У љрвом райу (1876 јод.) наизменце одйрављао сам ова звања: йомоћник начелника шйшаба Ибарске војске, комаданй чачанских бријада, комаданй ужичке бријаде II класе, и начелник шйшаба Ибарске војске.*³⁵ Судаћи по датумима са повеља обе медаље за храброст је добио на положају начелника штаба *Ибарске војске*.

Сл. 1. Ратна одличја Јована Мишковића / Архив САНУ 13672_1

- 31 Према датуму са повеље Споменница српско-турских ратова му је додељена 1. маја 1878. (*Инвентар сйвари у Народном музеју 2*, бр. 2706/43), а споменница рата с Бугарском 15. марта 1886. (Историјски инвентар 836/5); Фотографија са јасно видљивим низом ратних декорација потиче из Архива САНУ / бр. 13672_1.
- 32 *Инвентар сйвари у Народном музеју 2*, повеља заведена под бр. 2706/38.
- 33 *Инвентар сйвари у Народном музеју 2*, повеља заведена под бр. 2706/39.
- 34 *Дневник генералийабној йоййуковника Јована Мишковића из Првој срйско-йурској райа, воћен од 23. јуна до 21. децембра 1876. јодине* у: Бојовић (приредио) 1996, 57.
- 35 Архив САНУ, бр. 7380/29; Аутографски запис (Јововић 1998, 164).

Већ наредног месеца, 6. новембра, одликован је *Таковским крстиом на њрсима*.³⁶ Следећи хронологију доделе, ово је његово прво сачувано одликовање из времена рата за независност и ослобођење. На снази је тада био указ *О одличјима у време рата*, којим није изричито дефинисано степеновање ордена, али је прописан начин ношења: *...о вратиу, о њробојној њанџици у виду оковрајника, или на њрсима, на њробојној њанџици и њо с леве сџране*, што практично значи да је *Таковски крсти* из 1876. године био ратно одличје у два степена.³⁷ Према типологији и начину израде, са карактеристичним монограмом *МО III* на аверсу, примерак из збирке је највероватније рад бечког мајстора Антона Фирста, настао одмах по оснивању ове радионице око 1880. године.³⁸ Очигледно је да се ради о накнадној набавци орденског знака што је тада уобичајена и регулативом уређена пракса.³⁹ Одликовани су упућивани да одликовања набаве од произвођача о свом трошку. Понуде домаћих златарских радионица са робом страних, пре свега бечких произвођача, последица су таквог стања ствари.⁴⁰ Наведене околности појашњавају раскорак између датума доделе и времена израде музејског примерка *Таковској крсти на њрсима* (Кат. бр. 1).

Када је 1. децембра 1877. године прокламацијом кнеза Милана објављен други рат Турској, Мишковић је у њега ушао као начелник штаба *Тимочкој кора*. На том положају је 12. децембра учествовао у освајању Ак-Паланке, а три дана касније и у боју код Пирота, где је са командантом Хорватовићем и целим штабом био у стрељачком ланцу. Крајем истог месеца је у Софији са руским генералом Гурку договарао зајдничке војне операције.⁴¹ Прекид сукоба, који је уследио након потписивања примирја у Једрену 31. јануара 1878. године, Србија је поред осталог искористила за уређење система награђивања за ратне заслуге. Законска *Ојределења о одличјима за независност и ослобођење*⁴², осим реорганизације *Ордена Таковској крсти*, потврђује *Златну и Сребрну медаљу за храбросџ*, оснива *Златну и Сребрну медаљу за ревносну службу у рати* као и *Сџоменицу срџско-џурских ратиова*. Судећи према сачуваној повељи *Златна медаља за ревносну службу у рати за народно ослобођење и независност 1878*, Мишковићу је додељена 12. фебруара у Нишу.⁴³ Убрзо потом већ 3. марта награђен је *Таковским крстиом III сџейена*⁴⁴, а 1. маја *Сџоменицом на рати 1876.*

36 Из текста повеље, Народни музеј Ист. инв. 830/3.

37 Кнез Милан је указ *О одличјима у време рата* донео 12. јула 1876. године, публикован у Српским новинама бр. 158, 17. јула 1876.

38 Радионица Антона Фирста (Anton Fürst) је активна од 1880. до 1910. и специјализована за ознаке, одликовања и медаље. Сарадња са Србијом је отпочела одмах по оснивању радионице и бавила се изградом ордена Таковског крста. (Срп. Мухић 2009, 560).

39 Уредба од 18. новембра 1876. године (Министарство војно, F No. 13 728 Зборник закона и уредаба 1876).

40 Срп. Мухић 2009, 30-41.

41 Николајевић 1909, 214.

42 Указ од 15. фебруара 1878. објављен у Српским новинама бр. 52, 7. марта 1878. године.

43 *Инвенџар сџвари у Народном музеју 2*, Повеља заведена под бр. 2706/41.

44 *Инвенџар исџориски збирке*, Повеља заведена под бр. 830/9; Српске новине бр. 70, 29. март 1878.

1877. и 1878 године.⁴⁵ *Орден Светиої Сїанислава II сїейена са мачевима* је прво инострано одликовање којим га је одликовао руски цар Александар II, указом од 3. јуна.⁴⁶ Осим наведених одличја, која нису сачувана, за заслуге у другом рату, 20. новембра 1878. године, му је додељен и *Таковски крст II сїейена* који се и данас налази у збирци (Кат. бр. 2). Занимљиво је, да као министар војни, својеручно потписује повељу овог одликовања.⁴⁷

На министарском положају, годину дана касније 30. октобра 1879. румунски кнез Карол I одликовао га је *командером Румунске звезде са мачевима*. Примерак овог ордена, који је сачуван у заоставштини, припада првом типу израђиваном у дугом временском периоду од 1877. до 1932. године. Орден се налази у оригиналној кутији са утиснутим логом париске радионице Кретли (Кат. бр. 3).

Као дотадашњи министар на расположењу 1. априла 1882. године постављен је на место начелника генералштабног одељења. Исте године је за службену мисију на француским војним маневрима 16. септембра одликован *Орденом леїје часїи IV сїейена*. Повеља данас документује ову чињеницу⁴⁸ јер сам орден није сачуван иако га налазимо на попису предмета који су 1909. године ушли у музеј.⁴⁹ У вези са истим одликовањем *Службени војни лист* од 30. октобра 1882. године доноси вест да: *Ђенерал шїаїајски њоїїуковник Јован Мишковић може ѡримїи и носїиїи официрски крстї францускої ордена њочасне леїїје*.⁵⁰

Уз *Орден Франца Јозефа друїої реда* - комтурски крст са звездом, сачувана је и повеља са датумом 12. и 13. јун 1884. године. Према тексту повеље орден му је додељен на дужности *начелника ѡенералшаба акїивне војске*⁵¹ (Кат. бр. 4). Један од његових биографа наводи и околности када се то догодило: *...ѡриликот ѡсеїе аусїријскої ѡресїолонаследника 1884. збої командовања ѡуком ѡешадијским...*⁵² Контекст добијања ордена могуће је употпунити и вешћу из *Српских новина*, која пружа више информација о самом догађају: *Њеїово Царско и Краљевско Височансїво Ерихерцеї Албертї*⁵³, *ѡреїледајући војску на суседној їраници царевине, блаїоволео је у субоїу 5 ов. м. у 6 и ѡо часова у вече, ѡрећи из Земуна са свїїом својом и учинїиїи ѡходу Њеїовом Величансїву Краљу и Пресвeїлом Дому Краљевском. На обали савској сїајала је ѡочасна чеїа с војном музиком која је Ерихерцоїу одала војне ѡочасїи. Њеїово Величансїво*

45 *Инвенїар сївари у Народном музеју 2*, Повеља заведена под бр. 2706/43.

46 На Повељи (Ист. инв. 836/8а) се појављују два датума 3. и 21. јун док се у литератури наводи 16. јун; Српске новине бр. 137, 21. јун 1878. Према запису под бр. 2706/17 *Инвенїара сївари у Народном музеју 2*, Орден Св. Станислава II ст. са мачевима је ушао у музеј.

47 *Инвенїар истїориске збирке*, повеља под бр. 836/4.

48 *Инвенїар истїориске збирке*, повеља под бр. 836/6.

49 *Инвенїар сївари у Народном музеју 2*, под бр. 2706/23.

50 *Службени војни лист* бр. 44, 30. октобар 1882, стр. 1299.

51 *Инвенїар истїориске збирке*, повеља под бр. 836/11.

52 Јововић 1996, 163; Јововић 1998, 165.

53 Albrecht von Österreich - Teschen (1817-1895), аустрїјски надвојвода, врховни комадант и генерални инспектор аустро-угарске армије.

Краљ, у униформи Своје аустријске рејименте, ираћен једним Својим ађућантом, комадантом активне војске, начелником главне ђенералштаба, и командантом дунавске дивизије, дочекао је на Сави Своја Високој Госи, и довео Га у Двор са свијом Његовом, а у ираћњи и грофа Кевенхилера, аустро-ујарској посланика, и и пошуконика Пинћера, војној ашаеа посланства. У Двору се Њ.В. Ерихерцеј бавио 3/4 часа и по том се вратио у Земун, истраћен до Саве с оним истим церемонијалом као што је и дочекан био.⁵⁴ Иако се у овом опису кратке посете аустријског надвојводе 5. маја 1884. године, пратиоци краља Милана наводе само кроз њихове функције, јасно је да је командантом активне војске, начелник главне ђенералштаба тада био Јован Мишковић, а пракса да се одликовања доделе након сусрета на државном нивоу није била неуобичајена. Одобрење за ношење комтурског крста са звездом објављено је у Службеном војном листу 15. септембра 1884. године.⁵⁵

За фалеристички контекст Ордена Франца Јозефа је карактеристично да су га аустроугарски грађани стицали постепено. Практично, други ред - Комтурски крст са звездом додељиван је тако да је већ стеченом трећем реду - Комтур - накнадно само придодана звезда. Као последица тога инсигније овог ордена данас се углавном срећу у одвојеним кутијама. Код награђивања странаца, што је случај са нашим примерком, могло се десити да степен Комтурски крст са звездом буде додељен у комплету, па тако у Збирци Народног музеја имамо одликовање које се изворно налази у једној кутији, што представља куриозитет вредан пажње.⁵⁶

Следећи хронолошки низ сачуваних артефаката, Мишковићеву делатност у Српском друштву црвеној крсти документује сачувана повеља, према којој је, ценећи услуге учињене друштву и српским рањеницима, одликован друштвеним Крстом 23. марта 1885. године.⁵⁷ Ову награду за хуманитарну активност добија у години отпочињања ратних сукоба са Бугарском, у којима је, због својих изузетних командантских способности, стекао и право на ношење споменнице за рат 1885 и 1886 године, како се наводи на сачуваној повељи са датумом 15. март 1886.⁵⁸

Споменница издата поводом прославе двадесетпетогодишњице Савезне београдске стрељачке дружине и петог савезног земаљског свечаног гађања 1890. године, иако не припада категорији одликовања, указује на Мишковићево учешће у још једној друштвеној активности (Кат. бр. 5). Према првобитном попису из 1909. године у Народни музеј су, уз заоставштину одликовања, осим две медаље

54 Српске новине бр. 102, 8. мај 1884.

55 Службени војни лист, 15. септембар 1884, 1145.

56 На ово чињеницу ми је указао господин Томислав Мухић, фалериста из Загреба, на чему му захваљујем.

57 Инвентар историјске збирке, повеља под бр. 836/14. У периоду од 1896. до 1898. године Јован Мишковић је био председник Друштва Црвеног крста.

58 Инвентар историјске збирке, повеља под бр. 836/5

земаљских гађања за 1890. и 1894. годину, ушли и његов знак сената Краљевине Србије, као и две значке члана управних одбора *Стрелачке дружине* и *Кола јахача Кнеза Михаила*.⁵⁹ Од ових предмета, који су, због неорденског карактера заведени као засебна целина, у збирци се данас налази само наведена споменица свечаног гађања и значка члана управног одбора *Стрелачкој друштва*. Савремена периодика - војни лист *Рајник*, *Стрелачки гласник* и *Српске новине*, извор су информација за културно-историјски контекст сачуваних артефаката.⁶⁰

По угледу на друге развијене државе, са свешћу о значају организованог и планског обучавања ширих слојева становништва у гађању из ватреног оружја, у Београду се 1865. године оснива прва српска *Стрелачка дружина*. У наредној деценији, заузимањем тадашњег председника удружења, генерала Милојка Лешјанина, мрежа дружина је проширена и на места по унутрашњости земље. Такав развој ситуације је, због своје специфичности, изискивао контролу и уређивање, што је учињено 1887. године на *другом свечаном земаљском гађању* у Крагујевцу прокламацијом „*Успројства савеза стрелачких дружина у Краљевини Србији*“.⁶¹ Активности дружина потпомогнуте су тада патронатом краља, а за потребе овог истраживања издвајамо податак о установљењу заставе, *медље, као одличја најбољих гађача и споменица за свечана земаљска гађања за све учеснике његове*. По свему судећи до реализације споменице и медаље није дошло ни током 1889. године, тако да су, у међувремену организована свечана гађања, треће у Нишу и четврто у Пироту, протекла без обележја те врсте.⁶²

Сачувани примерак из Мишковићеве заоставштине, поред осталог, документује и прво визуелно решење споменице. У наредним годинама оно је доживљавало трансформације условљене друштвено-политичким променама.⁶³ Настојања да се прегледом савремених написа дође до конкретнијих података о самој изради споменице нису донела жељене резултате, а њено помињање је само успутно и у функцији описа тока манифестације. У детаљаном програму свечаности *петом савезној земаљској гађања*, објављеном у *Српским новинама*, на дан њеног отпочињања, 6. септембра 1890. године, поред осталог се наводи:..

59 Према запису *Инвентара ствари у Народном музеју 2*, под бр. 2707/2 и 2707/3, медаље земаљског гађања заведене су као: *Медаља од I земаљској гађања 1890 год.* и *Медаља IV земаљској гађања 1894 год.*, ако се зна да је пето земаљско гађање одржано 1890. и да се то јасно може прочитати на самој медаљи онда је оправдано констатовати да се ради о пропусту приликом уписивања предмета.

60 Мишковић је на положају војног министра, 6. јануара 1879. покренуо војни лист *Рајник*, а лист *Стрелачки гласник* од 1. јануара 1888. издаје управа Стрелачког савеза у Београду. (*Рајник*, књига XX, свеска III, Београд 1889, 321-323).

61 *Рајник*, књига XX, свеска II, Београд 1889, 200-201.

62 *Рајник*, књ. XX св. III, 321-323.

63 Осим наведене споменице из Мишковићеве заоставштине, у Збирци медаља Народног музеја у Београду, чува се још један примерак исте споменице за коју не постоји податак коме је припадала (Инв. бр. 20_984), као и два примерка споменице које су настајале поводом каснијих организовања ове манифестације, а које на аверсној представи уместо првобитне панораме Београда имају приказане владаре: из 1896. године – погрсеје Александра I Обреновића (Инв. бр. 20_985), а из 1911. године погрсеје краља Петра I (Инв. бр. 20_220).

При уџису у љрву врстџу на свакој мейџи стџрелац љолаже 3 динара, за које добија сџоменицу и стџрелачки зайисник.⁶⁴

Истом „тематском“ кругу припада и његова значка члана Уџравноџ одбора Сџрелачкоџ друшџџва (Кат. бр. 6), чиџи настанак везуџемо за период између 1894. и 1898. године, када је био председник председничког одбора Савеза стџрелачких дружина.⁶⁵ Њено визуелно решење, црно-бела мета уоквирена ловоровим венцем на средини укрштених пушака, истовремено је и лого друштва, присутно на насловним странама Сџрелачкоџ љласника и заглављима званичних писама удружења. (сл. 2)

Сл. 2. Лого Стрелачког удружења / Стрелачки гласник из 1891. године

Указом краљевих намесника од 18. септембра 1890. године ђенералишџабни љуковник Јован Мишковић је разрешен дужности начелника љлавноџ ђенералишџаба и вршиоца дужности инсџекџџора љешадије да би био постављен на положај гувернера малолетног престолонаследника Александра.⁶⁶ Према оцени савременика на овом деликатном задатаку, на коме је ангажован до 2. априла 1893. године, је [...] љоказао своју урођену брижљивост љо васџџџџања и науч-

64 Срџске новине бр. 196, 6. септембра 1890, 6.

65 На годишњем збору Београдске савезне стрелачке дружине одржаном 6. марта 1894. за љредседника Предсџставничкоџ Одбора Савеза изабран ђенерал љ. Јован Мишковић. (Сџрелачки љласник бр. 4, 1894, 30)

66 Срџске новине бр. 205, 19. септембра 1890, стр. 1.

не сиреме будућеј краља Србије.⁶⁷ Из тог периода, у заоставштини постоје делимично сачувани артефакати - повеље и ордени, којима је одликован као краљев пратилац на путу у Русију, Аустрију и Француску 1891. године. Од хабсбуршког *Ордена њавоздене круне* II реда сачувана је само повеља са датумом 18. август 1891, али се на основу старих инвентарних записа зна да је у музеј ушло и одликовање.⁶⁸ Руски *Орден Светиој Сїанислава* II реда са звездом је заступљен само са звездом и повељом од 29. августа 1891. године.⁶⁹ Иако је звезда, након страдања збирке, реинвентарисана као предмет непознате провинијенције, анализа документационог материјала дала је за право да се припоји заоставштини (Кат. бр. 7).

Командер *Леїје часїи*, последњи орден који је Мишковић добио у пратњи петнаестогодишњег Александра, сачуван је у потпуности, са припадајућом повељом датованом 30. августа 1891. године као и пратећим писмом⁷⁰ (Кат. бр. 8).

Срїске новине, које су, од 9. јула до 3. септембра, у континуитету извештавале о бројним детаљима тог путовања, одсликавају време, и доносе за наше истраживање релевантне податке датума доделе одликовања, који се унеколико разликују од оних на повељама.⁷¹ Први у низу новинских написа основним информацијама уводи у догађај: *Суїра 10. о. м. у 8 часова из јуїра њосле свечаної боїослужења и ѡризива св. Духа у Саборној цркви, креће се Њеїово Величансїво Краљ Александар, у ѡраїњњи Своїа ѡрвої Намесника ї. Јована Рисїїића и ѡредседника минисїарскої саветїа ї. Николе Пашића на ѡуї у Русију, да учини ѡосетїу моћном руском Царском Двору, који је срїској држави и срїском народу у свако доба указивао своју блаїонаклоносї и ѡријаїељсїво.[...] После ѡосетїе у Русији Њеїово Величансїво ће са Својом свїїом ѡреко Варшаве и Беча оїићи у Ииш, да учини ѡосетїу и аусїрискком Царском Двору, који је исїїо ѡако вазда указивао блаїонаклоне осећаје за народну Динасїїју Обреновића, као и искрену суседско-ѡријаїељску наклоносї ѡрема Краљевини Србији. У ѡраїњњи Њеїової Величансїва налазе се: маршал Двора, ѡуковник, Краљев ађуїанїї, ї. Косїа Јанковић; ѡвернер Њеїової величансїва Краља, ѡенералиїїабни ѡуковник ї. Јован Мишковић; ѡрви ађуїанїї Њеї. Вел. Арїїиљеријски мајор ї. Илија Тирић; ађуїанїї Њеї. Вел., ѡешадијски мајор ї. Милан Михаиловић; лични ле-*

67 Николајевић 1909, 217.

68 *Инвенїар сївари у Народном музеју* 2, под бр. 2706/21.

69 Запис *Инвенїара сївари у Народном музеју* 2, под бр. 2706/18 указује да је орден првобитно био комплетан, док је сачувана звезда касније реинвентарисана у *Инвенїару исїориске збирке* под бр. 832/2 као предмет непознате провинијенције. Повеља је инвентарисана у *Инвенїару исїориске збирке* под бр. 836/7а.

70 *Инвенїар исїориске збирке*, повеља под бр. 830/5 писмо под бр. 830/5а.

71 *Срїске новине* бр. 149, 9. јула 1891; 152, 12. јула 1891; 153, 13. јула 1891; 155, 16. јула 1891; 157, 18. јула 1891; 158, 19. јула 1891; 160, 23. јула 1891; 161, 24. јула 1891; 163, 26. јула 1891; 164, 27. јула 1891; 165, 28. јула 1891; 166, 30. јула 1891; 167, 31. јула 1891; 168, 1. августа 1891; 169, 2. августа 1891; 170, 4. августа 1891; 171, 6. августа 1891; 172, 8. августа 1891; 173, 9. августа 1891; 174, 10. августа 1891; 175, 11. августа 1891; 176, 13. августа 1891; 177, 14. августа; 1891; 178, 15. августа 1891; 180, 18. августа 1891; 182, 21. августа 1891; 185, 24. августа 1891; 187, 27. августа 1891; 192, 3. септембра 1891.

кар Краљев, i. Д-р Ђока Јовановић, секретари министарства i. Бранко Петровић и i. Михаило Ристић [...].⁷²

На основу вести, које се односе на размену одликовања, обавезном делу протокола у сусретима на највишем државном нивоу, могуће је констатовати да је Мишковић, као члан владареве свите, руским *Орденом Светиої Сїанислава II* реда са звездом одликован 27. јула, из чега проистиче да је сачувана повеља са каснијим датумом накнадно прослеђена.⁷³ Исти је случај и са *Орденом Гвоздене круне II* реда који је, на основу објављене вести, могуће датовати у 30. јул 1891.⁷⁴ Датум доделе командерског крста *Ордена Леије часїи* из новина, поклапа се са оним на повељи.⁷⁵ При овој врсти анализе паралелних извора за датовање доделе одликовања у наведеном периоду потребно је имати на уму чињеницу да је употреба јулијанског календара у Србији и Русији била на снази до краја Првог светског рата, када је замењен грегоријанским.⁷⁶

Историографија, у тумачењу разлога ових путовања, како личних тако и опште политичког карактера, превасходно истиче значај посете Руском цару: [...] *Диїломатїски значај њуїта у Русију сасїојао се у њоме шїо се уївргило, да исїравно суседсїво ѓрема Аусїрији, не искључује добре односе с Русијом. Политїика краља Милана: или Русија или Аусїрија, одбачена је.*⁷⁷ Унутар таквог историјско-политичког контекста, ово путовање је за будућег владра била и својеврсна припрема за наступајуће преузимање престола. Улога Мишковића, који је у том периоду непосредно и свакодневно био ангажован око школовања, војног и цивилног васпитања, је изузетна. Следећи логику новије историјске науке, која подручје приватности владара повезује са конструкцијом владарског идентитета, допринос „чика Јове“ – како га је краљ Александар до краја свога живота ословљавао, је несумњив.⁷⁸ Артефакти репрезентације - повеље и одличја, то и материјално поткрепљују. Време непосредне укључености у владарево образовање „крунисано“ је *Орденом Светиої Саве* првог реда, о чему постоји забелешка из 1893. године: „ 3. аїрил [...] После ѓодне добих ѓисмо од Краља којим ми блаїодари на ѓруду око њеївої васїиїтања и чесїиїта ми Св. Саву I сїейена, којим ме је одликовао“⁷⁹ (Кат. бр. 9).

Орденом Мецидије првога реда одликован је 15. јуна 1894. године у својству генерала и члана свите краља Александра приликом дипломатске мисије код

72 *Срїске новине* бр. 149, 9. јула 1891.

73 *Срїске новине* бр. 166, 30. јула 1891.

74 *Срїске новине* бр. 168, 1. августа 1891.

75 *Срїске новине* бр. 192, 3. септембра 1891.

76 19. јануара 1919. године Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца у Србији и Црној Гори заменила је Јулијански календар Грегоријанским, који је у другим деловима државе већ био у употреби. (www.unilib.bg.ac.rs/repozitorijum)

77 Јовановић 1934, 141-142.

78 Столић, Макуљевић 2006, 350; Мучибабић 2004, 123.

79 Мале 1999, стр. 28 према извору Бележнице Јована Мишковића, Архив САНУ, 7241, 27. Обзиром на каснији датум на повељи и овде се ради о њеном накнадном уручењу.

султана Абдул Хамида – Кана.⁸⁰ Туркофилска политичка оријентација није до-
нела жељене резултате и ниједан од српских захтева – отварање школа у би-
тољском и солунском вилајету као и постављање владика у Призрену и Ско-
пљу, тада није испуњен. Оцена је историчара да стицај околности тада није
ишао у прилог Србији, јер Porta није имала сопствених интереса. Ипак, према
мишљењу Слободана Јовановића, била је то и једина могућа политика, за ост-
варење намере да се, без сметње турске власти, у Македонији шири српски ути-
цај.⁸¹ Мишковићева заоставштина данас, само кроз сачувану повељу о одлико-
вању, потврђује учешће у том догађају, јер орден након Првог светског рата
није затечен у музејском фонду.⁸²

Убрзо потом, већ 2. августа у оквиру многобројних пригодних активности
којима је увеличано обележавање краљевог осамнаестог рођендана у Нишу је
донет указ: [...] у *цели Нашеј Краљевској признања према заслугама стеченим*
за Краља и Отаџбину, одликујемо: Орденом Двојлавој Белој орла V. редом:... и
*ђенерала Јована Мишковића, начелника Главној ђенералиштаба [...].*⁸³ Овај ор-
ден је заједно са повељом сачуван у заоставштини а производ је бечке радиони-
це Шајд (Кат. бр. 10). Вишим степеном истог Ордена краљ Александар га је од-
ликовао још у два наврата. Орденом четвртог реда, 6. децембра 1896. године⁸⁴ а
трећим редом 2. септембра 1900. године. О два последња ордена данас сведоче
још само сачуване повеље.⁸⁵

Највишим степеном *Ордена Франца Јозефа* – великим крстом, према тек-
ту повеље, Мишковић је одликован указом од 26. фебруара, а бечка канцела-
рија ордена му је исти уручила 1. марта 1895. године. Разлику у датуму доделе
овог одликовања, у односу на српски савремени извор, где се наводи 14. фебру-
ар, треба тумачити рачунањем времена према Јулијанском календару.⁸⁶ Иако се
на основу првобитног инвентарног записа зна да је у заоставштини био и ор-
ден, он се данас не налази у збирци.⁸⁷ Занимљива је чињеница да је добијање
оба Ордена Франца Јозефа, и оног нижег степена којим је одликован 1884. го-
дине (Кат. бр. 4), везано уз име аустријског надвојводе, врховног команданта и

80 О путовању краља Александра Обреновића у Цариград извештавале су *Српске новине* у периоду од 11. до 26. јуна 1894. године у бројевима: 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138.

81 Јовановић 1935, 35-42.

82 Записи *Инвентара ствари у Народном музеју 2*, под бр. 2706/25 и 2706/59 указују да су у музеј ушли и орден и повеља. Након првог светског рата инвентарисана је само сачувана повеља у *Инвентар историјске збирке*, под бр. 836/12

83 *Српске новине* бр. 167, 2. августа 1894.

84 Указ о Ордну Белог орла IV реда објављен у: *Српске новине* бр. 269, 8. децембар 1896.

85 Записи *Инвентара ствари у Народном музеју 2*, под бр. 2706/11, 2706/15, 2706/66 и 2706/71 указују да су у музеј ушли и ордени и повеље. Након Првог светског рата сачуване повељ су уписане у *Инвентар историјске збирке*, под бројевима: 836/1 и 836/2.

86 Датум 14. фебруар 1895. бележи Николајевић 1909, 217.

87 Записи *Инвентара ствари у Народном музеју 2*, под бр. 2706/22 и 2706/63 указују да су у музеј ушли и орден и повеља. Након првог светског рата сачувана повеља је уписана у *Инвентар историјске збирке*, под бр. 830/4 и уз њу је грешком инвентарисан Орден Франца Јозефа II реда.

генералног инспектора аустроугарске армије Ерцхерцога Албрехта. Деценију касније Јован Мишковић је, као краљев изванредни изасланик 26. фебруара 1895. године у Бечу присуствовао његовој сахрани. Судаћи по поклапању датума са оним на повељи, том приликом му је уручено и одликовање.⁸⁸ О *сиррој војничком каракџеру* погребом овог припадника аустроугарске владарске породице, извештавају и *Српске новине*, из којих поред осталог сазнајемо да је, поводом смрти Ерцхерцога Албрехта, на српском двору била проглашена десетодневна жалост.⁸⁹

С пролећа 1896. године, дипломатска посета бугарског кнеза Фердинанда Кобурга Србији, према историографском извору, била је резултат препоруке Русије *да словенски народи на Балкану сложено и заједнички раде*.⁹⁰ Врло детаљан опис украшености града и читавог церемонијала од дочека до испраћаја, бугарског владара у Београду, пренеле су *Српске новине*.⁹¹ Име *ђенерала* се појављује у најужем кругу личности које су учествовале у пријему високог госта: [...] *Од сиране наших високодосџојника били су у свечаном руву и са декорацијама [...] і. і. џенерали: Јован Мишковић [...]*. Сазнајемо још и да је друго дана посете био домаћин на калемегданској тврђави где је, бугарском кнезу у част, уприличена кратка вежба и дефиле војних питомаца. Повеља *Ордена Свеџој Александра I* реда са датумом 25. април 1896. године, артефакт је који у одсуству самог ордена подсећа на овај догађај.⁹²

Исте године добио је још једно високо страно одличје - *Орден румунске круне I* реда. Датум његовог уручивања, 5. децембар 1896. године, познат је са повеље (Кат. бр. 11). Најадекватнији историјски контекст, у коме би додела овог ордена могла имати своје логично упориште, отварање је Сипског канала на Ђердапу. Поводом завршетка радова на пројекту, којим је унапређена пловидба Дунавом, у Оршави је 27. септембра 1896. године организована велика свечаност. Гости аустроугарског цара Фрање Јосифа I, били су владари Румуније, Србије и [...] *џреко 600 душа*, како су то пренеле *Српске новине*. Савремена оцена бенефита овог догађаја: [...] *сређно обновљене добре односе Румуније са Србијом и Аустроугарском збој економској развића и као велико дело мира које ће се сјајно крунисаџи сасџанком цара, краља Румунској и Српској [...]*⁹³, доноси и по-

88 Поред нашег извора (Николајевић 1909, 217), о Мишковићевом присуству сахрани сведочи и попис лица која су у Бечу била на последњем испраћају аустријског надвојводе објављеном у Бечким новинама: *General Johann Michković und Rittermeister Nikolajević aus Belgrad*. (Wiener Zeitung Nr. 49, 26. Februar 1895, 7)

89 О овом догађају *Српске новине* су извештавале у: бр. 28, 7. фебруара 1895; бр. 29, 8. фебруар 1895; бр. 31, 10. фебруар 1895; бр. 34, 14. фебруар 1895. Што се тиче разлике у датовању догађаја у односу на Бечку периодику подсетимо се чињенице да је у Србији у том периоду у употреби Јулијански календар.

90 Јовановић 1935, 133.

91 *Српске новине* бр. : 91, 26. април 1896, 1-2; 92, 27. април 1896, 1-2.

92 Записи *Инвенџара сџвари у Народном музеју 2*, под бр. 2706/28 и 2706/64 указују да су у музеј ушли и орден и повеља. Након Првог светског рата сачувана повеља је уписана у *Инвенџар истџориске збирке*, под бр. 836/21.

93 *Српске новине* бр. 203, 17. септембар 1896. године. Датум 27. септембар је према Грегоријанском календару.

датак о сусрету на највишем нивоу. Како је размена одликовања у таквим ситуацијама била саставни део протокола, онда није без основа претпоставити да је Мишковићу тада додељен *Орден румунске круне* као истакнутом члану краљеве свите. Нешто каснији датум са повеље, могуће је објаснити праксом накнадног прослеђивања ордена.⁹⁴

Писање Слободана Јовановића о посебном односу који је краљ Александар имао према Јовану Мишковићу, али и његовом профилу политичара, у контексту је опсервација политичких прилика у земљи крајем 1896. године. *Када је у јесен 1896. одлучио да мења владу, краљ Александар њомишљао је у њрви мах да састав новог министарства повери свом некадашњем васишачу ђенералу Јовану Мишковићу. [...] Мишковић је био врло уредан и шачан војник, али у њолишничким стварима круш и наиван. Своју владу он је замисљао као скроз неутралну [...] Радикали, да не би изашли из ашара краљу, разговарали су неко време са Мишковићем, али шии разговори нису довели ни до чега.*⁹⁵ Састав нове владе је тада поверен Ђорђу Симићу у којој је Мишковић, по други пут, постављен на место војног министра. На овом важном положају, по мишљењу савременика, у њрвом реду особииу је ѡажњу и радњу развио на целокујној раишној сиреми наше војске.⁹⁶ Његов рад је већ 1. јануара 1897. године награђен *Орденом Таковској кршиа* I реда, а 6. априла је постављен за почасног краљевог ађутанта (Кат. бр. 12).

Политичка смена Симићевог кабинета значила је и престанак Мишковићеве министарске дужности, након чега је већ 17. октобра 1897. пензионисан као генерал у резерви.

Наредна, 1898. година у Краљевини Србији је протекла у обележавању два јубилеја – прослава четрдесете годишњице *Светиоандрејске скуишшине* и обнове династије Обреновића, као и тридесет година од проглашења независности. Тим поводом установљени су *Орден Милоша Великој* и *Сиоменица* – популарна „*Медаља Милоша Великој*“. Из перспективе одличја разумљива је констатација да је династичком јубилеју дато више простора.⁹⁷ Убрзо по оснивању већ 2. марта 1899. године, *ђенералу у ѡензији* Јовану Мишковићу, додељена је *Сиоменица Светиоандрејске скуишшине*, а 11. априла *Орден Милоша Великој* II реда. Како су Цвети у 1899. години биле 18. априла, потребно је рећи да му је доделом овог одличја указана посебна част јер је уврштен у привилеговану групацију одликованих на које се односио члан 5. *Закона о Ордену Милоша Великој*: *У времену од усшановљења овој ордена ѡа до Цветиш 1899. Краљ може ѡодариши орденом Милоша Великој без нарочишш ѡомињања заслуиа, које шим одликује. Ог*

94 Према првобитном запису *Инвеншара ствари у Народном музеју* 2, под бр. 2706/27 и Инвентару историске збирке бр. 830/8, Орден Румунске круне I реда имао је и ленту, која данас недостаје.

95 Јовановић 1935, 173.

96 Николајевић 1909, 217.

97 Car, Muhić 2009, 477.

Цвети 1899. иочевши у сваком Указу, којим се ма који сѣйен овој оргена йодарује, казаће се заслуја која се одликује.⁹⁸ Без обзира на такву законску одредбу, у тексту сачуване повеље се довољно јасно каже да се орден додељује за йризнање и одликовање нарочитијих заслуја сѣчених за Народну Династију Обреновића. Сам орден се више не налази у збирци, а артефакти који данас сведоче о исказаној захвалности за његову оданост династији су сачувана повеља и Медаља Свейоандрејске скуйшиине са дипломом⁹⁹ (Кат. бр. 13).

Мисија код руског цара био је последњи Мишковићев задатак у служби владару. Након краљеве женидбе са Драгом Машин, у периоду од 2. до 23. августа 1900. године боравио је у Петрограду. Један од најважнијих циљева његовог путовања је било уговарање пријема српског краљевског пара на руски двор. Како је одговор руског цара изостао, мисија је сматрана неуспелом.¹⁰⁰ Успомена на Пејроград, како је то записао на својој репрезентативној фотографији у свечаној униформи са декорацијама, сачувана је и у његовој заоставштини одликовања. (сл. бр. 3) Орден Свейе Ане I реда, који му је руски император Никола II доделио 8. августа 1900. године, значењем своје девизе *Amantibus Justitiam Pietatem Fidem* -Онима који воле йравичносѣй, йобожносѣй, верносѣй, на симболичан начин заокружује једну безрезервну посвећеност свом позиву (Кат. бр. 14).

Сл. 3. Успомена на Петроград / Архив САНУ 13672_2

98 Закон је постао правоснажан 17. децембра 1898. године, а први пут је објављен у *Српским новинама* бр. 280, 22. децембра 1898.

99 Записи *Инвенџара сѣвари у Народном музеју* 2, под бр. 2706/14 и 2706/69 указују да су у музеј ушли и орден и повеља. Након првог светског рата у *Инвенџар историске збирке*, под бр. 830/2 је уписано: *Куѣија оргена Милоша Великој II сѣйена (сам орден фали) са дийломом.*

100 Јовановић 2005, 129; Столић 2000, 84; Јовановић 1936, 61.

КАТАЛОГ ОДЛИКОВАЊА ЈОВАНА МИШКОВИЋА

1. ОРДЕН ТАКОВСКОГ КРСТА „НА ПРСИМА“

Бели крст малтешког типа, са куглицама на врховима кракова на коме је положен Светоандрејски крст.

Аверс: на црвено емајлираном медаљону је златни монограм владара: МО III са круном. Окружује га плаво емајлирана трака са девизом ордена: ЗА ВЕРУ КЊАЗА И ОТЕЧЕСТВО. Медаљон је обавијен зеленим лороворовим венцем. У надвишењу је кнежевска круна.

Реверс: на црвено емајлираном медаљону је крунисани грб Кнежевине Србије.
Димензије: 64 × 35 mm.

Сребро, позлата, полихромни емајл.

Производ радионице Фирст (Fürst, Anton), Беч.

Троугаона трака црвене боје са белом и плавом пругом уз ивицу, ширине 40 mm.

Инв.бр. 20_1348/19

Ист. инв. 830/3

Указ:18. март 1877. године (Ист. инв. 830/3)

2. ОРДЕН ТАКОВСКОГ КРСТА II РЕД

Орден се састоји од орденског знака и орденске звезде.

Орденски знак: бели крст малтешког типа, са куглицама на врховима кракова на коме је положен Светоандрејски крст. У надвишењу је круна.

Аверс: на црвено емајлираном медаљону је златни монограм владара: МО III са круном. Окружује га плаво емајлирана трака са девизом ордена: ЗА ВЕРУ КЊАЗА И ОТЕЧЕСТВО. Медаљон је обавијен зеленим ловоровим венцем.

Реверс: на црвено емајлираном медаљону је крунисани грб Кнежевине Србије. Звезда је сребрна осмобрака са апликованим аверсом орденског знака.

Димензије: 74 × 47,5 mm; 87 X 79 mm.

Сребро, позлата, полихромни емајл.

Жигови: на игли за копчање - [AF], А; на звезди - [AF], [AF].

Производ радионице Фирст (Fürst, Anton), Беч.

Лената за ношење о врату од моарираних црвених свила са белим и плавим пругама уз ивицу; ширина ленте 37 mm.

Орден је у црвеној кутији са грбом.

Инв. бр. 20_1348/4

Ист. инв. 830/3 (Заоставштина Ђенерала Ј. Мишковића)

Указ: 20. новембар 1878. године (Ист. инв. 836/4)

3. ОРДЕН РУМУНСКЕ ЗВЕЗДЕ III РЕД - КОМАНДЕР

- Плаво емајлирани крст са позлаћеним рубом. Између кракова крста су пламени језичци и укрштерни мачеви, изнад је круна.
- Аверс: Централни медаљон је црвено емајлиран са апликованим златним орлом. Окружује га плаво емајлирани прстен са девизом ордена: IN FIDEM SALUS . Прстен је окружен зелено емајлираним венцем.
- Реверс: У централном, црвено емајлираном медаљону су крунисани иницијали: CC I.
Димензије: 95 × 61 mm.
Сребро, позлата, емајл
Жигови на крстићу изнад круне, које није било могуће идентификовати.
Производ радионице Кретли, Париз.
Трака, за ношење испод крагне, црвена са две плаве пруге уз ивицу, ширине 43 mm.
Орден у оригиналној кутији црвене боје са крунисаним иницијалима: CC I. На унутрашњој страни лого произвођача; 46 PALAIS ROYAL GRIE MONTPENSIER / KRETLY / BTE S.G.D.G./ DÉCORATIONS & RUBANS
Инв. бр. 20_1348/24
Ист. инв. 830/16 (Заоставштина Ђенерала Ј. Мишковића)
Указ: 30. октобар 1879. године (Ист. инв. 830/16)

4. ОРДЕН ФРАНЦА ЈОЗЕФА II РЕД - КОМТУРСКИ КРСТ СА ЗВЕЗДОМ

Орден се састоји од орденског знака и орденске звезде.

Орденски знак: једнакокраки златни крст са задебљаним и конвексним врховима, испуњен тамноцрвеним емајлом. Између кракова крста се протеже двоглави орао, израђен од злата и црног емајла.

Аверс: Орао у оба кљуна држи златни ланац. У доњем делу крста на ланцу девиза орденa: VIRIBUS UNITIS. У средишњем, бело емајлираном, кружном пољу златни иницијали: F J.

Реверс: У средишњем, бело емајлираном, пољу година: 1849.

Изнад крста се налази златна круна.

Звезда је сребрна осмокрака са апликованим аверсом орденског знака.

Димензије: 69 × 37 mm; 69 × 69 mm.

Злато, сребро, емајл

Жигови: на алки орденског знака – ; на игли за закопчавање - A A; у средишњем медаљону на реверсу звезде лого радионице: VINC. MAYER'S SÖHNE. WIEN; поред слово С (ознака за степен комтура).

Производ бечке радионице Синови Винцент Мајера.

Трака за ношење испод крагне од моарираних црвених свила; ширина траке 30 mm.

Орден је у црној кутији с иницијалима: F. J. O.; на унутрашњој страни је лого произвођача : V. MAYER'S SÖHNE/K.K. HOF U. KAMMERJUWELIERE/ORDENFABRIKANTEN / WIEN.

Инв.бр. 20_1348/5

Ист. инв. 830/4 (Заоставштина Ђенерала Ј. Мишковића)

Указ: 13. јун 1884. године (Ист. инв. 830/4)

5. СПОМЕНИЦА ДВАДЕСЕТПЕТОГОДИШЊИЦЕ
БЕОГРАДСКОГ САВЕЗА СТРЕЉАЧКЕ ДРУЖИНЕ

Аверс: панорама Београда са западне стране, доле Сава са железничким мостом. На повишеном прстену около горе 25. ГОДИШЊИЦА БЕОГРАД. САВЕЗ. СТРЕЉ. ДРУЖИНЕ * 1890 *

Реверс: стрелјачка мета на двоглавом орлу испод које су две укрштене пушке - све у кругу од тачака. Око круга около горе: V. ЗЕМАЉСКО СВЕЧАНО САВЕЗ.

ГАЂАЊЕ. * 1890 *

Димензије: 37 mm

Позлаћена бронза.

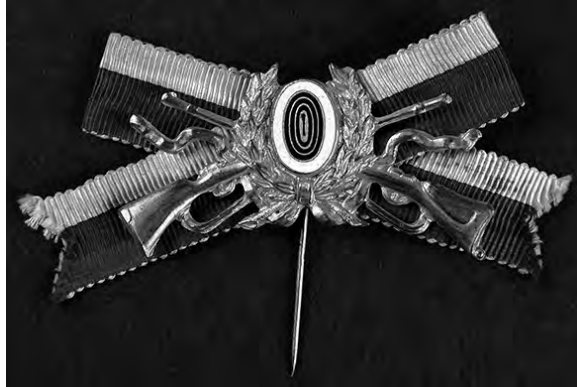
Производ непознате радионице.

Троугаона трака, црвено - плаво - бела; ширина траке 40 mm.

Инв.бр. 20_1348/20

Ист. инв. 830/13 (Заоставштина Ђенерала Ј. Мишковића)

6. ЗНАЧКА ЧЛАНА УПРАВНОГ ОДБОРА СТРЕЉАЧКОГ ДРУШТВА

На средини укрштених пушака у лорововом венцу мета од црно - белог емајла.

Димензије: 25 × 54 mm.

Позлаћени томбак, емајл.

Производ непознате радионице

Значка причвршћена на црвено-плаво-белу траку која формира машну; ширина траке 15 mm.

Инв. бр. 20_1348/1 Заоставштина Јована Мишковића

Ист. инв. 692 (Заоставштина Ђенерала Ј. Мишковића)

7. ЗВЕЗДА ОРДЕНА СВЕТОГ СТАНИСЛАВА II РЕД

На осмокракој орденској звезди је медаљон је од белог емајла са иницијалима SS од црвеног емајла, који је окружен девизом ордена: PRAEMIANDO INCITAT, Све се налази у зелено емајлираном прстену на коме су апликоване четири лорове гранчице.

Димензије: 89×89 mm

Сребро, позлата, емајл

Жигови на реверсу и игли: : орао, Keibel.

Производ радионице Кајбел (Keibel), Санкт Петербург

Инв.бр. 20_1375/33

Ист. инв. 832 /2

Указ: 29. август 1891. године (Ист. инв. 836/7)

8. ОРДЕН ЛЕГИЈЕ ЧАСТИ III РЕД - КОМАНДЕР

Крст облика петокраке звезде с расцепљеним, бело емајлираним крацима, и златним куглицама на врховима. Зелено емајлирани лоровов и храстов венац повезује његове краке. У надвишењу лоровов и храстов венац од зеленог емајла.

Аверс: У златном централном медаљону женска глава у профилу на десно. На кружном, плаво емајлираном прстену, натпис златним словима: REPUBLIQUE FRANÇAISE. 1870.

Реверс: На златном централном медаљону две укрштене заставе, а у плаво емајлираном прстену натпис: HONNEUR ET PATRIE.

Димензије: 86 X 58 mm

Злато, емајл

Жиг на реверсу, на машини ордена

Производ радионице Бертран (Bertrand), Париз.

Трака од моариране свиле црвене боје за ношење испод крагне ширине 31 mm.

Орден у црној кутији са натписом на поклопцу: LEGION / D' HONNEUR / COM-MADEUR; са унутрашње стране натпис: OUIZILLE LEMOINE / LEMINE FILS / 356, Rue St. Honoré / CI - DEVANT RUE DUPHOT / PARIS

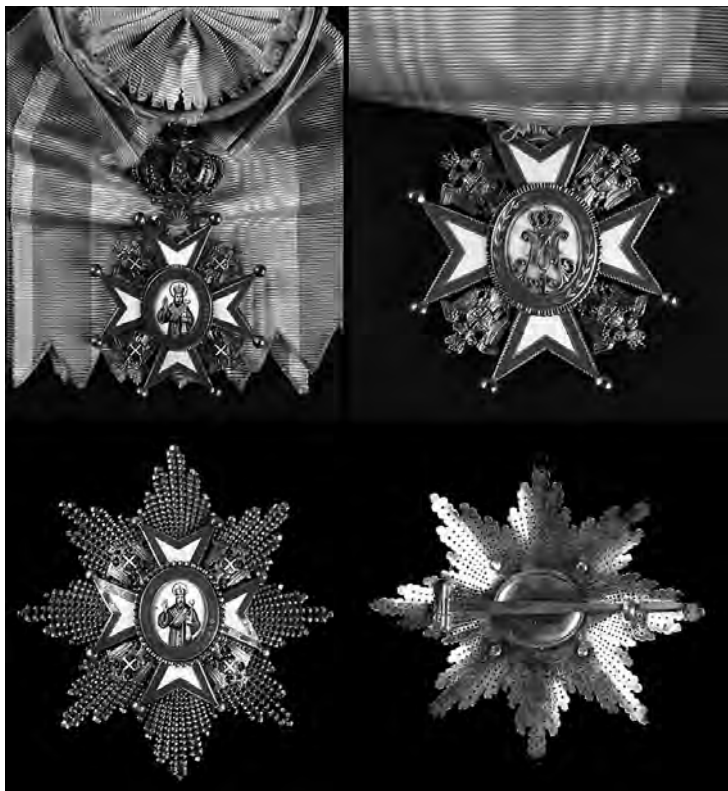
Инв. бр. 20_1348/6

Ист. инв. 830/5 (Заоставштина Генерала Ј. Мишковића)

Указ: 30. август 1891. године (Ист. инв. 830/5)

9. ОРДЕН СВЕТОГ САВЕ I РЕД

Орден се састоји од орденског знака и звезде.

Орденски знак: крст (малтешки) од позлаћеног сребра испуњен белим и, уз ивицу, плавим емајлом. На врховима кракова крста позлаћене куглице. Између кракова крста су четири српска грба са емајлираним штитом. У надвишењу круна. Аверс: У овалном медаљону Св. Сава у црвеном сакусу преко кога је омофор; десном руком благосиља а у левој држи епископски штап. Около натпис: ТРУДОМ СВОИМ ВСЈА ПРИОБРЕТЕ.

Аверс

Реверс: У бело емајлираном овалном медаљону крунисани монограм М I; около плаво емајлирана трака са златом осликаним лорововим венцом.

Реверс:

Звезда је сребрна осмокрака са апликованим аверсом орденског знака.

Димензије: 86 × 45 mm; 90 × 85 mm.

Сребро, позлата, емајл.

Жигови: на алки орденског знака – , ; испод круне – , .

Производ радионице Флајшхакер (Fleischhacker, Karl), Беч.

Лента је од моарираних свиле, беле боје са плавим пругама уз ивицу; ширина ленте 105 mm.

Орден у црвеној кутији са српским грбом у венцу од лоровове и храстове гране, на унутрашњој страни лого набављача: М. С. Антонијевић / Београд
Инв.бр. 20_1348/3

Ист. инв. 830/1 (Заоставштина Ђенерала Ј. Мишковића)

Указ: 14. јун 1893. године (Ист. инв. 830/1)

10. ОРДЕН БЕЛИ ОРАО V РЕД

Орден се састоји од двоглавог орла, изнад кога се, спојена тамноплаво емајлираном извијеном траком, налази круна. Орао је израђен од позлаћеног сребра, испуњен белим емајлом. Крила су полуотворена и опуштена.

Аверс: Орао је конвексно моделован, на грудима у црвено емајлираном овалном медаљону налази се српски грб.

Реверс: Орао је конкавно моделован, на грудима у црвено емајлираном овалном медаљону крунисани монограм М I. Изнад на плаво емајлираној траки датум: 22. ФЕБРУАР. 1882

Димензије: 60 × 31 mm

Сребро, позлата, емајл

Жигови на алки: G.A.S.

Производ радионице Шајд (Scheid, G. A.), Беч.

Трака троугаона црвена са две сиве пруге уз ивицу; ширина траке 41 mm.

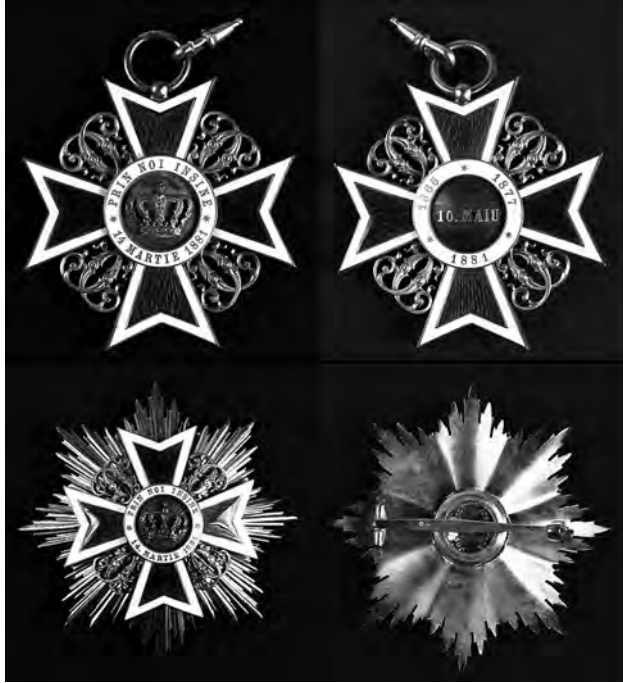
Орден у белој кутији са рељефним грбом и натписом: БЕЛИ ОРАО / V.

Инв.бр. 20_1348/7

Ист. инв. 830/6 (Заоставштина Ђенерала Ј. Мишковића)

Указ: 2. августа 1894. године (Ист. инв. 830/6)

11. ОРДЕН РУМУНСКЕ КРУНЕ I РЕД

Орден се састоји од орденског знака и орденске звезде.

Орденски знак: крст од црвеног емајла са осам врхова. Краци оивичени белим емајлом и златним рубом. Између кракова крста су иницијали краља Карла.

Аверс: У централном црвено емајлираном медаљону је сребрна круна. Около бело емајлирана трака оивичена златом са натписом: PRIN NOI INȘINE * 14 MARTIE 1881 *

Реверс: У централном црвено емајлираном медаљону: 10. MAIU. Около бело емајлирана трака оивичена златом са годинама: 1866 * 1877 * 1881 *

Звезда је сребрна осмобрака са зрацима неједнаке дужине на којој је апликован аверс орденског знака.

Димензије: 89 × 89 mm; 76 × 68 mm.

Сребро, позлата, емајл.

Жигови: на алки орденског знака – (KF), A, (A); на аверсу звезде – (KF), A, (A); на игли – (KF), A; у централном медаљону – JOSEF RESCH / & / FIU / BUCUREȘTI
Производ радионица Реш (Resch, Josef), Букурешт и Флајшхакер (Fleischhacker, Karl), Беч.

Орден је без ленте, у црвеној кутији са крунисаним монограмом краља Карола I; на унутрашњој страни лого: JOZEF RESCH FII / BUCUREȘTI

Инв.бр. 20_1348/9

Ист. инв. 830/8

Указ: 5. децембра 1896. године (Ист. инв. 830/8)

12. ОРДЕН ТАКОВСКОГ КРСТА I РЕД

Орден се састоји од орденског знака и орденске звезде.

Орденски знак: бели крст малтешког типа, са куглицама на врховима кракова на коме је положен златни Светоандрејски крст.

Аверс: У црвено емајлираном медаљону је златни монограм владара МО III са круном, околу трака плаво емајлирана са натписом: ЗА ВЕРУ КЊАЗА И ОТЕЧЕСТВО (стара ћирилица). Орден је обавијен зеленим ловоровим венцем.

Реверс: У црвено емајлираном медаљону крунисани грб Кнежевине Србије. Звезда је сребрна, осмокрака са апликованим аверсом орденског знака. Димензије: 77 × 42 mm; 98 × 88 mm.

Сребро, позлата, емајл.

Жигови: на игли за копчање А; на полеђини звезде .

Производ раионице Фирст (Fürst, Anton), Беч.

Лента црвена са белим и плавим пругама уз ивицу, ширине 105 mm.

Орден у црвеној кутији са грбом; на унутрашњој страни поклопца лого набављача: БРАЋА З. ПОПОВИЋ / К. С. ДВОР. ЧАСОВНИЧАРИ и ЈУВЕЛИРИ. / БЕОГРАД

Инв. бр. 20_1348/2

Ист. инв. 830/12 (Заоставштина Ђенерала Ј. Мишковића)

Указ: 1. јануар 1897. године (Ист. инв. 836/3)

13. СПОМЕНИЦА ЧЕТРДЕСЕТОГОДИШЊИЦЕ
СВЕТОАНДРЕЈСКЕ СКУПШТИНЕ

Медаља осмоугаоног облика.

Аверс: У венцу од ловора и храста, са шестокраком звездом изнад, натпис: СЛАВА ВЕЛИКОМ / МИЛОШУ / СЛАВА / СВЕТО АНДРЕЈЦИМА

Реверс: 1858-1898

Димензије: 37 × 33 mm.

Сребро

Производ непознате бечке радионице.

Трака троугаона светлоплава, са две црвене пруге уз ивицу; ширина траке 40 mm.

Медаља у црвеној кутији са натписом на поклопцу - МЕДАЉА / МИЛОША ВЕЛИКОГ; на унутрашњој страни лого набављача Макса С. Антонијевић / Београд

Инв.бр. 20_1348/8

Ист.инв.830/7

Указ: 2. март 1899. године (Ист. инв. 830/7)

14. ОРДЕН СВЕТЕ АНЕ I РЕД

Орден се састоји од орденског знака и орденске звезде.

Орденски знак: црвено емајлирани малтешки крст са златним ивицама, између кракова су флорални декоративни елементи.

Аверс: У средини је златом оивичени кружни медаљон са сликаном представом Свете Ане у пејзажу.

Реверс: У средишњем бело емајлираном медаљону плави монограм А Ј П Ф (Amantibus Justitiam Pietatem Fidem) .

Сребрна осмобрака звезда са црвеним емајлираним крстом у центру. Около црвено емајлирани прстен са натписом: AMAN. JUST. PIET. FID.; изнад су два анђела која носе круну.

Димензије: 56 × 50 mm; 90 × 90 mm.

Злато, сребро, емајл

Жигови: на алки орденског знака ; у горњем краку испод емајла орао, у доњем краку иницијали АК; ознаке и на реверсу звезде, орао / Keibel / ; са иницијалима ЈЛ (Јакоб Лианунов 1899-1903) исто и на игли само без иницијала.

Производ радионице Кајбел (Keibel), Санкт Петербург.

Трака од црвеног моареа за жутом ивицом, ширине 43 mm.

Инв. бр. 20_1348/11

Ист. инв. 830/10

Указ: 16. август 1900. године (Ист. инв. 836/9)

15. ЗНАЧКА КОСОВСКА СПОМЕНИЦА 1389/1889

На троугаоном штиту: 1389/1889. Значка причвршћена на црвено-плаво-белој розети.

Димензије: 21 × 20 mm,

Бели метал (алпака)

Производ непознате радионице.

Инв. бр. 1348/22

Ист. инв. 830/15

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ

Инвентар ствари у Народном музеју књига 1 (1871-1899)

Инвентар ствари у Народном музеју књига 2 (1900-1938)

Инвентар историјске збирке Народној музеја (1928-1948)

Архивска грађа Архива САНУ:

Бележнице Јована Мишковића (бр. 7242)

Фототека

Војни Архив Београд (Досије персоналних података / К.1138/541)

Периодика:

Српске новине

Цариградски гласник

Рајник, април 1888, стр. 200 - 201; књ. XXI св. III, Београд 1889, стр. 321 -323;

књ. XXIII св. IV, Београд 1890, стр. 485 - 489.

ЛИТЕРАТУРА

Аноним 1936

Педесетогодишњица Српске Краљевске академије (1886-1936): књ. 2, Задужбине и фондови, Београд, 189-192.

Ацовић 1988

Д. М. Ацовић, *Медаље Кнежевине и Краљевине Србије, Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца и Краљевине Југославије*, Београд (у рукопису).

Белић, Радојчић 1928

В. Белић, Н. Радојчић, Мишковић Јован у: *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка* / ред. С. Станојевић, Београд, 854.

Бојовић (приредио) 1996

Р. Бојовић (приредио), *Рајни дневници*, Чачак 1996.

Бујас, Клеут и Раичевић 1998

М. Бујас, М. Клеут и Г. Раичевић, *Библиографија српских некролоја*, Нови Сад.

Васић 1910

М. Васић, Извештај о раду Народног музеја, *Годишњак СКА XXIII* 1909, Београд, 188-193.

Гаврилова 2010

Л. Михайловна Гаврилова, *Державные кавалеры Иностранные ордена российских императоров*, Москва: Музеи Московского Кремля.

Иванић 1909

М. Иванић, Генерал Јован Мишковић, *Годишњица Николе Чујића XXVIII*, Београд, 323-331.

Јововић 1996

Б. Јововић, Јован Мишковић - генерал и академик, *Војно дело* 1, Београд, 161-186.

Јововић 1998

Б. Јововић, *Српски официри у националној култури*, Београд, 162-213.

Јовановић 2003

В. С. Јовановић, Генерал Ј. Мишковић, први истраживач средњовековних градова у Србији, у: *Сјоменица Јована Ковачевића*, Београд, 77-95.

Јовановић 2005

С. Јовановић, *Порирети*, Београд.

Јовановић 1934

С. Јовановић, *Влада Александра Обреновића I, II, III*, Београд, 1935, 1936.

Карић, Вујаћ 2005

А. Карић, В. Вујаћ, *Страна одликовања у Црној Гори*, Цетинје.

Мале 1999

А. Мале, *Дневник са Српског двора 1892-1894*, Београд.

Марић-Јеринић, Мухић 2008

М. Марић-Јеринић, Т. Мухић, Одличја Архимандрита Нићифора Дучића – реконструкција завештања, *Нумизмаичар* 26, Београд, 421-452.

Маричић 2013

Д. И. Маричић, Официрске дипломе ђенерала Јована Мишковића, *Весник* 40, Београд, 279–286.

Милићевић, Поповић 2003

М. Милићевић, Љ. Поповић, *Генерали војске Кнежевине и Краљевине Србије*, Београд 2003, 161-165.

Мишић 1969

В. Ж. Мишић, *Моје усјомене*, Београд 1969.

McNamara 1987

Т. McNamara, *Comparative Anatomy of Medals and Order Insignia*, (у рукопису).

Мучибабић 2004

С. Мучибабић (ур.), *Мисао и дело ђенерала - академика Јована Мишковића*, Београд.

Никић, Жујовић, Радојчић-Костић 2008

Љ. Никић, Г. Жујовић, Г. Радојчић-Костић, *Грађа за биографски речник чланова Друштва српске словесности, Српској ученој друштву и Српске краљевске академије 1841-1947*, Београд, 204-205.

Николајевић 1909

С. Николајевић, Некролог Ђенерал Јован Мишковић академик, *Рајник*, књига LXVI, свеска 1, Београд, 211-224.

Николић 1971

Д. Николић, *Наша одликовања до 1941 из колекције Војног музеја у Београду*, Београд.

Nikolić 1974

D. Nikolić, *Razvoj domaćih odlikovanja i osnovni principi njihove muzeološke obrade i ekspozicije, Obrada i zaštita istorijskih zbirki u Muzejima: osnovni principi*, Beograd.

Пилетић 1987

М. Пилетић, *Одликовања југословенских народа XIX и прве половине XX века (до 1941) из Збирке Војног музеја у Београду*, Београд.

Поповић, Милићевић 1998

Љ. Поповић, М. Милићевић, *Министри војни Кнежевине и Краљевине Србије 1862 – 1918*, Београд, 65-69.

Prister 1984

V. Prister, *Odlikovanja*, Zagreb.

СКА Год. 8 1895

Годишњак / Српска краљевска академија 8, Београд, 169-175.

Спасский 1963

И. Г. Спаский, *Иностранные и Русские ордена до 1917 года*, Ленинград.

Столић 2000

А. Столић, *Краљица Драга*, Београд.

Столић, Макуљевић (приредили) 2006

А. Столић, Н. Макуљевић, *Приватни животи код Срба у деветнаестом веку*, Београд.

Tammann

G. A. Tammann, *The manufacturers of Russian Orders* (у рукопису)

Car, Muhić 2009

P. Car, T. Muhić, *Odlikovanja Srbije i Jugoslavije Od 1859. do 1941*, Wien 2009.

Шематизам 1895

Шематизам одликованих лица у Краљевини Србији од 1865. до краја 1894. године, Београд.

Шематизам 1900

Шематизам одликованих лица нашим и страним орденима у Краљевини Србији од 1895. до краја 1899. године, Београд.

Werlich 1974

R. Werlich, *Orders and Decorations of all Nations*, Washington.

Marija MARIĆ JERINIĆ
National Museum in Belgrade

DECORATIONS OF GENERAL JOVAN MIŠKOVIĆ

SUMMARY

Jovan Mišković (1844-1908), an officer, military writer, general, and defence minister of the Kingdom of Serbia, endowed his decorations to the National Museum in Belgrade and they have been kept at the Museum since 1909. The publication of this little known fact proceeded from documentary evidence testifying to the changes which were the consequence of destruction of collections in the First World War, in order to describe the present-day status of the heritage of this important historic figure.

Received for an outstanding contribution to the development of the military, for personal courage in combat, command skills and numerous achievements in relations with other countries, these decorations, as a particular criterion for the evaluation of the accomplished results, have been the subject of attention of Mišković's biographers before. The facts about their type, number and date of issue, which have been mentioned in existing historiographic sources, call for certain corrections after the examination and analysis of the preserved material.

In the museological study and analysis of the phaleristic material, which was carried out with the purpose of creating a catalogue, it has been established that errors were made during the subsequent inventory in the 1920s of the items, which had been decimated by the war, which consequently led to the wrong attribution of certain items. For the purpose of comparing the items from the legacy, which entered the Museum in 1909, with those which are now present in the collection, the correction of the observed omissions was crucial for the conclusion that 15 decorations, medals and badges, together with 36 diplomas, charters and letters belonging to General Jovan Mišković have been preserved.

It is evident that this represented a partial loss of the phaleristic material, but it is also beyond doubt that the preserved decorations and documents still represent authentic historical artefacts. With their structure, and in the context of known historiographic facts, they provide enough elements to form an idea about one more segment of Mišković's biography.

Рашко РАМАДАНСКИ

Сенџа

ОДЛИКОВАЊА СТЕВАНА СРЕМЦА ИЗ ЗБИРКЕ ЗАВИЧАЈНЕ ФОНДАЦИЈЕ У СЕНТИ

Апстракт: Овом приликом приказана су одликовања српског књижевника и академика Стевана Сремца. Сва три ордена којим је одликован данас се чувају у Завичајној фондацији „Стеван Сремац” у Сенти. Поред каталожке обраде самог ордења, у складу са фалеристичким нормама, овај рад обухвата, између осталог, и нека друга запажања у вези са овим ордењем. Једнако је битан историјат ових одликовања као и хронологија ордења којим је Сремац лично одликован. То подразумева и приказ других делова аранжмана ових одликовања (украсне кутије, траке, укази) као и осврт на остале детаље у вези са овом збирком личних одликовања.

Кључне речи: Стеван Сремац, Сента, одликовања, орден Св. Саве, орден Таковског крста

О Стевану Сремцу, његовом животу и делу, писано је, наравно, много. Међутим, до сада смо тек у неким од биографија сретали скромне и врло сведене осврте на Сремчева одликовања.¹ Ово ордење данас се чува и стоји изложено у поставци спомен собе Стевана Сремца у згради његове родне куће, данас Завичајне фондације „Стеван Сремац” која окупља у великој мери српски културни живот у Сенти. Следи приказ расположивих података у вези са разлозима и околностима Сремчевих одликовања, уз адекватну каталожку презентацију самог ордења. Уз то, овом приликом осврнућемо се и на неке основне податке у вези са самим врстама одрења о којима је реч.

У круговима српске културе и поимању јавности најистакнутији Сенћанин свакако је славни српски књижевник и академик Стеван Сремац (Сл. 1). Рођен

---

* ramadanski@yahoo.com

1 Поповић 2007, 92; Терзић 2011, 34, 76, 136; Јанковић, Младеновић 2011, 22, 25.

је у Сенти 24. новембра 1855. године.² Око своје дванаесте године Сремац напушта Сенту и онда креће путем који ће га довести до статуса угледног професора, књижевника, слободног зидара, академика. Нажалост, Сремац није живео дуго, преминуо је 12. августа 1906. године.³ Поред одликовања правим орденским знацима, Стеван Сремац је за живота био добитник многих других признања. Прву такву награду добио је још као студент, у присуству кнеза Милана Обреновића лично, за светосавски темат *Друштвено сјтање Срба у средњем веку љрема љисаним сјоменицима и народним љесмама*.⁴ Његова родна кућа у Сенти, иначе споменик културе вредних стилских одлика, претворена је у Завичајну фондацију посвећену њему. У сарадњи са Нишким и Сенћанским музејима у просторијама фондације формирана је стална поставка у којој су највреднији и најупечатљивији експонати управо одликовања Стевана Сремца.

Конкретно, ради се о три ордена, Таковском крсту IV степена додељеном 1896. године и ордену Светог Саве IV реда додељеном 1900. године у време краља Александра Обреновића (1889-1903) као и о ордену Светог Саве III степена додељеном 1904. године у време краља Петра I Карађоређевића (1903-1921). Стеван Сремац добровољно се прикључио „Бачкој батерији” Милана Кујунџића Абердара током српско-турског рата 1876-1878. године.⁵ Можемо претпоставити да га је управо то и пресудно квалификовало за добијање ордена Таковског крста. Напоменимо да је и Андреј Сремац, краљевски дворски лимар и рођени брат Стеванов, такође одликован и то најмање шест пута, различитим орденима и медаљама, између осталог због активног учешћа у српско-турским ратовима.⁶ Ордење Светог Саве Стеван Сремац добио је за цивилне заслуге у области просвете и књижености. Иако са одређеном сигурношћу можемо сматрати да су једино горе наведена одликовања додељена Стевану Сремцу, постоје неки показатељи који нас упућују на то да је можда био носилац још неких. Наиме, у Шематизму одликованих лица нашим и страним орденима у Краљевини Србији од 1895. до краја 1899. године, под редним бројем 92 стоји проф. Стеван Сремац из Београда, одликован ССV-96 то јест орденем Светог Саве V реда 1896. године.⁷ Исто тако, у старој периодици наводи се да је Сремац одликован, између осталог, орденем Светог Саве V степена.⁸ Знајући да је те године Сремац одликован Таковским крстом IV реда, можемо претпоставити да се ради о грешци. Међутим, можда ипак не би требало исхитрено одбацивати да је Сремац заиста носилац ордена Светог Саве V реда, јер је то у складу са

2 Поповић 2007, 91.

3 Поповић 2007, 92.

4 Терзић 2011, 44; Јанковић, Младеновић 2011, 14.

5 Терзић 2011, 20; Јанковић, Младеновић 2011, 10.

6 Јанковић, Младеновић 2011, 16; Терзић 2011, 146 - Обратити пажњу на портрет Андреја Сремца са истакнутим одликовањима.

7 Шематизам 1900, 129.

8 Терзић 2011, 33-34.

регулисаним редоследом и хијерархијом одликовања на шта нас упућује чињевица да је касније, истина у другим политичким околностима, одликован орденима Светог Саве IV и III реда. У том случају, можемо претпоставити да му је орден Светог Саве V реда заиста уручен али само номинално а да су одликовања исте врсте али већег степена већ била у плану.

Ордење којим је одликован Стеван Сремац, типолошки, у фалеристичком смислу, не одудара неким ретким специфичностима у односу на уобичајени корпус. Орден Таковског крста установљен је 1865. године, у време владавине кнеза Михаила Обреновића (1839-1842, 1860-1868), поводом обележавања педесетогодишњице Другог српског устанка (1815-1817).⁹ Војној природи овог одликовања иде у прилог и нешто познији Закон из 1876. године када је кнез Милан Обреновић (1872-1889) потврдио Таковски крст, истичући да се он додељује онима који су се истакли у служби кнезу и отаџбини током ратова.¹⁰ У сваком случају, Орден Таковског крста је све до доношења *Закона о орденима* 1883. године био једини званични орденски знак кнежевине Србије.¹¹ Овај орден последњи пут је додељен 1903. године, уочи самог пада династије Обреновић са власти.¹² Током историје овог ордена није дошло до значајнијих морфолошких промена у концепцији изгледа ордена. Већ поменути закон из 1883. године установљен је Орден Светог Саве, намењен превасходно за одликовање цивилних лица истакнутих у областима културе, просвете, религије, уметности и локалне управе.¹³ С обзиром да је овај орден надживео династију која га је увела, долази до једне значајне промене у његовом изгледу. Наиме, уредбом из 1904. године монограм краља Милана Обреновића IV на аверсу замењује се годином установљења ове врсте ордена.¹⁴ И данас је у функцији одликовања Србије, штавише фундаменталан је у области цивилних заслуга. Ради увида у релевантне техничке детаље и опис самог ордења којим је одликован Стеван Сремац треба погледати каталогски део овог рада.

При пажљивијем посматрању ордења Светог Саве којим је Сремац одликован, један детаљ нас упућује на постојање занимљиве, у суштини, безазлене грешке. Наиме, у овом случају, орден Светог Саве IV реда носи на реверсном медаљону годину 1883. док орден Светог Саве III реда носи монограм краља Милана Обреновића IV.¹⁵ Осврнемо ли се на раније изнете податке у вези са историјом овог одликовања као и на године када је Стеван Сремац њима одликован, схватамо да се ради о накнадном пропусту. Наиме, у неком тренутку

9 Пилетић 1987, 21.

10 Маричић 2002, 9.

11 Ацовић 2013, 89

12 Маричић 2002, 10.

13 Ацовић 2013, 91-94.

14 Пилетић 1987, 36.

15 Погледати у каталогу.

ордењу су случајно замењене украсне траке. Саме траке, услед разлике у начину ношења, утичу на димензије целовитог аранжмана ордена, те у том случају заправо и банално диктирију, у техничком смислу, о ком је степену дате врсте ордена реч. Та случајна замена могла се догодити у било ком моменту током боравка ордења код различитих старатеља након Сремчеве смрти, о чему следи више детаља у даљем излагању, или највероватније током конзервације односно прања украсних трака којом приликом су сигурно морале бити привремено одвојене од самог ордења.

Ордење и друга одликовања углавном се носе на одећи и истичу се у јавности за неке посебне прилике. Када се не носе, ордени би требало уредно да почивају на неком за то предвиђеном месту, најчешће у својим оригиналним амбалажама. Амбалаже за ордење заправо су украсне кутије, најчешће кожане пресвлаке, са свиленом поставом и другим декорацијама. Сва три ордена којима је одликован Стеван Сремац, чувају се у оригиналним кутијама. У изложбеној сали Завичајне фондације „Стеван Сремац” у Сенти заједно су и изложени. Кутија за орден Таковског крста IV реда правоугаоног је облика, црвене боје са називом и степеном ордена у златотиску на поклопцу. На постави нема натписа који би нас упутили на тачно место израде ордена или украсне кутије. Са доње стране још увек стоји округла налепница са старим инвентарним бројем Народног музеја у Сенти. Кутија за орден Светог Саве IV реда раскошнија је утолико што је сложенијег облика, са заобљеном доњом страном, и великом полихромном представом грба краљевине Србије са називом и степеном ордена у пратњи. Са унутрашње стране, на постави поклопца, налази се натпис *М. С. Анђонијевић Београд* што нас упућује на Максу С. Антонијевића из Београда који је предузимао набавку ордења из иностраних радионица као, по свој прилици, и израду украсне кутије (Сл. 2). Трећа кутија, у којој се чува орден Светог Саве III реда, нешто је већих димензија од претходне две, плаве је боје са називом и степеном ордена у златотиску на поклопцу. На истом месту, са унутрашње стране, као и код претходне украсне кутије, налази се натпис *Г. А. Шајд Беч* што нас упућује на место израде овог примерка ордена то јест на радионицу бечког мајстора Шајда.¹⁶ У овом случају нисмо сигурни ко стоји иза израде украсне кутије, тачније да ли је кутија израђена код дотичног мајстора као и сам орден или се опет ради о посреднику из Србије. Ово је додатно интересантно јер сведочи о конкретной пословној повезаности мајсторских радионица у Аустроугарској и редистрибутивних центара у Србији (Сл. 3).

Пажњу заслужује свакако и историјат Сремчевих одликовања који обухвата не само пут којим се ордење кретало након смрти славног писца већ и хронологију излагања на изложбама односно прилике када се ордењу поклањала посебна пажња. Наиме, након што је Стеван Сремац преминуо 1906. године,

¹⁶ Пилетић 1987, 36.

ордење наслеђује његов брат Андреј Сремац који тада живи у Америци. Он године 1933. шаље све ордење у Сенту, градоначелнику Сави Вујићу, брату изузетно угледног Јоце Вујића. Сава Вујић, уочи избијања II Светског рата ордење поклања Гимназији у Сенти која је тада носила име по Стевану Сремцу. Немамо податке у вези са тим где је Сремчево ордење чувано или сакривано током мађарске фашистичке окупације (1941-1944), у времену тешке репресије. Оно што знамо јесте да се ордење поново појавило и било приказано јавности у Сентанској гимназији 1955. године, на стогодишњицу Сремчевог рођења. Недуго потом, оно се премешта у Народни музеј у Сенти под надзором Кароља Хађмаша, управника музеја.¹⁷ Тада ордење постаје део збирке историјског одељења музеја и бива инвентарисано. Трагови старих инвентарних бројева видљиви су и данас на полеђини амбалажа ордења иако оно више није део исте музејске збирке. Следћи пут одликовања су изложена новембра 1979. године, у сарадњи са Историјским архивом, и то у холу другог спрата Градске куће у Сенти, и поново новембра 1980. године у изложбеној сали Културно-образовног центра за „Сремчеве дане”. Од тада се ордење чувало у Народној библиотеци.¹⁸ Године 2005. када је основана Завичајна фондација „Стеван Сремац” и када за потребе одржавања културног програма фондација добија зграду Сремчеве родне куће на адреси улице Стевана Сремца бр. 4, ордење се премешта у сталну поставку спомен изложбе где и данас почива.

Пресудан корак у одликовању неког лица, без којег би ордење у техничком смислу остало само артефакт од занатског и уметничког значаја, јесте издавање указа о додели одређеног одликовања, попут свечане дипломе. Нажалост, за ову прилику нисмо успели да пронађемо све указе Сремчевих одликовања, већ само једно. Шта више, нисмо сигурни да су остала два уопште и сачувана. Реч је о указу доделе ордена Светог Саве III реда који се данас чува у рукописном одељењу Матице Српске у Новом Саду под инвентарним бројем М 12.905.¹⁹ Ради се о листу финог папира, четвороструко пресавијеном, свечаног изгледа и формалног садржаја којим се званично, у име краља Србије Петра I Карађорђевића а од стране Канцеларије краљевских ордена, одликује господин Стеван Сремац, књижевник, орденом Светог Саве III реда и то 10. септембра 1904. године (Сл. 4). Сачувана је и свечана коверта у којој је одликованом послат указ (Сл. 5). Указ су потписали секретар Канцеларије краљевских ордена Иван Ракић и почасни ађутант ордења, ђенерал Јован Атанацковић. Овај документ, из-

17 Подаци преузети из записа Кароља Хађмаша унутар инвентарне књиге збирке историјског одељења Градског музеја у Сенти: Историја II, стр. 14.

18 Према подацима из дневника рада Народне библиотеке у Сенти, љубазношћу госпође Вере Томин, дугогодишње директорке библиотеке у пензији.

19 На постојање и локацију овог вредног документа први ми је скренуо пажњу господин Небојша Басарић, организатор културног програма и секретар Завичајне фондације „Стеван Сремац” у Сенти, који ми је љубазно уступио фотографије указа и коверте у којој се указ чува.

међу осталог, поклонила је 1978. године Матици Српској госпођа Десанка Сремац из Сенте, иначе синовица Стевана Сремца.²⁰

Можемо закључити да одликовања Стевана Сремца, узимајући у обзир важност ове личности за српску културу, представљају вредан корпус српске фалеристике. Додатни значај ордења у контексту Сенте почива на завичајном карактеру ове колекције, с обзиром да је Стеван Сремац рођен и васпитаван у Сенти. Свака студија и каталогизација неке збирке личних одликовања, независно од величине колекције, представља појединачан и скроман али свакако користан одмак у веома захвалној области српске фалеристике.

---

20 Више о Десанки Сремац и њеном легату: Терзић 2011, 145-151.

КАТАЛОГ

1. ОРДЕН ТАКОВСОГ КРСТА IV РЕД

Малтешки крст белих кракова на коме је положен Светоандрејски крст са кнежевском круном у надвишењу и лоровим венцем око централног медаљона на аверсу.

Аверс: Округли медаљон са крунисаним монограмом МОIV (Милан Обреновић IV) на црвеној позадини који уоквирује украсна трака плаве боје са орденским геслом **ЗА ВЪРВ КНАЗА И ОТЕЧЕСТВО**

Реверс: Округли медаљон са крунисаним грбом Србије, у виду крста и четири оцила, са хермелинским плаштом и на црвеној позадини.

Димензије 58×34 mm; тежина 27,88 g.

Позлата, сребро, полихромни емајл.

Производ непознате радионице у Бечу.

Трака троугаона, црвене боје са плаветно-белим пругама уз руб.

Инв. бр. I1838

2. ОРДЕН СВЕТОГ САВЕ IV РЕД

Малтешки крст белих кракова и светлоплавих рубова, са грбовима краљевине Србије, у виду крунисаног двоглавог орла раширених крила са крстом и четири оцила на грудима, између кракова и са љиљаном и краљевском круном у надвишењу.

Аверс: Овални медаљон са фигуром Светог Саве, са нимбом како благосиља и са жезлом у другој руци, на белој позадини коју уоквирује орденско гесло

ТРУДОМЪ СВОИМЪ ВЪСА ПРИОБРЕТЪ

Реверс: Овални медаљон са годином 1883. на белој позадини коју уоквирује лоровов венац. Димензије 79×51 mm; тежина 26,51 g.

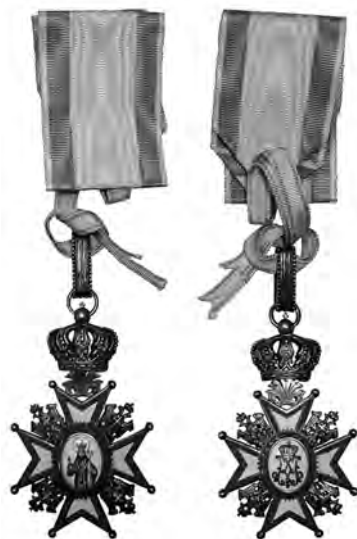
Позлата, сребро, полихромни емајл.

Производ непознате радионице у Бечу, набављач Макса С. Антонијевић.

Трака троугаона, беле боје са светлоплавим пругама.

Инв. бр. П1839

3. ОРДЕН СВЕТОГ САВЕ III РЕД

Исто као код претходног с тим што је круна у надвишењу кариком повезана са још једном плочастом алком за коју је везана трака за ношење ордена око врата.

Аверс: Исто као код претходног.

Реверс: Исто као код претходног осим што уместо године у овалном медаљону стоји крунисани монограм М I (Милан I).

Димензије 79×51 mm; тежина 44.40 g.

Позлата, сребро, полихромни емајл.

Производ радионице Г. А. Шајда у Бечу.

Трака за ношење око врата правоугаона, беле боје са светлоплавим пругама.

Инв. бр. I1840

ЛИТЕРАТУРА/BIBLIOGRAPHY

Ацовић 2013

Д. М. Ацовић, *Слава и част*, Београд.

Јанковић и Младеновић 2011

З. Јанковић и Ј. Младеновић, *Стеван Сремац - академик и академац*, Београд.

Маричић 2002

Д. Маричић, *Одликовања Србије, Црне Горе, Југославије и Републике Српске*, Београд.

Марић Јеринић 2012

М. Марић Јеринић, Сва одликовања Миленка Веснића, *Нумизматичар* 30, 265-307.

Пилетић 1987

М. Пилетић, *Одликовања југословенских народа XIX и прве половине XX века (до 1941) из збирке Војног музеја у Београду*, Београд

Поповић 2007

П. Поповић, *Стеван Сремац - човек и дело*, Сента.

Терзић 2011

П. Терзић, *Стеван Сремац - „Сенћанин”*, Сента.

Шематизам 1900

Шематизам одликаних лица нашим и страним орденима у Краљевини Србији од 1895. до краја 1899. године, Београд.

Raško RAMADANSKI

Senta

**THE DECORATIONS OF STEVAN SREMAC FROM THE COLLECTION
OF THE HOMETLAND FOUNDATION IN SENTA**

SUMMARY

Stevan Sremac (1855-1906) was a notable Serbian writer and academician. In life, he was awarded with three Serbian decorations; the Order of the Takovo Cross IV class in 1896, the Order of Saint Sava IV class in 1900 and the Order of Saint Sava III class in 1904. After being kept and displayed at various places during the past century or so, today all three decorations are kept and displayed in the main hall of the "Stevan Sremac" Homeland foundation in Senta. The foundation building is in fact the birth and family house of Stevan Sremac, who was born and raised in Senta, and today it operates as a house for culture, arranging and hosting numerous cultural events in history, literature and theatre in his honor.

The orders themselves represent fine, but in terms of rarity, usual specimens of Serbian orders. Nevertheless, they exhibit many interesting contents. Made of silver, gold coating and polychrome enamel, all three were crafted by master jewelers in Vienna, such as G. A. Sheide, and were ordered, prepared and redistributed in the Kingdom of Serbia by Belgrade based entrepreneurs. Both types of orders exhibit key symbols and values of modern Serbian national semantics, such as the Serbian crest and coat of arms, St. Andrew's cross, the figure of St. Sava etc. The history of the orders as well as the chronology of those awarded to Stevan Sremac represents a separate but equally interesting and important segment of this story. The Order of the Takovo Cross was introduced in 1865 and is among the oldest modern Serbian orders, awarded mostly for military merits. The Order of Saint Sava was introduced in 1883 and was designed primarily as a decoration for civilian accomplishments. Apart from the orders themselves, additional parts of the whole arrangement of the decorations, including the ornate cases and the decrees with associated formal correspondence, are just as crucial components of the entire decoration's setting.

We may conclude that the decorations belonging to Stevan Sremac, considering the significance he has for Serbian culture, represent a valued piece of Serbian phaleristics. These orders also hold additional value for the culture and history of Senta in terms of heritage. Every further study of other orders and decorations, regardless of the size or the arrangement of a collection, represents a single but modest yet certainly useful step forward in the very comprehensive and abundant area of Serbian orders and decorations.

Сл. 1. Стеван Сремац (1855-1906)

Сл. 2. Потпис набављача на унутрашњости украсних кутија.

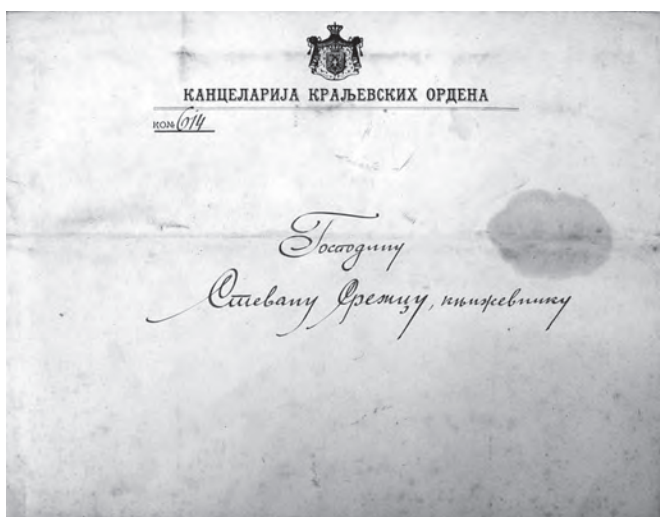

Сл. 3. Потпис мајстора на унутрашњости украсних кутија.

Сл. 4. Указ о додели ордена Светог Саве III реда Стевану Сремцу 1904. године.

Сл. 5. Коверат указа о додели ордена Светог Саве III реда Стевану Сремцу.

